

Harriyet Biçer-Stou

TOM DAYININ DAXMASI

altun kitab

Harriyet Biçer-Stou
TOM DAYININ DAXMASI

Bakı, "Altun kitab" nəşrlər evi, 2015, 128 səh

Uşaqlar üçün işləyəni:	<i>Fəxri Uğurlu</i>
	<i>Səadət Akifqızı</i>
Redaktor:	<i>Svetlana Quliyeva</i>
Rəssam:	<i>Elçin Cabarov</i>
Dizayner:	<i>Səidə Eyvazova</i>
Korrektor:	<i>Kəmalə Cəfərova</i>
Bədii tərtibat:	<i>Rəsad Nəbiyev</i>

© "ALTUN KİTAB" MMC – 2015
www.altunkitab.az

ISBN 978-9952-24-112-9

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı bir hissəsini yenidən çap etdirmək, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

"CBS Polygraphic Production" şirkətinin mətbəəsində çap olunmuşdur. Tiraژی 500 nüsxə.

MÜNDƏRİCAT

Adam alveri	5
Ana	8
Ər və ata	10
Tom dayının komasında axşam	12
Ağasının dəyişməsinə canlı mülkiyyətin münasibəti	14
Qaçmağın üstü açıldı	17
Ananın mübarizəsi	18
Xilas oldu!	22
Senator da adicə bir adammış	23
Mal yola salındı	25
Kölədə azad fikirlər baş qaldırır	28
Corcun gözlənilməz gəlişi	30
Yevangelina	32
Yeni sahibin evində	36
Yeni sahibənin əqidəsi	39
Azadlıq necə qorunur	42
Miss Ofeliyanın müşahidələri	45
Əvvəlki fəslin davamı	46
Topsi	49
Kentukkidə	52

“Ot quruyur, güllər solub-saralır...”	54
Enrik	56
Yevanın vəsiyyəti.....	57
Dərs	60
Ölüm	63
Vida.....	66
Ayrılığın sonu.....	68
Kimsəsizlər	72
Kölə barakı	75
Yolda.....	78
Ürəksixan mənzərələr	80
Kassi	83
Kvarteron qadının tarixçəsi	87
Tilsim	90
Emmelina və Kassi	93
Azadlıq	98
Qələbə.....	100
Hiyləgər tədbir	103
Əzabkeş.....	108
Gənc sahibkar	111
Qəhrəmanı xəyal olan gerçək hadisə	117
Hekayəmiz sona yaxınlaşır	121
Xilaskar	124

Adam alveri

Soyuq fevral günlərinin birində Kentukki ştatının P. şəhərində zəngin bəzədilmiş otaqda iki centlmen yeyib-icirdi. Onlardan biri özündən razı görünürdü, danışığında ədəb-ərkan, nəzakət yox idi. Amma həmsöhbəti mister Şelbi əsl centlmen təsiri bağışlayırdı. Evinin cah-calalından görünürdü ki, o, çox varlıdır.

Qonaq qul alverçisi Heyli idi. O, qızgın şəkildə mister Şelbini inandırmağa çalışırdı ki, zənci Tom onun borcları üçün azdır.

– Tom mənim ən sədaqətli qulumdur, namusludur, fərasətlidir, onu başqa zəncilərə tay tutmayın, – mister Şelbi də qonağının Tomla kifayətlənməsini istəyirdi. – Bir dəfə mən onu uzağa göndərdim, mənə bes yüz dollar gətirməli idi. Gedib pulu gətirdi. Ancaq qaça da bilərdi, hətta bəzi əclaflar onu dilə tutmuşdu ki, qaçıb Kanadaya getsin. Amma o demişdi ki, mən ağama sadıqəm. Mən Toma hər şeyimi etibar eləyirəm: pulumu, evimi, atlarımı... Bir dəfə də olsun ondan şübhələnmək ağılıma gəlməyib. İnsafınız olsun, Tom bu qiymətə dəyər!

– Yox, siz məndən çox güzəşt istəyirsiniz, – mister Heyli stolun üstündəki konyakdan badəsinə süzdü.

– Yaxşı, təklifiniz nədir?

– Sizdə oğlan olsun, qız olsun, bir cavan uşaq tapılmazmı?

– Hmm... xeyr, olanımız budur. Bilirsiniz, öz zəncilərini satmağı mən yaxşı iş saymıram. Amma çıxılmaz vəziyyətə deyər, bu işə qol qoymuşam.

Bu vaxt qapı açıldı, içəri üç-beş yaşlarında qəsəng kvarteron* oğlan usağı girdi. Üz-gözündən, davranışı və ədasından qayğısız, ərköyün olduğu görünürdü. Uşağın məzali hərəkətlərinə, oxumağına qəhqəhə ilə gülən qul alverçisi ucadan dedi:

– Əhsən! – Birdən əliylə mister Şelbinin kürəyini şap-pıldatdı. – Bilirsən nə var? Bu uşağı da Tomun üstündə ver, məsələni həll edək!

O, bir söz deməyə macal tapmamış qapı açıldı, kvarteron bir qadın içəri boylandı. Mister Şelbi soruşdu:

– Nə istəyirsən, Eliza?

– Harrini axtarıram, ser, – təxminən iyirmi beş yaşla-rında olan Eliza tərəddüdlə ağasına baxdı.

Harri anasına sarı qaçdı. Eliza oğlunun əlindən tutub cölə çıxan kimi mister Şelbi dedi:

– Yox, onu sata bilmərəm. Mən humanist adamam, balanı anadan ayıra bilmərəm.

– Elə buna görə onu satmaq istəmirsiniz? Boş şeydi, – mister Heyli arxayın-arxayın dilləndi, – bunun çarəsi var. Siz qadını bir neçə günlüyə başqa yerə yollayarsız. Qayı-dıb gələndə görəcək ki, iş-isdən keçib. Sonra da oğlu-nun yoxluğuna alışacaq. Razi olun, ser, baxın, mən qiymət üstündə çənə-boğaz eləmirəm.

– Bu barədə arvadımla məsləhətləşməmiş sizə bir söz deyə bilmərəm, – mister Şelbi fikirli-fikirli cavab verdi.

Heyli ayağa durub paltosunu geyinməyə başladı.

* Kvarteron (latın sözü "kuart" dördə bir deməkdir) – babası, ya nənəsi zənci olan adam

– Yaxşı, axşam gələrsiz, sizə bir cavab deyərəm.

Heyli sağollasız çıxdı. Mister Şelbi onun dalınca qapını örtüb öz-özünə donquldandı: – Bu yekəxana əclafı uf demədən pilləkəndən atardım. Nə vaxtsa mənə desəy-dilər Tomu bu iyrənc alverçilərdən birinə satacam, inan-

mazdım, deyərdim, bəyəm qul köpək-zəddir ki, onu əl-dən-ələ keçirəsən? İndisə... Bərcə düşmək gör nə demək imiş!*

Tomla Harrini satmaq istədiyini arvadına necə acıb deyəcəyini fikirləşmək Mister Şelbiyə əzab verirdi. Bilirdi ki, arvadı onun qəran ilə razılaşmayacaq.

Missis Şelbi böyük ağı, incə qəlbi olan qeyri-adi bir qadın idi. Xeyirxahlıq, alicənablıq onda möhkəm etiqadla, möminliklə tamamlanırdı, özü də bunlara ömrü boyu dönmədən əməl eləmişdi. Mister Şelbi dinə soyuq yanaşsa da, arvadının möminliyini qiymətləndirir, xidmətçiləri oxutmasına, onların qayğısına qalmasına mane olmurdu.

Missis Şelbi ərinin maliyyə çətinliyindən xəbərsiz deyildi. Amma onun öz zəncilərini sata biləcəyi qadının ağına da gəlməzdi.

Kentukki ştatı köləlik qaydalarının, bəlkə də, ən yumşaq olduğu yer sayılırdı. Burada ağalar öz zəncilərinin qayğısına qalır, onları gecə-gündüz qəddarcasına işlətmirdilər. Amma ağa öz kölələri ilə nə qədər yumşaq davransa da, bu münasibətin üstündən qanunun kölgəsi əskik deyildi. Bu qanuna görə isə zənci yalnız əşya idi; başqasının mülkü olan, alınıb-satılan bir əşya.

Ana

Eliza balacılığından missis Şelbinin yanında tərbiyə almışdı. Böyüyüb boya-baş çatanda isə xanım onu qonşu malikanənin quluna – ağı, qabiliyyəti, həm də gözəl

liyi ilə hamının hörmətini qazanmış Corc Harris adlı bir mulata* əvə verdi.

Yiyəsi Corcu bir fabrika işləməyə vermişdi. Corc öz bacarığı ilə işçilərin, eləcə də fabrik sahibinin diqqətini çəkmişdi. Heç bir təhsili olmaya-olmaya o, çətənə təmizləyən maşın düzəltdirmişdi. Onun kəşfindən xəbər tutan ağası fabrika gəlmiş, Corc isə düzəltdiyi maşını ağasına böyük fəxrlə göstərmişdi. Kölənin sərbəstliyi, cəsarəti ağarı qıcıqlandırmışdı. O birdən anlamışdı ki, qulu ondan daha ağıllı, daha bacarıqlıdır. Bu nədir, qul hər yerdə azad gəzib dolasır, onunla tay-tuş kimi söhbətə girişməyə ürək eləyir? Mister Harris Corcu malikanəyə qaytarmaq istədiyini fabrik sahibinə söyləyəndə:

– Bu nə deməkdir, mister Harris? – deyə fabrik sahibi təəccübünü gizlətməmişdi.

– Bu o deməkdir ki, o mənim köləmdir!

– Nə olsun ki! Biz onun aylığını artırırıq, ser.

– Məsələ bunda deyil. İstəyirəm o mənim öz yanımda işləsin.

Mister Harris etirazlara fikir vermədən Corcu evə qaytarıb ən ağır işə qoydurmuşdu. Bundan sonra Eliza da əriylə tez-tez görüşmək imkanını itirdi. Corc fabrikdə işləyən vaxt belə fürsət onların əlinə tez-tez düşürdü. Onlar birlikdə xoşbəxt olsalar da, iki körpə balanın ölümü bu səadəti yaralamışdı. Eliza çox sevdiyi körpələrin ölümünə dözə bilmirdi. Harri doğulandan sonra qadıncağaz xeyli toxtadı, uşaq get-gedə onun qalbindəki yaralan

* Mulat - valideynlərindən biri zənci olan adam

sagaltdı. Bu xoşbəxtlik mister Harris Corcu malikanəsinə qaytarana qədər çəkdi.

Ər və ata

Eliza səhər gələn qonağın qul alverçisi olmasından şübhələnmişdi, üstəlik, Harrini otaqdan çıxaranda da qulağı bir-iki söz almışdı. Ürəyinə dammışdı ki, bu bəla onların başında çatlayacaq. Eliza eyvanda durub bunları fikirləşməkdə ikən birdən çiyinə bir əl qonduğunu duydu. Çevrilib qarşısında Corcu görəndə sevincdən alışıbyandı.

– Nə yaxşı gəldin, Corc.

– Eliza, dinlə, çox vaxtım yoxdu. Mən artıq mister Harrisin əməllərinə dözə bilmirəm. O elə hey məni əymək, qırmaq, alçaltmaq istəyir. Qəsdən məni ən ağır işlərə göndərir.

– Axı o sənin ağandır, Corc.

– Kim onu mənim üstümə ağa qoyub? Nə ixtiyarla o mənə hökm eləməlidir? Mən də onun kimi insan deyiləmmi? Bəlkə ondan da artıqam. Amma o mənimlə elə davranır, elə bil yük atıyam. *üerfgdgffdcx-*

– Corc, sənə nə olub? Niyə belə danışırsan?

– Uzağa getmirəm, elə dünən yük daşıyırdım. Oğlu Tom yanımda dayanıb qırmanc ilə atı vururdu. At da diksinib bir yerdə qərar tutmurdu. Mən ondan adam balası kimi xahiş elədim ki, dinc dayan. Neyləsə yaxsıdır? Başladı məni şallaqlamağa. Əlindən tutdum, atasının üstünə

qaçıb dedi ki, guya mən onu vurmuşam. Atası da hirsənib özündən çıxdı, qışqırdı ki, hələ sən ağanı yaxşı tanı mırsan. Çubuğu oğluna verib dedi ki, çubuq qırılanacan cırp onu.

– Aman Allah! Sən nə danışırsan?

– Hələ dalına qulaq as. Mənə deyir ki, niyə qıraqdan evlənmişən? Guya Şelbilər dikbaşdırlar, onunla dostluq eləmirlər. Deyirdi səni özümüzünkülərlə evləndirəcəyəm. Əvvəl fikir vermirdim, amma dünən mənə əmr elədi ki, Mina ilə evlənib onun daxmasına yığısim.

– Axı bizim nikahımız var, Corc. Özü də ağ adamlar kimi kəbinimizi keşis kəsib, – Eliza sadəlövhcəsinə dedi.

– Bəs sən bilmirsən ki, qul evlənə bilməz? Bizim ölkədə qanun bu işə yol vermir. Ağam bizi ayırmaq istəsə, mən səni qoruya bilməyəcəyəm. Bizim nə bədbəxt taleyimiz var, Eliza! Yəqin bizim balamızı da belə acı günlər gözləyir.

– Ola bilməz! Mənim ağam mərhəmətlidir!

– Elədir, ancaq kim bilir, sabah nələr olacaq. Birdən o yıxılıb öldü? Onda Harrini satacaqlar. Biz indi necə sevinək ki, oğlumuz belə qəsəngdir, ağıllıdır? Eliza, biz bu qiymətli xəzinəni qoruya bilməyəcəyik...

Bu sözlər Elizanın ürəyini yaraladı. İstədi şübhələrini dilə gətirsin, ancaq özünü vaxtında saxladı. Ürəyində fikirləşdi: «Öz dərdi özünə bəsdir. Həm də mən mənasız yerə qorxuya düşmüşəm. Ağam heç vaxt belə iş tutmaz».

Corc Elizanın əllərindən tutdu:

– Bax belə, mənim əzizim... Əlvida, daha mən gedirəm.

- Gedirsən? Hara, Corc?
- Qacacağam, Eliza. Kanadaya gedəcəyəm.
- Aman Allah! Birdən səni tutsalar?..
- Tutmazlar. Ya öləcəyəm, ya da azadlığa çıxacağam!
- Corc, qacırsan qac, amma özündən müğayət ol.

Tanrı köməyin olsun!

- Eliza, Kanadaya gedəndən sonra pul verib səni də, oğlumuzu da qurtaracağam. Sənin ağan mərhəmətlidir, mənə rədd eləməz. Sizi mütləq azad eləyəcəyəm. İndisə salamat qal.

Onlar lal-dinməz dayanıb baxışdırlar. Acı göz yaşları, hönkürtülər arada sükutu pozurdu. Bir də görüşmək ümidi tükəndən incə olanda məhz belə vidalaşır adamlar...

Ər-arvad da bir-birindən beləcə ayrıldı.

Tom dayının komasında axşam

Tom dayı sahibkarın evinin lap yanında, tirdən tikilmiş balaca komada yaşayırdı. Komanın qarşısında qayğı ilə becerilən, nazı çəkilən bağca salınmışdı. Bağcada gül gülü, çiçək çiçəyi çağırırdı. Xloya xala bu bağcadan böyük zövq alırdı.

O, işinə ürəkdan həvəs göstərən, əlinin dadı-duzu olan bacarıqlı əspaz idi. Bəsirdiyi kökələri, qogallar, bulkalar təcrübəsiz əspazlardan ötrü cavabsız tapmaca kimi bir şey idi. Ağa evinin baş əspazı kimi bütün qonaqlıqları, məclisləri böyük sövqlə yola verirdi.

Sahibkarın evində səm yeməyi yeyilib qurtarandan sonra Xloya xala komasına, «qocasını yemləməyə» getdi. Baş əspaz yeməyini bəşirməkdə olsun, biz daxməyə bir nəzər salaq.

Daxmanın bir küncünə səliqə ilə yığışdırılmış carpayı qoyulmuş, üstünə qar kimi ağappaq örtük salınmışdı. Yərə böyük xalca dösənmişdi. Daxmanın o biri divarının dibinə isə o qədər də təmtəraqlı olmayan bir ayrı carpayı qoyulmuşdu.

Həmin axşam daxmanın bir küncündəki ağac skamyada qaragöz, qıvrımsaç iki oğlan uşağı oturmuşdu. Onlar yenicə ayaq acan qızciğaza maraqla baxırdılar.

Mister Şelbinin ən yaxşı iscisi Tom dayı isə onlardan bir az aralı masa arxasında oturmuşdu. Tom dayı uca-boy, enlikürək, qüvvətli, ağıllı, üzündən xeyirxahlıq yağan genişürəkli bir adam idi. Onun görünüşündə başdan-ayağa ləyaqət, sədaqət, səmimi bir sadəlik vardı.

Tom dayı on üç yaşlı müəllimi mister Corcun nəzarəti altında yazmağı öyrənirdi. Bir azdan Xloya xala öz dadlı kökələri ilə onları doyunca yedirdi. Sonra o, qızciğazı da yedirdib Tom dayının dizi üstündə oturtdu. Qızciğaz o saatca atasının burnunu dartmağa başladı.

- Bir bu seytana bax, - Tom qızını yuxarı qaldırdı. Sonra ciynə alıb atılıb-düsdü. Otağı gülüş səsləri bürüdü.

Xloya xala isə əlini belinə qoyub onları hədəz yərə hədələyirdi ki, səslərini kəssinlər. Onun hədə-qorxusu sənliyə su ciləmədi. Yorulub əldən düşəndən sonra Xloya xala dedi ki, bir azdan ibadət başlayacaq.

İbadət üçün dansqal olsa da, istər mister Şelbinin, istərsə də qonşu malikanələrin zənciləri tez-tez Tom dayının daxmasına yığılıb Tanrıya dua eləyirdilər. Bəzən Corc onlara müqəddəs kitabdan parçalar oxuyurdu.

Zəncilər Tom dayının daxmasında ibadət eləyəndə sahibkarın evində qul alverçisi ilə mister Şelbinin səhərki sövdələşməsi başa çatırdı. Mister Şelbi alverçinin göstərdiyi kağızlara qol çəkirdi.

– Bax belə, qurtardıq, – qul alverçisi Heyli yerindən qalxdı.

– Hə, qurtardıq, – mister Şelbi fikirli-fikirli dilləndi. O, Heylini yola salandan sonra bir siqar yandırdı.

Ağasının dəyişməsinə canlı mülkiyyətin münasibəti

Mister və missis Şelbi öz yataq otaqlarına getdilər. Mister Şelbi kresloda oturub səhər gələn məktubları gözdən keçirməyə başladı.

Missis Şelbi isə saçlarını darayırdı. Birdən gündüz gələn qonaq yadına düşdü.

– Hə, yeri gəlməşən, Artur, bu gün nahara gətirdiyiniz o qanacaqsız kim idi elə?

– Onun adı Heylidir, – Şelbi başını qaldırmadan narahat-narahat yerində qurcalandı.

– Heyli? O qul alverçisi? Nə istəyirdi ki? – Missis Şelbi ərinin səsindeki pərtliyi sezib soruşdu.

Mister Şelbi fikirləşdi ki, onsuz da arvadı gec-tez həqiqəti biləcək. Ona görə də Heyli ilə söhbətini, Tomu, Harrini satdığını ondan gizlətmədi. Ərinin sözlərini eşitdikcə missis Şelbinin rəngi ağarırdı:

– Necə? Bizim Tomu? Axı o sizə sədaqətli olub, uşaq yaşlarından sizə qulluq eləyib. Hələ Harri! Mən Elizaya nə deyəcəyəm? Aman Allah, aman Allah!

– Başa düşmürəm mənli niyə belə zalım sayırsınız? Başqaları bu işi az qala hər gün görürlər.

– Axı niyə məhz onları satmaq istəyirsiniz? Adam satmaq sizdən ötrü belə vacibdirsə, başqa zəncinizmi yox idi?

– Ona görə ki, ən baha qiymətə onlar gedir. Düz deyirsən, başqalarını da seçmək olardı. Bu adam Elizaya görə mənə çoxlu pul təklif elədi. Bu sizə əl verər?

– Əclaf! – Missis Şelbi qışqırdı.

– Mən ona heç qulaq əsmədim, sizin hislərinizə hörmət elədim... Heç olmasa bu işdə mənə haqq qazandırm.

– Bağışlayın mənli, – missis Şelbi özünü ələ aldı, – nəhaq yerə əsəbiləşib özümdən çıxdım. Ancaq bu nə qədər gözlənilməzdir! Gəlin bu işə görə olub-qalanımızdan keçək. Alın, mən qızıl saatımı verirəm, vaxtında bu, çox baha idi. Heyif ki, ayrı daş-qasım yoxdur, qalan bircə bu saatdır.

– Gecdir, Emili, çox gecdir. Artıq mən kağızları imzalamışam. Heyli bizi vardan-yoxdan çıxara bilərdi. Biz onun əlindəydik. Mən Tomla Harrini satıb hamını qurtardım. Sabah Heyli onların dalınca gələcək. Tomla üz-üzə

gəlməmək üçün mən səhər tezdan çıxıb gedəcəyəm. Siz də çalışın bir yana gedin, Elizanı da özünüzlə aparın. Qoy gözü görməsin.

– Xeyr, mən heç yərə gedən deyiləm. Mən bu amansız işə sənək olmaram. Mən Tomun yanına gedib onun dərdinə sənək olacağam. Bu nə fəlakət idi biz düşdük?

Selbilər guman etməzdilər ki, onların söhbətini kim-sə eşidə bilər.

Eliza həyəcanından özünü-sözünü bilmirdi. O, yataq otağına bitisik balaca otağa girib qulagını qapıya dirəmişdi. Ev yiyələrinin səsi kəsildə Eliza meyit rəngində idi. İndi o, əvvəlki mülayim, utancaq qadına oxşamırdı. Qətiyyətlə öz otağına gedib Harrini yuxudan oyatdı. Qərarını birçə anın içində vermişdi. qaçıb buradan uzaqlaşmaq!

Eliza Harrini qucasına alıb uşağı üçün hazırladığı boxçası da alında özünü qaranlığa vurdu. Bir neçə dəqiqəyə özlərini Tom dayının daxmasına yetirdilər. Eliza pəncərəni yavaşca döydü.

– Allah, özün saxla! Kimdir orada? – Xloya xala diksinib pərdəni araladı. – Hə, bu ki bizim Lizadı.

Xloya xala qapını taybatay açdı.

– Allah, özün kömək ol! Liza, adam sənə bəxanda qorxur! Nə olub?

– Tom dayı, Xloya xala, mən qacıram. Harrini satıblar. Tom dayı, ağa sən də satıb. Sabah tezdan qul alverçisi ikini də aparmağa gələcək.

Tom dayı elə bil dənə döndü. Əlləri göydəcə donub qalmışdı, gözləri hədəqəsindən çıxmışdı.

– Aman Allah, günahları nə idi ki, ağa onları satıb? – Xloya xala qışqırdı.

– Hec bir günahları yoxdur. Sadəcə, mister Şelbinin o alverçiyə borcu var. Bunları satmasa, hər şeyi əlindən gedəcək.

– Qoca, sən də qaç. – Xloya xala dilləndi. – nə durmuşsan? İcazə kağızın da var, heç kim sənə saxlamayacaq.

Tom ağır-ağır başını qaldırdı, kədərli, ancaq arxayın baxışlarla komanı süzüb dedi:

– Yox, qoy Liza getsin. Onun buna haqqı var, balasını qurtarır. Mən ağama sadıqam. Hec vaxt onu aldatmamışam. Bütün malikanənin xaraba qalmağındansa, qoy mənə satsınlar.

Qısa, hay-küysüz vidalasma, səssiz göz yaşları... Sonra da ayrılıq.

Eliza uşağı sinəsinə basıb dinməzəcə otaqdan çıxdı.

Qaçmağın üstü açıldı

Günortaya yaxın məlum oldu ki, Eliza balaca Harrini də götürüb qaçıb. Xəbər mister Şelbini həyəcanlandırdı. O, Elizanın qaçmasına sevinən arvadına baxıb qas-qabağını tökdü:

– İndi Heyli elə biləcək ki, qacısı mən düzüb-qosmuşam. O görürdü ki, mən uşağı satmaq istəmirəm.

Bir az keçmiş Heyli qapıda göründü. Bəd xəbəri eşidəndə qul alverçisi əsdi-coşdu:

– Bu nə isdir mənə basıma gətirirsiniz, Şelbi!

- Ser, bu qadının uşağı qacırmasına mən də təəsüflənirəm. Amma bu işdə mənim də əlimin olduğunu güman etməyiniz şərəfimdə toxunur. Onların tapılması üçün sizə hər cür kömək göstərəcəyəm.

Mister Şelbi zəncilərindən ikisinə - Semlə Endiyə atları hazırlamağı tapşırırdı.

Amma hamı duymuşdu ki, missis Şelbi Elizanın tutulmasını istəmir. Ona görə də zəncilər üzdə canfəşanlıq eləyib ora-bura yüyürdülərsə də, əslində işlər çox ləng gedirdi.

Ananın mübarizəsi

Eliza qaranlıqda bir dəqiqə də durub-dincəlmədən elə hey gedir, Ohayo çayının o tayına keçməyə can atırdı.

Günün batmağına bir saat qalmış Eliza çay qırağındakı T. qəsəbəsinə çatdı. Bədbəxt ananın bütün fikri-zikri çaya yönəlmişdi.

Yaz gəldiyindən çayın suyu həm artmış, həm gurlaşmışdı. İri buz layları üst-üstə qalaqlanıb su vurduqca yığılana körpü əmələ gətirmişdi. Eliza dərhal bəsa düşdü ki, bərə bərədə düşünməyə dəyməz. O, azca aralıdakı mehmanxanaya yaxınlaşdı. Mehmanxana sahibisi ona nə lazım olduğunu soruşdu:

- Buralarda qayıq olurmu?

- Qayıq nə gəzir burda! Bir də ilin-günün bu çağında heç kim çaya qayıq salmaz, - qadın Elizanın ümitsiz görkəminə zənlə baxdı. - Nə olub, xəstəniz var?

- Mənim uşağım təhlükədədir. Bundan yenincə xəbər tutmuşam.

- Bədbəxtliyə bax, - qadın yan-yörəsinə baxa-baxa dedi, - gəlin içəri. Burada bir fermer var, o taya tərəvəz aparmaq istəyir. Bəlkə o, bərə tapdı. Tapsa, onunla gəldərsiniz.

Eliza içəri keçib sahibənin göstərdiyi otaqda Harrini yatırdı. Özü də yuxuya gedənə əlini Harrinin ovundan çəkmədi.

Bu vaxt isə Heyli Şelbilərin evindəydi. O, qacaq Elianı axtarmaq üçün yola çıxacaqdı. Tomu özü ilə götürə bilməzdi. Ona görə də mister Şelbi Toma artıq atılmış olmasına baxmayaraq, Heyli axtarışdan lənənədək qaçmamağı tapsırdı. Tom isə dedi:

– Ağa, ananız sizi mənə tapsıranda doqquz yaşın cindəydiniz, sizinsə heç bir yaşınız da olmamışdı. 'Budur, – dedi, – Tom, sənin kiçik ağa, qoru onu.' İndi sizdən soruşuram: Tom sizi heç bir dəfə də aldadıbmi? Çıxıbmi itaətinizdən?

Mister Şelbi Tomun söylədiklərindən çox təsirləndi. Missis Şelbi isə söz verdi ki, maddi vəziyyətləri düzələn kimi Tomu geri alacaqlar.

Bir az keçmiş Heyli qacaqları tutmaq üçün yola çıxdı. Düzdur, Semlə Endi min bir bəhanəylə onu yolda da ləngidə bildilər. Amma nə qədər yubansalar da, Eliza Harrini yatırdırandan qırx dəqiqə sonra onlar T. qəsəbəsinə gəlib çatdılar. Mehmanxananın yanından keçəndə Sem pəncərədən baxan Elizanı gördü. Bu böhranlı dəqiqədə Sem qəsdən ələ elədi ki, külək onun slyapasını qacırdı. Bu vaxt o, bərkdən qışqırdı. Eliza tanış səsi eşidən kimi otağın içinə atıldı. Fikirləşmədən Harrini qamarlayıb özünü pilləkəndən aşağı atdı.

Qul alverçisi onu çayın qırağında görəndə yəhərdən yerə sıçrayıb çaya sarı qaçdı. Eliza əli yerdən-göydən

üzülmüş adamlar sayaq qıyya çəkib özünü çaya vurdu. O, bulanıq sudan keçib buzun üstünə çıxdı. Böyük buz parçası saqqıldaıyıb yana əyildi. Eliza onun üstündə duruş gətirməyib bir aynı buz parçasının üstünə tullandı. Beləcə, yazıq qız qışqıra-qışqıra dayanmadan qacır, buzdan-buza tullanır, sürüşür, yuxılır, əzilir, yenə ayağa durub qacırdı. Ayaqqabıları ayağından çıxmışdı, corabları cınc-cınc olmuşdu. Buz üstündə siyrilmiş dizlərinin qanlı izləri qalırdı.

Bu minvalla çayın o tayına çatanda sahildən kimsə ona əl uzatdı. Eliza başını qaldıranda Şelbilərin fermer qonşusunu tanıdı.

– Mister Simz, yalvarıram, mənə kömək eləyin. Onlar... onlar Harrini satıblar!

– Siz qocaq qadınsınız. Ancaq mən sizi heç yerdə gizlədə bilmərəm. Baxın, gedin o evə, – küçədən bir az aralıdakı ağ evi göstərdi, – orada sizə kömək eləyərlər.

Bu tayda isə adam ovçuları donub qalmışdılar.

– Bax buna deyərlər qəhrəmanlıq! – Sem başını qasdı. – Ağa, yaqın bizi ora göndərməyəcəksiniz. Buz üstə at çapmağa meylim yoxdur.

– Lənətə gələsiniz! – Heyli bağıraraq qamçısını yellədi.

Onlar isə atlara doğru yüyürüb qışqırdılar.

– Sağlıqla qalın, ağa!

Zəncilərin gülüş səsləri uzun müddət Heylinin qulağından getmədi.

Xilas oldu!

Eliza Ohayo statı tərəfə kecəndə artıq qas qaralırdı. Kefinə soğan doğranmış Heyli mehmanxanaya gəldi. Sahibə onu kiçik otağa buraxdı. «Bu oğlan usağı ürəyimə yaman yatmışdı», – deyə Heyli öz-özünə donquldanırdı. Birdən mehmanxana qapısı ağzından eşidilən uca səs onu fikirdən ayırdı:

– Ax, lənətə gələsən! Bəxtim gətirdi. Doğrudanmı bu, Tom Lokkerdir!

Heyli cəld qapını açdı: pıstaxtanın yanında ucaboy, enlikürək, yekəpər adam dayanmışdı. Üz-gözündən azgınlıq, qəddarlıq yağırdı. Yol yoldaşı isə əksinə, sısqa, çəlimsiz idi; hiyləgər, ehtiyatlı adama oxşayırdı.

Heyli Tomla görüşdü.

– Sən hara, bura hara? – Lokker soruşdu.

– Tom, mənə bədbəxtlik üz verib, kömək elə. Ümidim bircə sənədir.

Heyli başına gələnləri danışdı. Deyəsən, hekayətin axırı Toma ləzzət elədi, güldü:

– Belə çıxır ki, sənə kələk gəliblər. Özü də işi təmiz görüblər.

Heyli Tomla şərtləşdi ki, qadını tutub oğlanı ona versinlər. Elizanı isə Tom özünə götürəcəkdi.

Tom Lokker qul alverçiləri arasında qəddarlığına, zalımlığına görə ad çıxarmışdı. O, gözünü də qırpmadan, heç kimə acımadan ananı balasından, əri arvadından ayırıb satırdı. Etiraz eləyən zəncini isə öləndək döyürdü.

Eliza ilə Harrinin izinə bu qəddar alverçi düşəcəkdi.

Senator da adicə bir adammış

Buxarının yanında oturmuş senator Berd çəkmələrini soyunurdu. Missis Berd isə həm stolun bəzənməsinə göz qoyurdu, həm də əri ilə danışdı:

– Düzdürmü ki, senat bədbəxt zəncilərə yemək, sığınacaq verməyi yasaqlayan qanun qəbul eləyib? İnənə deyil. Doğrudanmı belə bir qanuna imza atmaq olar?

– Senat, həqiqətən də, Kentukkidən qaçan kölələrə yardım göstərməyi qadağan edən qanun çıxarıb. Axır vaxtlar onlara əl uzadanlar elə ürəklənib ki, qonşu statda narahat olmağa başlayıblar. Biz də onların narahatlığına son qoymalıyıdık axı.

– Heç olmasa bir gecəlik daldalanacaq, yemək, paltar da vermək olmaz?

– Olmaz, əzizim. Bu elə qanunda göstərildiyi kimi, «qaçaq zəncilərə kömək və yardım göstərmək» dir.

Missis Berd həlim xasiyyətli qadın idi. Onu yalnız zalımlıq, qəddarlıq özündən çıxara bilərdi. Odur ki, ərinin cavabını eşidən kimi çılgınlıqla yerindən qalxdı:

– Düzünü de, sən də bu qanunu ədalətli sayırsan?

– Əgər «hə» desəm, mənə öldürməzlər ki, Meri?

– Bax bunu səndən heç gözləməzdim. Nə qədər iy-rənc bir qanun! Bircə əlimə fürsət düşsün, bu qanunu birinci mən özüm pozacağam.

– Dayan, Meri, səni elə bu qayğıkeşliyinə görə çox sevirəm. Amma söhbət ciddi problemlərdən gedir...:

Elə bu məqamda onların zənci qulluqçusu Kaco içəri girib xanımı mətbəxə çağırdı. Az keçmiş xanım həyəcanla ərini səslədi:

– Con, Con! Tez bura gəl, Con!

Senator mətbəxə sarı ayaqlandı, astanaya çatanda gördüyü mənzərədən heyratə gəldi.

Bayılmış gənc qadını bir cüt stulun üstünə uzatmışdılar. Onun pal-paltarı didik-didik olmuş, bədənə buz bağlamışdı, yaralanmış yalın ayaqlarından qan axırdı. Senatorun arvadı ilə qulluqçu Dina xala ora-bura vurnuxur, zavallı qadını ayılmağa çalışırdılar. Kaco isə dizinin üstə aldığı oğlan uşağının donmuş balaca ayaqlarını ovuşdururdu.

– Mətbəxə girəndə dedi ki, burada qızınmaq olarmı? Elə istəyirdim soruşam ki, kimdirlər, haradan gəlirlər, qadın bayıldı.

Elə bu anda Eliza özünə gəlib çığırdı:

– Harri! Hanı o? Tutdular onu?

– Qorxma, heç kim sənə toxunmayacaq, – xanım qətiyyətlə dedi. – Burada təhlükə yoxdur.

– Allah sizdən razı olsun! – deyib qadın hönkür-hönkür ağladı.

Onlar qadını birtəhər ovundurub ocağın yanında yer saldılar, Eliza Harrini qucaqlayıb dərin yuxuya getdi. Oyanandan sonra başına gələnləri danışdı. Missis Berd isə söz verdi ki, ona kömək eləyəcək.

Qonaq otağına qayıdandan sonra mister Berd dedi:

– Qulaq as, əzizim, o, bu gecə buradan getməlidir. Sabah səhər qul alverçisi bizdə peyda olacaq. Özün fikirləş, onları burada tapsalar, mən nə günə qalaram?

– Hara gedəcək zavallı qadın?

– Mən bilirəm hara. Onları özüm aparacağam.

Missis Berd öz paltarlarından Eliza üçün bir-iki dəst ayırdı, Harrini də unutmadı. İsti geyim-kecimdən, azuqədən bir bağlama düzəltdi, Eliza ilə oğlunu ərinə qoşub yola saldı.

Yol heç də rahat deyildi. Fayton palçığa bata-bata gəlib böyük bir fermanın qarşısında dayandı.

Ferma vaxtilə Kentukki ştatında yaşamış Con adlı keçmiş quldarın idi. Təbiət ondan səxavətini əsirgəməmişdi, ona boy-buxun, pəhləvan gücü, bir də geniş ürək vermişdi. Con Kentukkidən Ohayo ştatına köçmüş, böyük bir torpaq sahəsi almışdı. Sonra da qullarına azadlıq verərək həmin yerdə məskunlaşdırmışdı. Özü isə çayın yuxarılarında yerləşən bu xəlvət fermaya sığınmışdı.

Con Elizaya canla-başla sığınacaq verdi:

– Hünərləri var bura soxulsunlar! Onların dərslərini necə lazımdır verərəm!

Senator Eliza ilə Harrini etibarlı əllərə tapşırandan sonra geri qayıtdı.

Mal yola salındı

Tom dayı komasında oturmuşdu. Xloya xala da yanında idi. İkisi də susurdu. O, bütün varlığı ilə ailəsinə bağlı adam idi. Durub uşaqların çarpayısına yaxınlaşdı:

– Son dəfə, – deyə pıçıldadı.

Xloya xala hönkürürdü.

Tom dayı sakit-sakit dilləndi:

– Allaha şükür ki, tək cə məni satıblar, usaqlara, səni dəyməyiblər. Burada heç kəs səni incitmir. Eybi yox, mən bütün əzabları tək çəkərəm. Allah da mənə səbir verir.

Bu vaxt missis Şelbi daxmaya girdi. Onu görəndə Xloya qasqabağını tökdü. Xanım bunu görmədi. Onun rəngi qəcmişdi.

– Tom, – o dilləndi, – mən gəldim ki... – birdən dili dolaşdı, yaylığını üzünə tutub ağlamağa başladı.

– Xanım, Allah xatirinə! Nə olub axı?! – Xloya xala da özünü saxlaya bilməyib ağladı.

– Dostum, inan, əlimə imkan düşən kimi səni geri alacağam.

Bu zaman qapı taybatay açıldı, mister Heyli içəri girdi. Malikanədəki bütün zəncilər Tomu yola salmağa yığışmışdılar.

– Otur! – Heyli qasqabaqla ona baxan yığnağın arasından keçib çıxıraraq arabaya işarə etdi.

Tom arabaya oturdu. Heyli onun ayaqlarına ağır qandal keçirdi.

– Bu, tamamilə lazımsızdır, – missis Şelbi eyvandan qışqırdı.

– Bilmək olmaz, xanım, mən artıq beş yüz dollar ziyanə düşmüşəm. Daha keçəl suya getməz.

Tom ətrafına baxındı:

– Heyif, mister Corcla görüşə bilmədim.

Corc da, mister Şelbi də evdə yox idilər. Sahibkar özünü günahkar bildiyindən evdə qalmaq istəməmişdi.

Heyli yolda dəmirçinin yanına döndü ki, yeni qandal düzəltdirsin. Birdən at kişnədi. Tom özünə gəlməmiş Corc arabaya atılıb ona sarıldı. Ağlaya-ağlaya dedi:

– Bu, əclaflıqdır, alçaqlıqdır. Mən böyük olsaydım, səni satmağa cəsarət eləməzdilər.

– Mister Corc! Elə bildim görüşməmiş ayrılacağıq, – Tom həyəcanla dedi.

Corc onun ayağındakı qandalları görəndə:

– Mən bu alçağın dərslərini indi verərəm, – dedi.

– Lazım deyil, Corc. O daha da qəzəblənə bilər, – Tom onu fikrindən daşındırdı.

– Yaxşı, sən deyən olsun. Amma yadında saxla ki, səni axtarıb tapıb geri qaytaracağam.

O, dəmirçixanadan çıxan Heyliyə yaxınlaşdı:

– Heç utanmırsınız, adamları heyvan kimi zəncirləyib satırsınız?! Heç vicdanınız ağrımır?

– Siz alanda yaxşıdır, mən alanda pis? – Heyli cavab verdi. – Satan olmasa, olan da olmaz.

– Mən böyüyəndə zənciləri nə alacağam, nə də satacağam. Sağlıqla qal, Tom dayı. Ruhdan düşmə, dözümlü ol!

Corc atını çapıb uzaqlaşdı. Heyli onun dalınca baxa-baxa qandalları arabaya tulladı.

– İndi də gəl şərtləşək, Tom. Yaxşı olsan, mən də sənə qarşı yaxşı olacağam.

Onlar yola düzəldilər.

Kölədə azad fikirlər baş qaldırır

Səyyah Kentukki ştatının N. şəhərindəki mehmanxanaya yollananda qas qaralırdı. O, otlağa girib yan yörəsinə göz gəzdirdi. Bir neçə adam xobanın ətrafında dayanıb qızırırdı. Mister Vilson, yəni səyyahı divarın yanına yığışan adamlara təəssüfləndirərək soruşdu:

Orada nə baş verib?

Zənci axtarırlar.

O, divara vurulan elanı oxudu:

Aşağıda imza qoyan sahibkarın Core adlı gənc mulatı qayıb. Boyu altı fut, dərisi ağ, saçları səbəlidir, qıvrımdır. Savadlı və zəkəlidir. Sağ əli «H» hərfi ilə damgalanıb. Dirsindən, ya ölüsündən xəbər gətirən kəsə dörd yüz dollar mükafat təyin olunur.

Mehmanxananın qarşısında fayton dayanan kimi söz-söhbətə son qoyuldu. Az keçmiş içəri iki nəfər — gözəl geyinmiş cəntilmenlə zənci faytonçu girdi. Ağ nəvəsinə tapsırdı ki, əşyaları yerləşdirsin. Sonra elana göz gəzdirib:

— Cüm, — deyər soyuqqanlılıqla dilləndi, — Bernandakı o qocanı tanıyırsan? Elə bil onun əlamətləridir.

— Hə, amma onun əli damğalı deyildi, — nəvə cavab verdi.

Cənab ona diqqətlə baxan mister Vilsona yaxınlaşdı:

— Səhv eləmirəmsə, mister Vilson? — Əlini fabrik sahibinə uzatdı. — Deyəsən, məni xatırlayırsınız. Oklendli Batters; Şelbi dairəsi.

— Bəli, bəli... bəs necə... — Mister Vilsonun dili topuq çaladı.

Bu zaman bir zənci otlağı qılıb cənabın dediyi otlağı baxırdı.

Mister Vilson, əzizlə bir is barəsində danışmaq istəyirdi. Məhkəməyə, məhkəmə otlağına qalmaq.

Onlar təhlükədə qalandakı mister qapını bağlayıb onun qarşısında dayanırdı.

Core! — Mister Vilson həyəcədən qırılırdı.

Bəli, məhkəmə. Yaxşı məhkəməmişəm, eləmi? Həndakı axtarılan adama heç oxşamıram.

Core! Sən təhlükəli oyuna girmisən. Sahibindən qaçmaqla qanunları pozmuşsan.

Mister Vilson xeyli xətə olsa da, həddən artıq ehtiyatlı adam idi.

Core sahibindən niyə qaçdığını yerli-yataqlı danışdı. Dedi ki, arvadının da qaçdığını qulağı çalıb. İndi onu da tapıb Kanadaya gedəcək.

Mister Vilson Coreun gətirdiyi dəlillərin qabağında deməyə söz tapmadı. Core alovlu-alovlu danışdırdı:

— Təbii ki, hindular sizi əsir götürüb məcbur eləyirlər ki, arvadınızdan, uşağınızdan həmişəlik ayrı qalasanız. Bu təbii ki, boyun əyirsiniz. Boyun əyirsinizmi? Vətən, qanun deyirsiniz. O qanunlar bizim razılığımız, iştirakımız olmadan verilib. Bu qanunlar bizim haqqımızı əlimizdən almaqdan savayı bir işə yaramır. Axı başqalarından nəyim əskikdir? Gözüm baxa-baxa anamı, altı bacımı bir-bir hər-raca qoyub satdılar. Mən onda lap balacaydım. Anam yalvardı ki, heç olmasa məni ondan ayırmayınlar. Amma sahibkar məni zorla onun əlindən aldı. Anam necə cığırıb ağlayırdısa, səsi indi də qulaqlarımdadır. Mister

Vilson, siz mənə xeyirxahlıq göstərdiniz, oxumaq, yazmaq öyrətdiniz. Sizə çox borcluyam, həyatım boyu minnətdar olacağam sizə. Amma azadlığım uğrunda son damla qanımacan döyüsəcəyəm.

Corc qızgınlıqla danışır, danışdıqca gözlərindən yaş gəlirdi. Birdən mister Vilson ona sarı yeridi, Corcun gözünü silib dedi:

– Lənətə gəlsin onların hamısı! Onları həmişə əclaf saymışam. İşində ol, Corc. Ancaq sənə bunu da deyirəm, dostum, ehtiyatı əldən vermə!

Mister Vilson Corcu birtəhər razı saldı ki, ondan bir az pul götürsün.

– Götür, götür, lazımın olar. Belədə səni tanımazlar. Bəs nökrin haradan rast düşüb?

– İnandırılmış adamdır. Bir il qabaq Kanadaya qaçıb. Orada eşidib ki, sahibkar onun qisasını qoca anasından alıb, qarını şallaqla döyüb. İndi Cim qayıdıb ki, anasını da aparsın. Hələlik qarını qaçıрмаq üçün fürsət güdür.

– Allah özü sənə kömək olacaq, Corc. İnan mənə, hər şey yaxşıqla qurtaracaq.

– Sizin öyüdlərinizi heç vaxt unutmaram, mister Vilson.

Corcun gözlənilməz gəlişi

Köhnə dostumuz Eliza mətbəxdə oturub tikis tikirdi. Bənizi solmuş, özü də anıqlamışdı. Tez-tez gözlərini qaldıraraq mətbəxdə o yan-bu yana qaçan oğluna baxırdı. Eliza

ilə yanaşı əyləşmiş qadın da dizinin üstündəki boşqaba qurumuş meyvə yığırdı. Onun adı Rahil Hellidey idi. O, əlini işdən ayırmadan dedi:

– Demək, Eliza, sən Kanadaya getmək fikrindən dəşinməmişsan.

– Xeyr. Daha burada ləngiyə bilmərəm.

– Ora getdin, bəs nəylə dolanacaqsan?

– Mən hər cür işə razıyam. Bir iş tapılar.

– Sən burada istədiyini qədər qala bilərsən.

– Minnətdaram sizə. Ancaq ... – Eliza gözləriylə Harrisni göstərdi. – Gecələr yata bilmirəm. Bir dəqiqə rahatlığım yoxdur.

– Yazıq balam, – Rahil göz yaşını udub dilləndi. – Sən nəhaq yerə narahat olursan, bizim qəsəbədə hələ heç kəsi tutmayıblar, səni də tutmazlar.

Bir azdan Rahilin əri Simeon da onlara qoşuldu. O, Elizadan soruşdu:

– Sənin soyadın Harris olmalıdır, səhv eləmirəm ki?

Eliza haradasa onun axtarıldığı barədə elan vurulduğunu güman eləyib qorxa-qorxa cavab verdi:

– Bəli.

– Arvad, bəri dur! – Simeon Rahili çölə çağırırdı.

– Nə olub, ay kişi?

– Onun əri burada qəsəbədədir. Bu gecə bizim evimizə gələcək, – Simeon dedi.

– Sən nə danışırısan? – Rahilin sevincdən üz-gözü ışıqlandı.

– Düz sözümdür. Dostlara özünü Corc Harris kimi tanıdib. Bu xəbəri Elizaya indi deyək, ya sonraya qalsın?

– İndi, elə indicə deyək! – Rahil sevincək Elizanın yanına qayıdıb onu kiçik yataq otağına çağırırdı. Elizanın rəngi qaçdı, o tez Harriyə baxdı.

– Yox, yox, şad xəbərdir! – Rahil onu qucaqladı. – Tezliklə ərin burada olacaq. Bu gecə onu bizə gətirəcəklər.

– Bu gün... bu gün... – nə dediyini bilməyən Elizanın beyni dumanlandı. O, huşunu itirib özündən getdi.

Eliza ayılanda Corcu yanında gördü. O, arvadının yanında oturub hönkür-hönkür ağlayırdı.

Yevangelina

Bir neçə gündən sonra mister Heyli yolüstü əldə elədiyi qazancı Ohayo çayı ilə üzən gəmiyə yükləmişdi. Göyertədə qəsəng geyimli cənablar, xanımlar gəzirsəydilər. Heylinin qullarından başqa hamının üzündə sevinc vardı.

– Ana, xəbəriniz var, bizim paroxoddə qul alverçisi gedir, zənci aparır, – aşağıdan gələn oğlan qışqırırdı.

– Bədbəxtlər! – Anası təəssüflə dedi.

– Bizim ölkə ticətin nə qədər eybəcər təması! – O bir xanım dilləndi.

– Mən Cənuba getmişdim. Orada zəncilər çox yaxşı yaşayırlar. Azadlıqda cətin ki, onlar özlərinə belə sarıllı yarada bilərdilər, – başqa bir ledi söhbətə qarışırdı.

– Təsəvvür eləyin ki, xanım, sizin uşaqlarınızı alınızdan alıb qul təkl satırlar...

– Bizim hislərimizi zənci hisləriylə necə müqayisə etmək olar axı, – həmin qadın donquidəndi.

– Görünür, siz onları tanımırırsınız, xanım. Mən onların arasında böyümüşəm. Zəncilərin elə dərin duyğuları var ki!

Bundan sonra söhbət qızışdı, göyertədəki xanımlar, cənablar arasında qul alverinin Allaha xoş gedib-getməməsi barədə uzun-uzadı mübahisə yarandı.

Cavan bir ruhani isə mister Heyliyə nəzər salıb:

– Qardaş, siz hansı ürəklə məşğul olursunuz bu peşə ilə? – dedi. – Necə cürət eləyirsiniz? Bir bu bədbəxtlərin halına baxın. Yaddan çıxarmayın mənim sözlərimi: bu günəha görə Allah sizi cəzasız buraxmayacaq!

Heyli fikirli-fikirli ondan uzaqlaşdı öz-özünə mızıldandı: «Dalbadal iki dəstədən yaxşı qazanc götürə bilsəm, alver işini atacağam. Peşəmiz günü-gündən təhlükəli olur».

Tom dayı isə vaxtını gəmidə, pambıq tayalarının yanında keçirirdi. Uzun yolda o, bir qızla dostlaşmışdı. Qız-cığazın adı Yevangelina idi. Beş yaşı olardı. Atası da, yaxın qohumu olan bir qadın da elə hey onun dalınca qaçırdısa da, qız dinclik bilmirdi. Gəminin elə yerlərinə gedib çıxırdı ki! Tom dayını da pambıq tayalarının yanında tapmışdı. Bu vaxt Tom gilas çayırdaqlarından xırdaca səbətlər yonur, qoz qabıqlarını insan üzünə oxşadırdı. Yevangelina onun işinə maraqla baxır, Tom dayı isə düzəldiklərini qızçığaza verirdi. İlk günlər Yevangelina hədiyyələri utana-utana alırdı, sonradan onlar dostlaşdılar.

– Sənin adın nədir?

– Yevangelina Sen-Kler, – qız cavab verdi. – Ancaq atam da, başqaları da mənə Yeva çağırır. Bəs sənin adın nədir?

– Tom. Uşaqlar mənə Tom dayı deyir.

– Mən də Tom dayı deyərəm. Bəs sən hara gedirsən?

– Heç bilmirəm. Məni satacaqlar. Kimə qismət olacağımı bir Allah bilir.

– Mənim atam ala bilər səni. Əgər səni alsa, günün xoş keçəcək, – Yeva həvəslə dilləndi. – Elə bu gün mən bunu ondan xahiş eləyəyəm.

– Minnətdaram sizə, mənim balaca ledim, – Tom dedi.

Gəmi yanacaq doldurmaq üçün bir körpüdə dayanan-da Yeva atasının səsinə eşidib ona sarı qaçdı. Qız atası ilə yanaşı sürəhiyə söykəlib gəminin körpüdən aralanmasına baxırdı. Təkrar iki-üç dövrə vurdu. Yeva güclü təkəndən özünü saxlaya bilməyib suya düşdü. Atası qızın ardınca özünü atmaq istəyəndə onu saxladılar. Yevanın xilaskarı artıq suda idi.

Suyun şappıltısını eşidəndə Tom aşağı göyərtədə dayanmışdı. Qızın su altına getdiyini görüb düşünmədən özünü caya atdı. O, Yevanı darta-darta gəmiyə sarı üzdü. Bir neçə saniyədən sonra Yeva atasının qolları üstündə idi. Onu özünə gətirmək üçün qadınlar əldən-ayaqdan gəldirdilər...

Ertəsi gün Yevanın atası ilə Heyli danışqlar aparırdılar. Qul alvercisi Toma min üç yüz dollar qiymət qoymuşdu.

– Görürsünüz, bu balaca xanım da çox istəyir ki, siz onu alasınız. Tom bu pula dəyər. O, ağıllıdır, mömindir.

– Bax elə burası pisdır. Ağıllı zəncidən pis nə ola bilər ki? – Mister mavi gözlərini istehza ilə qıyaraq dilləndi. – Belə ağıllılar sahibini qoyub qaçmaqdan, at oğurlamaqdan başqa nə bilirlər?

– Ağası onun üçün yaxşı rəy verib. Tom üzüyoladır, ağasının bütün mülkünü o idarə eləyib, əlindən hər şey gəlir. – Heyli kisəsindən mister Şelbinin imzaladığı rəyi çıxardı.

Bu əsnada Yeva atasının qulağına pıçıldadı:

– Ata, al onu. Axı sən pulun çoxdur, bilirəm.

– Axı sən bu zəncini neyləyəcəksən, gülüm?

– Mən istəyirəm ki, o, yaxşı yaşasın.

– Sözüüm yox, çox tutarlı dəlildir!

Yevanın atası Heylinin istədiyi pulu verib Tomun yanına gəldi.

– Ha, gör yeni ağa xoşuna gəlirmi?

Tom başını qaldırdı. Onun gözləri doldu, həyəcanla:

– Allah sizdən həmişə razı olsun, ağa! – dedi.

– Adın Tomdur, eləmi? Faytoncu işləyə bilərsən?

– Əlbəttə. Mənim günüm atların yanında keçib.

– Bizdə sən üçün yaxşı olacaq, əmin ol, – Yeva ona söz verdi. – Atam hamını lağa qoyur, amma xeyirxah adamdır.

– Bu cür təqdimata görə atan sənə minnətdardır, – deyib gülə-gülə onlardan aralandı.

Yeni sahibin evində

Oqüsten Sen-Kler varlı bir plantasiyaçının oğlu idi. Atası ilə əmisi Kanadadan köçüb gəlmişdilər. Atası Luizianada böyük plantasiya almış, əmisi isə Vermontda ferma sahibi olmuşdu.

Oqüsten gənc ikən bir qızı sevmiş, lakin onların evlənməsinə həmin qızın qəyyumu mane olmuşdu. Belə olduqda, Oqüsten varlı ailədən yarasıqlı bir qızla evləndi. Amma onun ürəyi həmişəlik ilk sevdii qıza məxsus oldu. Həyat yoldaşı Mari isə zahirən gözəl olmasına bax-

mayaraq, heç bir müsbət xüsusiyyətə malik deyildi və Oqüsteni anlamağa, onu xoşbəxt etməyə heç cəhd də göstərmirdi. Varlı ailədə böyümüş erköyün Mari həminin onun nazı ilə oynamasını tələb edirdi. Buna görə də qızını dünyaya gətirdikdən sonra Oqüstenin ona bütün varlığı ilə bağlandığını görən Mari ərinə körpə uşağa qısqanırdı.

Oqüsten isə qızını çox sevirdi. Yeva doğulanda anası xəstəlik tapmış, günlərlə başağrısından əziyyət çəkirdi. Oqüsten qızının ana qayğısından məhrum olmasından çox narahat idi. Evi də qulluqçular idarə eləyirdi. Axırda qərara gəldi ki, Vermontda gedib əmisi qızı miss Ofeliyanı yanına gətirsin.

Miss Ofeliya qırx beş yaşlarında bir xanım idi, özü də ərə getməmişdi. Ağillı idi, səliqə-sahmanı çox sevirdi. Tənbel adamlara gözünün düşməni kimi baxırdı. Əmisi oğlunu da uşaqlıqdan o böyütmüşdü. Ona görə də Oqüsten deyəndə ki, ev də, Yeva da yiyəsiz qalıb, miss Ofeliya buna dözmədi, əmisi oğlunun onlarla yaşamaq təklifini qəbul elədi. Gəmi ilə səyahət etmələrinin də əsas səbəbi elə miss Ofeliyanı öz evlərinə gətirmək idi.

Səyahətçilər evə çatdılar. Mister Sen-Kler onu qarşılayan qara qulluqçu ilə salamladı:

– Xoş gördük, Adolf, – o, mulata əl uzatdı. – Sən yükləri evə daşı, mən gedim camaatla görüşüm.

Bu vaxt Yeva onların yanından quş təki pərvazlanıb otağa yüyürdü.

Xəstəhal qadın taxtın üstündə dirsəkləndi.

– Ana! – Yeva sevincle anasını qucaqladı.

– Yavas, mənim balam, yoxsa yenə başımın ağrısı tutacaq, – Mari qızını öpdü.

Yevanın arxasınca otağa girən atası Marini öpüb onu əmisi qızı ilə tanış elədi. Qulluqçular isə qapının ağzına yığılmışdılar. Yeva özünü hamıdan irəlində dayanan dayənin qucağına atdı.

Dayə onu özündən aralamadı, əksinə, bərk-bərk qucaqlayıb öpdü. Yeva o biri zəncilərlə də görüşüb hamını bir-bir öpdü.

Miss Ofeliya təəccüblə Yevaya baxdı:

– Cənubda uşaqların belə qərībā işləri də varmış.

– Məy belə təəccüblənirsiniz? – Oqüstən soruşdu.

– Humanist, ədalətli münasibəti basə düşürəm, amma öpmək.

– Özü də zəncilərlə, eləmi? – Sen-Kler onun fikrini göyda tutdu. – Siz bunu bacarmazsınız, deyilmi?

– Əlbəttə, yox!

Oqüstən onun sözlərinə gülüb eyvana çıxdı. Gördü ki, Adolf kornetlə* Tomu süzür. Tom isə bu baxışların altında sızılır, ayağının birini qoyub, birini götürürdü. Sen-Kler korneti mulatın əlindən alaraq sət şəkildə dedi:

– Kiliçlik! Təzə yoldaşı də belə qarşılayarlar? Bu nədir? Bu, mənim ijetim deyil?

– Ağa, bu ki saraba bulasib. Sizin kimi centlmənə belə kiliç ijet geymək yaramaz, – Adolf ədəbaz-ədəbaz əllərini atirli saçlarına çəkdi.

* Kornet – tutacağı olan qatlama eynək

– Belə də! – Sen-Kler səsinə ucaltı. – Yaxşı, mən Tomu xanıma göstərim. Gəl dalımca, Tom.

Oqüstən içəri girib Tomu otağa səslədi:

– Budur, Mari. Axır ki, sənə yeni faytonçu sifarişini yerinə yetirdim.

– Yəqin içki düşkünüdür, – Meri Tomu başdan-ayağa süzərək dedi.

– Xeyr, onu mənə sakit, dilinə içki dəyməyən zənci kimi tanıdıblar.

– Təki elə olsun!

– Dolf! – Sen-Kler qışqırdı. – Tomu aşağı apar. Dediklərimi də unutma!

Adolf asta addımlarla eyvan boyu getdi, Tom da onun arxasınca düşdü.

Yeni sahibənin əqidəsi

– Mari, əmim qızı təcübəlidir, bundan sonra sizi evin ağır qaygılarından azad eləyəcək. Açarlarınızı ona verə bilərsiniz.

Bu sözləri Sen-Kler arvadına miss Ofeliya gələndən bir neçə gün sonra dedi.

Mari açarları əmiqiziya uzadıb heysiz-heysiz dedi:

– Buyurun. Əmiqizi özü də görəcək ki, biz öz evimizdə kənz kimi bir seyik. Qulları boş-boşuna saxlayırıq. Canımız onlardan qurtarsaydı, yaxşı olardı.

– Bəsdır, Mari, – Sen-Kler dedi. – Götürək elə dayəni. Siza neçə can yandırır!

– Elədir, dayə o birilərindən yaxsıdır. Amma o da eqoistin biridir, yalnız ərinə, uşaqlarını fikirləşir. Bilə-bilə ki, gecələr mənə qulluq lazımdır, yuxulayır.

– Siz başqasını çağırın, axı dayə də dincəlməlidir.

– Eh, siz bu zənciləri tanıyırsınız. Onlar harada oldu, necə gəldi, yata bilirlər. Mən ağrıdan zülm çəkirəm, dəyənsə fikri ərinin, uşaqlarının yanında qalib. Ərə gələndə atam onu mənə cəhiz verdi, ərinə də üstündə verə bilməzdə ki! Əri dəmirçidir, atamın işinə çox yararır. Dayəni yenidən ərə vermək istədim, ancaq o razılaşmadı. İmkan versəm, elə indi əriylə uşaqlarının yanına qaçar.

– Bəs niyə uşaqlarını da buraya gətirməyib? – Miss Ofeliya soruşdu.

– Mən onları burada saxlaya bilərəm?! Elə kirli, natəmiz uşaqlardır ki! Həm də onun vaxtını çox alırlar. Də gəl, dayə indiyəcən bununla barışmır. Məni heç fikirləşmir. Onların hamısı belə eqoistdir.

– Kədərli faktdır, – Sen-Kler soyuq-soyuq dilləndi.

Miss Ofeliya onun qızardığını və əsəbiləşdiyini bürüzə verməmək üçün dodağını dişlədiyini gördü.

– Amma Sen-Kler istəyir ki, nökarlar də ağalara tay olsunlar, – Mari nöqtəni qoydu.

Ortaya əsəbi bir sükut çökdü. Handan-hana Sen-Kler ayağa durub getməli olduğunu söylədi.

Mari üzünü miss Ofeliyaya tutdu:

– Belə, artıq mənim azarım tutanda siz işlərin öhdəsindən gələ bilərsiniz. Hə... bir də bu Yevaya göz qoymaq lazımdır. O, bir damcı da mənə oxşamayıb.

Miss Ofeliya ürəyində dedi: «Allaha şükür!» Amma içindəkini üzə vurmadı.

– Yeva həmişə nökar yığnağına dartınır. Zənci uşaqları ilə oynamaqdan pis şey yoxdur. Amma Yeva özünü onların tayı kimi aparır! Onu bu işdən çəkəndirə bilmirəm. Qulluqçularla gərək sərt davranasan. Mən uşaqlıqdan bildirdim onlarla necə rəftar olunmalıdır. Yeva isə zəncilərin hamısını qudurdub.

– Zənci də adamdır, – miss Ofeliya sərt-sərt dilləndi.

– Əlbəttə! Amma nökarlara aludə olmaq nəyə gərək? Guya, bunlar tropik güldür, qiymətli çini qabdır, ya nədir! – Mari bunu deyib yumşaq balısların üstünə yayxandı.

– Məgər Allah bütün insanları bərabər yaratmayıb? – Miss Ofeliya dedi.

– Bu nə danışığıdır! Gülməlidir belə sözləri eşitmək! Zəncilər ən aşağı irqdəndirlər. Sen-Kler mənim beynimə yeritməyə çalışır ki, biz ayrı yaşamalı olsaydıq, sən necə dərd çəkərdinsə, dayə üçün də ərindən ayrılmaq elə ağır dərdədir. Burada hansı müqayisədən söhbət gedə bilər? Dayənin dərin yaşantısı ola bilməz. Zəncidir axı!

Miss Ofeliya artıq bir söz işlədəcəyindən qorxub susdu...

Qısa müddətdə Tomun işi yoluna düşmüşdü. Yeva atasını razı salmışdı ki, təzə faytoncunu onun ixtiyarına versin. Qızı gəzintiye aparmaq lazım gələndə Tomun başqa işləri buraxıb Yeva ilə getməyə icazəsi vardı. Onun geyimi də pis deyildi. Tövlədə isə, demək olar, heç bir iş görmürdü; kiçik mehtər onun nəzarəti altında bütün işlərin öhdəsindən gəlirdi. Faytonçunun at iyi verməsinə dözə bilməyəcəyi xanım əvvəlcədən demişdi.

Azadlıq necə qorunur

Axsama yaxın Simeon Hellideyin evində yır-yığış başlandı. Eliza çamadanını hazırlayırdı. Corc ona baxıb dedi:

– Ailə yiyəsi olmaq necə böyük xoşbəxtlikdir! Mən indi özümü hamıdan varlı, hamıdan güclü bilirəm. Hərçənd nə varım var, nə pulum, əllərimdən başqa da heç nəyə gümanım gəlmir.

Qonşu otaqdan səs gəldi. Eliza ilə Corc çölə çıxdılar. Simeonun yanında bir nəfər dayanmışdı.

– Dostumuz Fletçer bizə xəbər gətirib.

– Ötən gecə ucqardakı mehmanxanada idim, – Fletçer sözə başladı. – Orada bir neçə adam gördüm. Danışqlarından belə başa düşdüm ki, hamımızı tutmağa hazırlaşırlar. Gedəcəyimiz yolu da yaxşı bilirlər. Bizə yolda basqın eləyəcəklər. İndi biz neyləyək?

Onu dinləyənlər donub qalmışdılar. Qaçmağa hazırlaşanlar tez bir plan cızdılar. Qərara gəldilər ki, yola çıxmaq üçün havanın qaralmasını gözləsinlər. Maykl adlı bir nəfər onların arxasınca gələcək, təhlükə hiss eləsə, atını çapacaqdı; onun atına çatan at tapılmazdı. Fletçer dedi:

– Narahat olma, dost, birinci dəfə deyil. Çoxlarını bu yolla aparmışam.

O gedəndən sonra Corc arvadına dedi:

– Eliza, dostları, evi, torpağı, pulu olanlar bizim kimi güclü sevə bilməzlər. Axı bizim ayrı heç nəyimiz yoxdur. Məni anam sevirdi, bacım sevirdi. Emilinin o səhəri sözləri heç yadımdan çıxmaz. Həmin səhər qul alverçisi onu aparmalı idi. Mənə yaxınlaşıb dedi: «Yazıq Corc, sonuncu

dostun da çıxıb gedir. Sənin axırın necə olacaq? O vaxtdan ürəyim daslaşdı. Sənə rast gələndən sonra ayn adam oldum. Səni son nəfəsimədək qoruyacağam!

Eliza hönkürdü:

– İlahi, yazığın gəlsin bizə! Qoy biz bu ölkədən çıxıb gedək, ayn heç nə istəmirik.

Şam yeməyindən sonra onlar yola düzəldilər.

Bir neçə saatdan sonra arxadan at tappıltısı esidildi. Maykl idi. Demək, adam ovçuları yaxınlaşırdılar.

Fletçer qışqırdı ki, tezliklə yaxınlıqdakı qayalığa özlərini yetirməsələr, məhv olacaqlar. Hamilıqla faytondan tökülüb qayalığa sarı qaçdılar. Maykl isə kömək gətirmək üçün atını çapıb getdi.

Qayalığa adlamaq üçün yarığandan tullanmaq lazım gəlirdi. Yarığandan o yana isə dar bir çıxır gedirdi. Qaçqınlar maneələri ilə sürətlə ötür keçdilər ki, başqa vaxt heç bunu bacarmazdılar.

Adam ovçuları özlərini yetirəndə qaçqınlar artıq qayaların arxasına keçmişdilər. Tom Lokker qışqırdı:

– Birinci mən dırmaşacağam. Zəncilərdən heç vaxt qorxmamışam. Kim mənimlə gedir?

Bir dəqiqədən sonra Tom qayaya yaxınlaşdı. Corc atası açdı. Lokker kollara, ağaclara dəyə-dəyə yarığa yuvarlandı. Təqibçilərin arasına çaxnaşma düşdü, onlar bağıra-bağıra geriye qaçdılar. Bir neçə dəqiqə keçəndən sonra Maykl göründü. O, kömək gətirmişdi. Qaçaqqlar qayadan enib faytona mindilər.

Təxminən bir saat sonra qaçaqlar səliqəli bir komaya

çatdılar. Onları orada bol səhər yeməyi, yumşaq yorğan-dösək gözləyirdi.

Miss Ofeliyanın müşahidələri

Sen-Kler qənaətcil adam deyildi. Elə Adolf da atası kimi bədxərc idi. Bunların fonunda Tom dayının isgüzarlığı, qənaətcilliyi tezliklə diqqəti çəkdi. Sen-Kler ev təsərrüfatını ona tapsırdı.

Bir axşam zənci uşaqlardan biri qışqırdı:

– Bir baxın, Pryu gəlir!

Qaşqabağı yer süpürən, ariqlıqdan sümüyü çıxmış Pryu başındakı səbəti yerə qoydu. Səbətə qurudulmuş çörək, bir də isti bulka var idi. Pryu donquldandı:

– Uff, bircə Allah canımı alsaydı...

– Niyə elə deyirsən? – Miss Ofeliya soruşdu.

– Yetər əziyyət çəkdiyim!

– Səni içməyə kim məcbur edir ki? – deyə qulluqçu qadın üzünü miss Ofeliyaya tutdu. – Bu axı içəndir. Ağanın pullarını oğurlayıb içkiyə verir.

– İçmişəm, içəcəm də. İçəndə dərdimi unuduram, yoxsa dözə bilmərəm. Of, bircə ölsəydim...

Miss Ofeliya ondan bulka aldı. Pryu ağır-ağır ayağa qalxdı, səbəti götürüb qapıdan çıxdı. Onun sözlərini eşitmiş Tom da qanın ardınca çıxdı.

– Ver, mən aparım səbəti, – Tom mərhəmətlə ona yaxınlaşıb dedi.

– Lazım deyil, özüm öz yükümü çəkərəm.

– Sən xəstəsən, yoxsa bir dərdin var?
– Xəstə-zad deyiləm, – qarı hirsə dedi.
– İckini atsaydın... Sən əslən hardansan?
– Kentukkidan. Bir sahibkarın qapısında olurdum. Zəlim uşaqlarımı bir-bir satdı, axırda da məni.
– Niyə axı içirsən?

– Dərddən. Bir uşağım da burada oldu. Fikirləşirdim, heç olmasa, o qalar mənə. Elə dinməz uşaq idi! Xanımın da ürəyinə yatmışdı. Sonra xanım xəstələndi, mən də gecə-gündüz ona qulluq edəsi oldum. Xəstəliyi mənə də keçdi, südüm kəsildi. Di gəl, xanım süd almağa icazə vermədi. Uşaq arıqlayıb bir dəri-bir sümük qaldı. Körpəyə də süddən başqa nə verəsən? Axırda uşağım tələf oldu. O vaxtdan balamın cığirtısı qulağımdan getmir. Heç olmasa, içəndə o cığirtını eşitmirəm.

Onların danışdığını görən Yeva qoca Pryu çıxıb getdikdən sonra Tomun yanına gəldi. Atla gəzmək istədiyini dedi. Tomun qəmli olduğunu görüb Pryunun nə dediyini soruşdu. Tom ona zavallı qadının kədərli əhvalatını danışdı. Yeva məsələnin nə yerdə olduğunu bildikdən sonra gözlərində kədər göründü, əllərini sinəsinə qoyub köks ötürdü.

Əvvəlki fəslin davamı

Bir neçə gündən sonra qurudulmuş cörək satmağa başqa qadın gəldi.

– Bəs Pryu hani? – Qulluqçu soruşdu.

– Pryu bir də gəlməyəcək.
– Ölüb?
– Bilmirik. Bir gün keflənmişdi deyə onu zirzəmiyə saldılar. Deyirlər orada ölüb, canına da milçəklər darasib. Birdən qulluqçu qadın Yevanı yanlarında gördü. Qızın üzündə qan qalmamışdı.

– Aman Allah, – qulluqçu əl-ayağa düşdü, – Yevanın halı pisdir!

– Mənə heç nə olmaz, Dina, – qız dilləndi. – Sənin mənə yox, Pryuya yazığın gəlsin.

Qadın ah cəkdi:

– Pryu bədbəxt idi, ona görə içirdi.

Yeva mətbəxdən çıxdı. Xəbəri eşidən miss Ofeliya əmisi oğlundan xahis etdi ki, bir tədbir görsün.

– Əmiqızı, mənim əlimdən heç nə gəlməz. Dəşə dönmüş adamlarla neyləyəsən? Ən pisi də odur ki, onlar öz cinayətlərinə görə kiməsə cavab verməyə borclu deyillər. Zənci sahibkarın mülkiyyətidir. Ağa öz malını öz əliylə məhv eləyirsə, ona heç nə deyə bilməzsən. Axı mən nə carə qılım? Bədbəxt qulların hamısını ala bilmərəm ki!

– Oqüstən, siz köləliyə haqq qazandırırınsınız! – Miss Ofeliya hirsələndi.

– Mən? Qətiyyən.

– Bəs onda necə...

– Necə bu işə bulaşmışam? – Sen-Kler onun sözünü kəsdi. – Bu qullar əvvəl atamın idi. Rəhmətlik öləndə var-dövlətini qardaşımla mənə vəsiyyət elədi. Əvvəlcə plantasiyaya ikilikdə sahiblik elədik. Sonra başa düşdüm ki, orada mənlilik bir iş yoxdur. Heç tanımadığın yeddi yüz

qulu yedirtməli, onları heyvan kimi ıslatmalısan. Qardaşım Alfred də məsləhət gördü ki, vərsə payımı pula çevirib dədə-baba mülkünə köçüm. Mən də onun məsləhətinə əməl elədim. Gəldim buraya. Kölələrin cəza güzarlarını görüb onları azad etmək istəyi baş qaldırmışdı. Amma mən xəyalpərəst adamam. Həqiqətə düşündüklərimin heç birini edə bilmədim.

Oqulstənə miss Ofeliya bu cür söhbət etdikləri vaxt Tom öz otağında oturub ailəsinə məktub yazmağa çalışırdı.

– Tom dayı, sən necə də güləli, ayrı-ayrı hərflə yazırsan! – onun yanında olan Yeva dedi.

– Qarıma, uşaqlara bir xəbər göndərmək istəyirəm.

– Sənə kömək eləyim? Mən keçən il yazmağı öyrənmişəm. Amma hərfləri azacıq unutmuşam.

Yeva ona kömək etməyə çalışdı. Demək olar ki, eyni bilik-bacarıqla məktub yazmağa başladılar.

– Xanım söz verib ki, pulları olan kimi mənə geri alsın. – Tom dedi. – Mən buna inanıram. Mister Corc öləndə istəyirdi dalımcı gəlsin. Girov kimi də bunu verib.

Bunu deyib Tom qoynundan qiymətli mirası – dollar çıxardı. Corc vidələsənən onu Toma gizlicə vermişdi.

– Deməli, gələcək. Mən buna çox şadam, – Yeva dedi.

– Tom, sən buradasan? – Sen-Kler otağa girdi. – Nə iş görürsünüz?

– Tom məktub yazır, mən də ona kömək eləyirəm. – Yeva cavab verdi. – Yaxşı alınır, eləmi?

– Sizi məyus etmək istəmirdim. – Sen-Kler məktuba göz gəzdirə-gəzdirə dedi. – Lakin sizə özüm kömək

eləsam, daha yaxşı olar. Mən gəzintidən qayıdandan sonra birlikdə yazarıq.

– Bu məktub çox vacibdir, ata, – Yeva pıcıldadı. – Tomun keçmiş sahibəsi söz verib ki, onu almaq üçün pul göndərəcək.

Sen-Kler fikirləşdi ki, yaxın bu da heç vaxt yerinə yetməyəcək vədlərdən biridir. Ancaq qızına bu haqda heç nə demədi.

Tomun adından məktub elə həmin gecə yazıldı və poçta çatdırıldı.

Topsi

Bir səhər Sen-Kler əmisi qızını həyatə çağırırdı.

– Nə olub? – deyə miss Ofeliya aşağı endi.

– Məhz sizin üçün almışam bunu, – Sen-Klerin yanında səkkiz-doqquz yaşlarında balaca zənci qız vardı. Əynində kirli, cıq-sökük dondan başqa heç nə yox idi.

– Oqulstən, mən bunu neyləyirəm?

– Tərbiyə verin ona. Zənciləri tərbiyələndirmək barədə çox danışırınsız. Mən də sizə belə bir hədiyyə etmək istədim. Topsi, bu sizin yeni xanımınızdır. Onun hər sözünə qulaq as.

– Baş üstə, ağa! – Topsinin gözləri bic-bic parıldadı.

– Əmiqizi, – Sen-Kler miss Ofeliyanı qırağa cəkib pıcıldadı, – esidin, görün məsələ nə yerdədir. Bu qız iki ay yəsin yanında yaşayırdı. Onlar bir aşxananın sahibidirlər. Mən hər gün oradan keçəndə esidirdim ki, aclaqlar qızı

heyvan kimi budayırlar. Bu vay-sivəni eşitmək məni cana yığdı. Qızcıgaz məzəlidir, fərasətlidir. Məncə, ona zəhmət sərf eləməyə dəyər.

Miss Ofeliya qızı mətbəxə cimdirməyə apardı. Onu cimdirmək heç də ürəyincə deyildi, amma qızcıgazın kürəyndəki qamçı izlərini görəndə miss Ofeliyanın ürəyi ağrıdı.

Topsiyə qəsəng paltar geyindirdilər. Saçını kəsib gödəltdilər. Miss Ofeliya ona tərbiyə verməyə haradan başlayacağını götür-qoy elədi.

– Hə, indi de görüm neçə yaşın var?

– Bilmirəm, – Topsi dişlərini parılatdı.

– Anan kimdir?

– Mənim anam olmayıb.

– Necə yəni olmayıb? Bəs sən harada doğulmusan?

– Mən heç yerdə doğulmamışam. Anam da olmayıb, atam da. Heç kəsım olmayıb. Mən qul tacirinin yanında böyümüşəm. Sonra da məni satıblar.

Qızcıgaz, görünür, səmimi idi. Amma mətbəx əhli Topsini elə ilk gündən qəbul eləmədi. Miss Ofeliya onu öz otağına aparıb yatağı açıb-yığmağı öyrətməyə başladı. Arxası Topsiyə olduğundan miss Ofeliya qızın nə iş tutduğunu görmürdü: Topsi bu vaxt kamodları qurdalayırdı. O, xanımın yaylığını və bir cüt əlcəyini tezəcə çırpsdınıb gizlətdi.

– Hə, indi elədiklərimi təkrarla görüm.

Topsi çarpayını yığanda yaylıq qolundan düşdü.

– Bu nədir, yaramaz? Yaylığımı oğurlamısan?

Topsi heç pərt olmadı da.

– Bu ki sizin yaylığınızdır, miss Feli. O necə gəlib paltarımın qoluna girib?

– Topsi! Burax yalan danışmağı! Sən oğurlamısan onu, yaramaz qız!

– Mən bilmirəm. Bəlkə unudub çarpayının üstündə qoymusunuz? O da mələfədən sürüşüb donumun qoluna girib... – Topsi ağlamağa başladı.

Onun bu qırmızı yalanı miss Ofeliyanı o qədər hirsələndirdi ki, qızı tutub bərk-bərk silkələdi. Bu vaxt paltarın o biri qolundan əlcəklər düşdü.

– Aha! – Miss Ofeliya qışqırdı. – İndi görüm bunu necə danacaqsan!

Topsi əlcəyi oğurladığını boynuna aldı. Amma yaylığı oğurladığını üstünə götürmədi ki, götürmədi.

– Qulaq as, bala, əgər təqsirini təmiz ürəklə boynuna alsan, səni döymərəm.

Topsi oğurluğu boynuna aldı. Miss Ofeliya onun ürək-dən pəşman olduğuna inandı.

Bu vaxt Yeva içəri girdi. Əhvalatı biləndə Topsiyə dedi:

– Zavallı qız! Oğurlamaq nəyə lazım? İndi sənın hər şeyin olacaq. Mən özümünküləri sənə bağışlayaram.

Topsi ömründə ilk dəfə belə mehriban sözlər eşidirdi. Bu mehribanlıq onun ürəyini yerindən oynatdı. Gözündə yaş parladı, amma elə o dəqiqə də üzü döndü. Axı o, gözünü açandan söyüş, danlaq eşitmişdi, qulağı yaxşı sözə alışmamışdı. Həm də belə sözlərə inanmırdı.

Günlər keçirdi. Topsi yazıb-oxumağı sürətlə öyrənir, amma tikış tikməyə heç əli yatmırdı. Əvvəl onu sayma-yanlar sonradan onunla hesablaşmağa məcbur oldular.

Topsiya ilışənlərin axırı yaxşı olmurdu: birinin ağı pəbə təsadüfən çirklənirdi, o birinin ayağı qaynar su ilə də vedrəyə ilışirdi, bir başqasının sırğaları yoxa çıxırdı. Anı da hamı Topsidən əl çəkdi.

Topsi sözə baxmayıb nadinclik eləyəndə miss Ofeliya onu döyürdü. O hesab eləyirdi ki, uşaqları arabir döymə də lazımdır.

Beləcə, Topsinin tərbiyəsi iki iləcən çəkdi. Öz nadir liyi ilə miss Ofeliyanı özündən çıxartsa da, bütün qulluqçuların narazılığına səbəb olsa da, əslində o, çox səxavət bir qız idi. Sen-Kler ona pul verəndə fındıq alıb malikarədəki zənci uşaqlara paylayırdı. Nadinclik isə ondan ötrü özünü müdafiə vasitəsiydi.

Kentukkidə

Oxucu bizimlə birgə Tom dayının Kentukkidə daxmasına nəzər salmağa, yəqin ki, etiraz eləməz.

Bir yay günü missis Şelbi geniş qonaq otağında arıya birlikdə oturarkən ağındakıları götür-qoy edib mister Şelbiylə danışmaq üçün münasib an gözləyirdi. Mister Şelbinin siqar çəkə-çəkə fikrə getdiyini görüb, nəhayət dilləndi:

- Xəbərin varmı, Xloya Tomdan məktub alıb?
- Belə də! Deməli, orada özünə dost-aşa tapıb. Gülməz, güzəranı necədir?
- Belə görünür ki, yaxşı evə düşüb.
- Mən buna çox şadam, – mister Şelbi dedi. – Tom

oradakılara elə qaynayıb-qarısaçaq ki, bura qayıtmaq istəməyəcək.

– Əksinə, rahatdır. Soruşur onu nə vaxt alacaqlar?

– Bax bunu söyləməyə çətinlik çəkirəm. Bir dəfə borca düşmək bəs elər.

– Dostum, mənə elə gəlir, işimizi yoluna qoymaq vaxtıdır. Gəl bütün atlarımızı, fermalardan da birini sataq. Nə borcumuz var ödəyək, qurtarsın.

– Boşla bu mənasız söhbəti, Emili. Borcları ödəmək sənə asan gəlməsin.

Bu vaxt Xloya xala qapıda göründü:

– Zəhmət olmasa, xanım... – dedi.

– Nə istəyirsən, Xloya? – Xanım kreslodan durdu.

– Quslara baxmaq istəmirsinizmi, xanım? – Bu bəhanə ilə Xloya xala Missis Şelbiyə sözünü demək üçün çağırırdı.

Missis Şelbi eyvana çıxdı. Xloya xala dalgın-dalgın ona baxdı:

– Allah eşqinə, xanım! Niyə siz pul tapmaq üstündə baş sındırırsınız? Pul ovcunuzun içindədir, – Xloya xala gülümsədi.

Missis Şelbi təəccüblə ona baxdı.

– Xanım, başqa ağalar öz zəncilərini qazanc dalınca göndərirlər. Bizim Sem deyir ki, bir nəfər... nədir onu adı... banditerdir, nədir, ona yaxşı piroq bişirən lazımdır.

– Konditer, Xloya.

– Bu söz yadımda qalmır.

– Niyə konditerdən söz açdın ki?

– Fikirləşirəm ki, mən orada işləyə bilərəm. Həftədə

dörd dollar verir. Sallı da mənə burada əvəz eləyə bilər.

- Bəs uşaqlar?
 - Oğlanlar artıq böyüyüblər, qızı da Sallı satlayacaq.
 - Axı dediyin yer uzaqdır!
 - Olsun. Bəlkə elə Tom da o tərəflərdədir...
 - Yaxşı, mən sənə buraxaram. Qazancın da qorunacaq.
- nəçən Tomun geri alınması üçün yığılacaq.
- Bu söhbəti bilən mister Corc dedi ki, Tom deyən məktub yazmaq lazımdır:
- Biedən məktub alanda yaman sevinəcək.

"Ot quruyur, güllər solub-sarılır..."

Beləcə günü-günə calaya-calaya iki il də gəlib keçdi. Tomun günü yaxşı keçsə də, evi, ailəsi üçün qarıbsayırdı. Amma Allahdan ümidini üzmürdü. Yazdığı məktubə mister Corcdan cavab almışdı. Tomla Yevanın dostluğu da gündən-günə möhkəmlənirdi.

İsti yay günlərində Sen-Klerin evi bütünlüklə Port-sartren gölünün sahilindəki malikanəyə köçmüşdü. Bir axşam Tomla Yeva gölün qırağında oturmuşdular. Birdən Yeva dedi:

- Bilirsənmi, Tom dayı, mən tezliklə ora gedəcəyəm.
- Hara?

O, yerindən qalxıb əliylə göyü göstərdi.

Tomun ürəyi sıxıldı. Yadına düşdü ki, son yarım ildə Yeva əvvəlki kimi qacıb-oynamır; əllərinin sürməkləri çıxıb, bənizi solub, nəfəsini də qırıq-qırıq alır. Yadına

düşdü ki, miss Ofeliya tez-tez şikayətlənir: heç bir dərman Yevanın öskürəyinə kömək eləmir.

Miss Ofeliya həyatı boyu çox xəstəyə qulluq etmişdi. Ömür kəsən xəstəliyin ilk əlamətlərini tanıya bilirdi. Yevanın quru öskürəyindən, xəstə qızartısından da nə isə sezib şübhələrini əmisi oğluna demək istəmişdi. Amma Sen-Kler hər dəfə onun sözünü ağzında qoymuşdu.

- Ağzınızı xeyirliyə açın, əmiqizi. Yeva sadəcə soyuqlayıb. Böyüyür deyə zəifləyir.

Sen-Kler belə deyirdi, amma o da görürdü ki, Yeva gündən-günə zəifləyir.

Yeva isə çalışırdı hamıya xeyirxahlıq eləsin. Bir gün anası ona brilyantla dolu qutu göstərdi:

- Bax Yeva, sən böyüyəndə buradakı brilyantları sənə verəcəyəm.

Yeva qutunu açdı. Oradan bir üzük götürüb maraqla baxdı.

- Ana, bu brilyantlar bahalıdır?
- Əlbəttə. Atam onu mənə Fransadan gətirib.
- Kəs bunlar mənim olaydı. Ürəyim istəyənlər hər şeyi eləyə biləydilər.
- Sən onları neyləyərdin?
- Satıb zənciləri oxudardım. Azad statlarda malikanə alıb zənciləri ora köçürərdim.
- Yox, əsi! Bu lap zəncilər üçün əsl pansion olardı ki!

Bosla, Yeva, sən hələ uşaqsan.

Yeva sakitcə otaqdan çıxdı. O gündən oxumaq istəyən dayəsinə savad öyrətməyə başladı.

Günlərin birində Sen-Klerin evinə qardaşı Alfredlə qardaşı oğlu Enrik qonaq gəldi. On iki yaşlı Enrik əmisi qızını birinci dəfə idi görürdü. Görən kimi də Yevanın yuxa qəlbinə, məsumluğuna heyran oldu.

Yevanın ağ rəngli bir ponisi vardı. Gəldiklərinin sabahı günü qonaqlar atla gəzintiyə çıxmaq istədilər. Tom ponini, on üç yaşlı mulat oğlan isə Enrik üçün alınmış qara ərəb atını gətirdi. Enrik ata diqqətlə baxıb oğlana bir qırmanc çəkdi:

– Bu nədir, Dodo?! Atı təmizləməmişən?

– Təmizləmişəm, ağa, – Dodo itaətlə cavab verdi.

– Hələ danışırısan da! – Enrik onu yerə yıxıb var gücü ilə kötəkləməyə başladı.

– Ağa, – Tom dilləndi, – Dodo atı təmizləmişdi, amma tövlədən çıxaranda at ağnadı.

– Kəs səsini, səndən soruşan yoxdur, – deyib Enrik pilləkəndə görünən Yevanın yanına qaçdı. – Bağışla, əmiqızı, bu kütbaşın ucbatından gözləməli oldun.

– Sən niyə Dodonun xətrinə dəydin? Bu, çox pisdir... qəddarlıqdır! – Yeva dedi.

– Qəddarlıqdır? – Oğlan təəccübləndi.

– Əgər belə eləsən, səninlə dost olmayacağam.

– Əmiqızı, sən Dodonu tanımırısan! Başqa cür davranmaq mümkün deyil onunla. Yalançıdır.

– Axı Tom dayı hər şeyi dedi. O isə heç vaxt yalan danışmır.

– Yeva, Dodoya görə niyə belə narahatsan? Səni qışqanmağa başlayıram artıq!

– Onun heç bir təqsiri yoxdur, amma sən onu döydün.

– Yaxşı, bir də sənın yanında döymərəm onu.

Belə vəd Yevanı razı salmasa da, qız susdu.

Bir azdan Dodo atları gətirdi.

– Sən mənim atımı tut, mən də Yevanın ponisini tutaram, – Enrik nəvəzislə danışmağa çalışdı.

Dodo atın yanında dayandı. Gözlərindən görünürdü ki, ağlayıb.

Yeva atın belində yerini rahatladı. Yüyəni əlinə alıb Dodoya sarı əyildi:

– Sağ ol, Dodo, sən yaxşı oğlansan.

Mulat təəccüblə Yevaya baxdı. Yanaqları qızardı, gözləri doldu.

– Dodo, – ağası hökmlə dilləndi, – al, bu da sənə konfet pulu.

Enrik pulu oğlanın üstünə atıb Yevanın dalınca çapdı.

Dodo uzaqlaşan atlıların ardınca uzun-uzadı baxdı. Onlardan biri ona pul, o biri isə bundan qat-qat qiymətli bir şey – isti, mehriban bir söz bağışlamışdı.

Yevanın vəsiyyəti

Axır günlər Yeva özünü çox pis hiss eləməyə başladı. Əmisi oğlu ilə çıxdığı gəzintilər onu bir az da haldan salmış, qız sürətlə zəifləməyə başlamışdı. Demək olar ki,

otağından çıxmırdı. Sen-Kler dəhşətli xəbər eşidəndən qorxub indiyəcən həkim çağırmamışdı. Axı çağırmağa məcbur oldu.

Mari isə qızının xəstəliyinə inanmırdı. Əmin idi ki, onə əzabları heç nə ilə müqayisəyə gəlməz; ona görə də evə kimsə xəstəlikdən şikayətlənəndə əsəbiləşirdi. Miss Ofeliya bir neçə dəfə onunla danışmağa, Yevanın vəziyyətini getdikcə daha da ağırlaşdığını ona başa salmağa çalışırdı. Lakin Mari əmiqızının dediklərini hər dəfə qulaqardına vurur, Yevanın xəstə ola biləcəyini ağılına belə gətirmirdi. Amma həkim Yevanın xəstə olduğunu təsdiqləyəndə sonra Mari də işin nə yerdə olduğunu anladı. Şikayətlənirdi ki, alnına bədbəxt ana olmaq yazılıb. Gecələri dayəni yanından buraxmır, gündüzlər isə şiltaqlıq eləyir, göz yaşı tökürdü. Elə bil bədbəxtliyindən güc alırdı.

İki həftə də ötüb keçdi. Yevanın səhhəti yaxşılaşdı. Amma bu, aldadıcı bir sakitlik idi. O, yenə oynayır, deyir-gülürdü. Bu dövrün uzun çəkməyəcəyini bir həkim bilərdi, bir də miss Ofeliya. Bir ürək də vardı ki, özünü aldatmaq istəmirdi; o da Yevanın ürəyi idi. O istəyirdi ki, zəncilər üçün nəsə eləsin.

Bir dəfə Sen-Kler Yevanı yanına çağırırdı. Qızının qədrətimadan alışıb-yanan gözlərini görəndə ürəyi parçalanırdı. Oqüstən Yevanı çox sevirdi və balasını itirməkdən yəmə qorxurdu. Qızını sinəsinə basıb:

– Yeva, yaxşısanmı? – soruşdu. – Yaxşısan, eləmi?

– Ata, – Yeva gözlənilməz bir qətiyyətlə dilləndi. – sənənlə çoxdan danışmaq istəyirdim. Nə qədər ki hələ xarablaşmayıb, gəl elə indi söhbət eləyək.

Sen-Kler tir-tir əsib onu qucağına aldı. Qız başını atasının köksünə söykədi:

– Bunu niyə ürəyimdə gizli saxlamalıyam, ata? Mən tezliklə sizi tərk eləyəcəyəm... Bir daha qayıtmayacağam, – Yeva hıçqıraraq ağladı.

– Yeva, əzizim, bəsdir görüm. Sən ruhdan düşmüşsən. Bax gör sənə nə almışam! – deyərək Sen-Kler qızı üçün aldığı kiçik heykəli ona uzatdı.

– Yox, ata, – Yeva dedi, – özünü aldatma. Mənim halım yaxşılaşmayıb. Məni kədərləndirən yalnız odur ki, sənə və dostlarımı qoyub getməli olacağam. Mən çox istəyirəm buradan gedim, çox!

– Mənim balam, bu kədər haradandır səndə? Axı sənənin xoşbəxt olmağın üçün hər şey eləmişəm.

– Düzdür, ata, ancaq mən necə kədərlənməyirəm? Gör yan-yörəməzdə nə qədər qəm-qüssə var. Mən bizim kölələrin dərdini çəkirəm. Bircə onları azad eləmək mümkün olsaydı...

– Qızım, məgər onlar bizdə pis yaşayırlar?

– Bəs sənənin başına bir iş gəlsə, onların halı necə olacaq? Sənənin kimilər azdır. Alfred əmimin, anamın xasiyyəti tamamilə ayrıdır. Hələ qoca Pryunun başına müsibət gətirən ağası...

– Yeva, gərək imkan verməyəydim ki, bu cür söhbətlər sənənin yanında danışılısın. Sənənin qəlbin çox həssasdır.

– Ata, məgər bütün qulları azadlığa buraxmaq olmaz?

– Çətin sual verirsən. Mən də istəyirəm bir nəfər qul qalmasın. Ancaq bunu necə eləyim, bilmirəm.

– Sən başqalarını da inandıra bilərsən, ata. Yaxşı danışmağı bacarırsan. Mən öləndən sonra bunu elə!

– Ölmək nədir, Yeva? Bu dünyada mənim gözümlün ağı da, qarası da birçə sənsən, – Oqüstenin ürəyi sızıldadı.

– Zavallı Pryunun da birçə balası vardı. Onun ağlar səsinə eşidirdi, amma əlindən heç nə gəlmirdi. Tom öz doğmaları üçün darıxır. Dayə də balalarından ötrü ağlayır. Kömək elə onlara!

– Di yaxşı, əzizim. Mən sənə istəklərinə əməl eləyəm.

– Bir də söz ver ki, Tomu azadlığa buraxacaqsan.

– Yaxşı, qızım, söz verirəm.

Sen-Kler qızını qucağına alıb yataq otağına apardı. Yeva yuxuya gedənəcən yanından tərpənmədi.

Dərs

Bazar günü idi. Oqüstenlə Mari qonaq otağında idilər. Oqüsten siqar çəkir, Mari isə həmişəki kimi öz səhhətindən şikayətlənirdi. Bir azdan Yeva da qonaq otağına gəlib atasının dizləri üstündə oturdu. Birdən miss Ofeliyanın otağından hay-küy qalxdı.

– Tpsi yenə nə isə bir oyun çıxarıb, – Sen-Kler dedi. O, sözünü qurtarmamış miss Ofeliya Tpsini dartar darta eyvana gətirdi.

– Bura gəl! Mən indi hər şeyi ağana danışaram.

– Hə, nə olub?

– Mən bu qızdan imtina eləyirəm! Daha dözümlüm qalmayıb. İpək yaylığımdan kuklasına paltar biçib. Belə də biabırçılıq olar?!

– Mən sizə deyirdim, əmiqızı, yaxşıqla zəncilərin öhdəsindən gələ bilməzsən, – taxta yayxanmış Mari dil-

ləndi. – Halım olsaydı, mən bu qızı elə kötəkləyərdim ki, qiyamətəcən ağrısı canından çıxmazdı.

Miss Ofeliya səliqə-sahman sevən idi deyə, Topsiya hirsələnmişdi. Amma Marinin sözləri ona xoş gəlmədi.

– Yox, yox, mən bunu eləyə bilmərəm. Oqüstən, mənə bir yol göstər. Topsini döyürəm, olmur, öyüd verirəm, yenə olmur.

– Sən özünü niyə belə pis aparırsan? – Sen-Kler Top-sinin hiyləgər sifətinə baxanda özünü gülməkdən güclə saxladı.

– Yəqin ona görə ki, mən yaramaz qızam, – Topsi bic-bic ağasına baxdı.

– O sənə nə qədər yaxşılıq eləyib, amma sən bunun qədrini bilmirsən.

– Aman Allah! Mən düzələn deyiləm. Keçmiş sahibəm mənə miss Felidən də bərk döyürdü. Saçımdan tutub sürüyür, başımı qapıya çırpırdı. Saçıma tək-tək yolsanız da, xeyri yoxdur. Bir sözlə: zənciyəm ki, zənci.

Bu səhnəni kənardan izləyən Yeva Topsini çağırırdı. Qızlar qonşu otağa keçdilər. Sen-Kler dedi:

– Gedim görüm yenə Yevanın ağlına nə gəlib.

O yaxınlaşıb otağın pəncərəsindən yavaşca baxdı. Sonra miss Ofeliyanı çağırırdı.

Qızlar yerdə oturmuşdular. Yeva həyəcanla gözünü zənci balasına dikmişdi:

– Topsi, sən niyə belə pis qızsan? Doğrudanmı, heç kəsi sevmirsən?

– Axı mən bilmirəm sevmək nə olan şeydir. Nabatı, cürbəcür şirniyyatı sevmək desəniz, yenə də hə, bunu anlamaq olar, – Topsi cavab verdi.

– Ah, Topsi, birçə yola gəlsəydin, bir az çalışsaydın...

– Niyə çalışım ki? Onsuz da mən zənciyəm.

– Dərinin qara olmasının eybi yoxdur, Topsi. Əgər miss Felinin sözündən çıxmasaydın, o səni sevərdi.

– Boş şeydir, onun mənə görməyə gözü yoxdur. Ondan ötrü bir qurbağa da məndən artıqdır. Zənciləri heç kim sevmir, – Topsi dilləndi.

– Topsi, zavallı, mən səni sevirəm, – Yeva əlini onun çiyninə qoydu. – Mən səni sevirəm. Çünki sən kimsəsiz-sən; ata-anan yox, dostun yox. Topsi, ömrümə az qalıb. Heç olmasa, mənim xətrimə yaxşı qız ol.

– Mən yaxşı qız olacağam, söz verirəm sizə...

Sen-Kler pəncərədən çəkildi.

– Zəncilərə münasibətimi heç cür dəyişə bilmirəm, – miss Ofeliya dedi. – Düzü, mən bu qızdan iyrənirdim. Amma bilməzdim ki, o bunu hiss eləyər.

– Uşaqları aldatmaq olmaz. Bir uşağa nifrət elədinsə, onun sevgisini heç nə ilə qazana bilməzsən.

Ölüm

Axır vaxtlar Yeva lap əldən düşmüşdü. Bütün günü otağında halsız uzanıb qalırdı.

Bir dəfə gündüz çağı anasının qəzəbli səsinə eşitdi:

– Sən gülləri qırırsan, yaramaz?

Yevanın qulağına şappıltı səsi gəldi.

– Mən miss Yeva üçün dərirəm, – Topsinin səsi eşidildi.

– Yalan deyirsən! Çox lazımdır ona sənin güllərin, zənci törəməsi! İtil cəhənnəmə!

Yeva divandan sıçradı:

– Ana, qovma onu! Ver gülləri mənə. Necə də gözəldir! Gül seçməkdə sənə tay tapılmaz, Tropsi. Bundan sonra mənə hər gün çiçək gətir.

Mari qızının hərəkətinə təəccüblənsə də, Yeva onu əmin etdi ki, Tropsi artıq düzəlir və onunla yaxşı rəftar etmək lazımdır. O, anası ilə söhbət edərkən birdən dedi:

– İstəyirəm saçlarımı kəsdirim. Hələ gücüm varkən tellərimi dostlarıma paylamaq istəyirəm ki, məndən yadigar saxlasınlar.

Mari qızının xahişini yerə salmayıb miss Ofeliyanı çağırdı. O, içəri girəndə Yeva dedi:

– Bibican, saçlarımı kəsin, mənə yaman istidir. Tellərimi də evdəki adamlara bağışlayacağam.

Bu dəm otağa girən atası Yevanın saçını kəsdirmək istədiyini anlayıb buna etiraz etdi. Ancaq Yeva atasını razı sala bildi.

Saçını kəsdirəndən sonra isə dedi:

– İndi bütün nöqərləri çağırın. Mən onlara bəzi şeylə deyəcəyəm.

Miss Ofeliya nöqərləri Yevanın otağına yığıdı. Yeva yastığa dirsəklənib dedi:

– Əziz dostlarım, hamınızı çox sevirəm. Kiçicik hədiyyəmi qəbul eləyin. Qoy bu, mənə hər zaman sizin yadınıza salsın. İndi sizə bir cəngə saç bağışlayacağam.

Zəncilər hönkürə-hönkürə Yevanın hədiyyəsini götürdülər. Hamı otaqdan çıxandan sonra Tropsi yumruğu ilə gözünü silə-silə dedi:

– Miss Yeva, bəs mənə heç nə verməyəcəksiniz?

– Al götür, Tropsi. Ona baxanda yadına sal ki, mən səni çox sevirdim.

Tropsi qiymətli hədiyyəni qoynunda gizlədib otaqdan çıxdı. Sen-Kler əlləriylə üzünü örtüb kresloda oturmuşdu.

– Ata, – Yeva onun çiyinə toxundu.

– Bəs mənə bir şey bağışlamırsan? – Sen-Kler yazıq-yazıq dedi.

– Onların hamısı səninkidir. Bibim də nə qədər istəyir götürsün.

...Yeva çox tez sönməli getdi. Artıq heç kimin şübhəsi qalmamışdı ki, o sağalmaycaq. Miss Ofeliya Yevanın qulluğunda dururdu. Tom dayı da tez-tez onun yanına gəlir, hava xoş olanda qızı qucağına alıb bağda gəzdirdi. Xəstəlik Yevaya əziyyət verməsə də, o get-gedə zəiflədiyini hiss edir, amma atasına heç nə demir, bircə Tom dayı ilə dərhləşirdi. Tom dayı gecələr də eyvanda yatırdı. Bunu biləndə miss Ofeliya ona irad tutdu. Tom dayı dedi:

– Miss Feli, gərək bu günlərdə sayıq olaq.

– Nədir ki, Yeva xəstəliyindən şikayətlənib?

– Yox, amma dedi ki, daha vaxtı çatıb.

Həmin gün Yeva əvvəlkindən də şən idi. Sen-Kler əmi-si qızına:

– Bəlkə də, qızımızı xilas eləyə bildik, – deyib arxayınca öz otağına getdi.

Gecə oyaq qalan miss Ofeliya Yevanın üzündə ölüm əlaməti sezdi. Tez eyvana çıxıb Tomu həkim dalınca göndərdi. Sonra da Oqüstenin otağına gedib onu çağırdı.

Sen-Kler yerindən sıçrayıb bir göz qırpımında Yevanın yanına yüyürdü. Bir azdan Tom həkimlə içəri girdi. Həkim Yevanın üzünə baxıb pıçıltı ilə soruşdu:

– Nə vaxt başlayıb?

– Gecə yarısına yaxın, – miss Ofeliya dedi.

Həkimin gəlişinə Mari də oyandı. Xəbəri eşidən daya bütün nöqərləri ayıltı.

– O, doğrudanmı oyanmayacaq? – Sen-Kler handan-hana dilləndi. – Yeva, ömrüm-günüm!

İri göy gözlər açıldı.

– Ata, əzizim, – Yeva güclə səsləndi. Zorla qaldırdığı qolunu atasının boynuna doladı.

Bir neçə an da keçəndən sonra Yevanın ürəyi dayandı.

Vida

Yevanın otağındakı heykəllərin, şəkillərin üzərinə ağ mələfə çəkilmiş, çarpayısı ağ örtüyə bürünmüşdü.

Qulluqçu qadınlar otağı Yevanın sevdiyi çiçəklərlə bəzəmişdilər. Sen-Kler fikirli-fikirli yataq otağının qapısı ağzında durmuşdu. Birdən xidmətçinin qəzəbli pıçıltısı eşidildi:

– İtil burdan! Burada sənlik bir iş yoxdur!

– Burax məni! Mən gül gətirmişəm, – deyib Topsis önlüyünün altından qızılgül çıxartdı. – Mən bunu ora qoyacağam. Burax!

– Rədd ol!

– Burax onu, – Sen-Kler dilləndi.

Qulluqçu qadın geri çəkildi. Topsis çarpayıya yaxınlaşıb gülü mərhumun ayaq ucuna qoydu və hönkürüb döşəməyə sərildi. Miss Ofeliya səsa gəlib qızı qaldırmaq istədi, amma faydası olmadı.

– Miss Yeva! Miss Yeva! Mən də ölmək istəyirəm, mən də ölmək istəyirəm...

Bu şiddətli hönkürtüdən Sen-Klerin gözü yaşla doldu, Yevanın ölümündən sonra o, ilk dəfə idi ki, ağlayırdı.

– Mən bir də onu görməyəcəyəm! O, məni sevirdi. Özü demişdi. Aman Allah! Mənim axırım nə olacaq? Daha heç kimim qalmadı!

– Bunu doğru deyirsən, – Sen-Kler dilləndi. – Əmiqızı, sakitləşdirin qızcığazı.

Miss Ofeliya ağlaya-ağlaya Topsisini yerdən qaldırıb otağına apardı:

– Topsis, zavallı, mən də sevəcəyəm səni. Çalışacağam ki, yaxşı qız olasan.

Miss Ofeliyanın səsi sözlərindən təsirli idi. Yanağından axan göz yaşları bu təsiri birə-bes qat artırırdı. O gündən Topsis bütün qəlbi ilə miss Ofeliyaya bağlandı.

Yevanın otağında ehtiyatlı addım səsləri, pıçıltılar eşidilməyə başladı. Nöqərlər Yeva ilə bir-bir vidalasdılar. Sonra tabut gətirdilər. Yevanı bağda, Tomla tez-tez oturduğu taxta skamyanın yanında basdırdılar.

Sonra hamı evə qayıtdı. Mari hönkür-hönkür ağlayırdı.

– Oqüstenin gözündən bir damcı yas gəlmədi, – Mari hiddətini gizlətmirdi. – Belə dəsürəkli olmaq ağlasığan deyil. Heç olmasa mənim dərdimə şərik olaydı!

Amma insanlar daha çox gözlə gördüklərinə inanıb aldanırlar. Nökərlərə elə gəlirdi ki, Mari qızının ölümünə hamıdan çox yanır. Tom isə Sen-Klerin daha çox dərd çəkdiyini bilirdi. O, demək olar, Yevanın otağından çıxmırdı. Qupquru gözlərinin donuq baxışları sonsuz ağrıdan xəbər verirdi.

Dəfndən bir neçə gün sonra onlar səhərə qayıtdılar. Qüssədən özünə gəlməyən Oqüsten qərara aldı ki, şərait dəyişsin. Şəhərdə fikrini dağıtsın deyə, evdə oturmurdu. Ona rast gələnlər yas içində olduğunu şiyapasındakı sarğıdan anlayırdılar. Sen-Kler deyir-gülür, qəzet oxuyur, işgüclə məşğul olurdu. Amma kimin ağlına gəlirdi ki, bu qayğısızlıq bir maskadır, bu maskanın altında isə kimsəsiz, yalqız bir ürək gizlənib!

Aynılığın sonu

Həftə həftə dalınca ötüb keçirdi. Əvvəllər Sen-Klerin bütün qayğıları qızına bağlı idi. Yevanın yoxluğu Sen-Klerin əl-qolunu isdən-gücdən soyutmuşdu.

Amma qullarına qarşı daha diqqətli olmuşdu. Yeni Orleana cətan kimi Tomu azad etmək üçün işə başlamışdı. Bircə bəzi rəsmi işlər qalmışdı. Eyni zamanda da özü Toma çox bağlanmışdı, onu gözündən aralı buraxmırdı.

Bir gün o, Toma dedi:

– Hə, Tom, camaданını hazırla, Kentukkiyə qayıtmağına az qalıb.
Tomun sevincdən gözü doldu:

– Çox şükür!

– Hə, deməli, bir ay da keçir, biz səndən ayrılıq.

Qızının ölümündən sonra öz dərdini tək çəkməyi bacarmayan Mari nöqərlərinin gününü qara eləmişdi. Öz övladlarından uzaq düşən dayə isə Yevaya ürəkdən bağlandığı üçün qızın ölümündən sonra özünə gələ bilmir, gecə-gündüz ağlayır və xanımını özündən narazı salırdı.

Yevanın ölümü miss Ofeliyanı da dəyişmişdi: o, daha mehriban olmuşdu. Artıq Topsisə qarşı daha diqqətli idi. Topsisə də dəyişmişdi: birdən-birə dönüb mələk olmuşdusa da, üzü yaxşılaşmağa doğru gedirdi.

■ Bir gün miss Ofeliya Sen-Klərə dedi:

– Oqüsten, artıq Topsisə böyük ümid bəsləyirəm. Amma bir şey var... o kimindir – sizin, yoxsa mənim?

– Mən ki onu sizə bağışlamışam.

– Elədir. Ancaq bu, heç yerdə qeyd olunmayıb. Mən istəyirəm o, qanunla mənim olsun, aparıb azad statların birində onu sərbəst buraxa bilim. Mənə bağışlama kəğız verin, ya da nəsə qanuni bir sənəd.

– Yaxşı, – deyib Sen-Kler qəzet oxumağa başladı.

– Yox, elə indi edin, – miss Ofeliya təkidlə dedi.

– Birdən-birə nə qacaqacdır?

– İstəyirəm bu iş mütləq görüldü qurtarsın. Siz ölə bilərsiniz, var-yoxdan çıxabilirsiniz. Onda Topsisini hərraca qoyub satacaqlar.

– Bir sözlə, çox tədbirlisiniz.

Sen-Kler bağışlanma kəğızını hazırlayıb miss Ofeliyaya verdi.

– Bəs səhidd?

– Şahid də qoy Mari olsun, – Sen-Kler arvadını çağır-
dı. – Mari, əmiqızı səndən avtoqraf almaq istəyir.
Mari kağızı oxudu və imzalamamışdan qabaq dedi:
– Əgər əmiqızı bu qıza belə vurulubsa, mən etiraz
eləmirəm.

Sen-Kler qəzeti götürüb qonaq otağına keçdi. Mari ilə
bir yerdə qalmaqı xoşlamayan miss Ofeliya da onun ar-
xasınca getdi.

– Oqústen, işdir, ölüm-itim olsa, öz işləriniz barədə bir
tədbir görmüsünüzmü?

– Xeyr.

– Onda sizin qullara mərhəmətli olmağınız onlara
baha başa gələ bilər.

Sen-Kler də bu barədə fikirləşirdi, lakin indi saymaz-
yana dedi:

– Hə, vəsiyyətnamə tərtib eləmək lazımdır.

– Haçan?

– Vaxt eləyib bu günlərdə məşğul olaram.

– Bəs birdən tez ölsəniz?..

O, qəzeti bir tərəfə qoyub narazılıqla dedi:

– Nə olub belə, əmiqızı? Yoxsa siz məndə nəşə bir
xəstəlik əlaməti görürsünüz?

– Ölüm çox vaxt bizi qəfildən haqlayır, – miss Ofeliya
dedi.

Sen-Kler qəzeti döşəməyə atıb eyvana çıxdı. Bir az
sonra onu çaya çağırdılar. Çay süfrəsi arxasında da Sen-
Kler dalgın idi. Mari öz taxtına uzanıb yuxuya getmişdi.

– Mənim körpə balam! Sən mənə düz vəla cıvartdın.

Əlində nəşə toxuyan miss Ofeliya soruşdu:

– Siz nə eləmək istəyirsiniz?

– Bədbəxt, köməksiz adamlar qarşısında borcumdan
çıxmaq istəyirəm. Hər şeydən əvvəl öz nöqərlərimizdən
başlayacağam. Sonra da kim bilir... Bəlkə də bütün
Amerikanı bu biabırçılıqdan qurtardım...

Sen-Kler otaqda gəzisiş-gəzisiş:

– Gedim bir az şəhəri dolanım, – dedi, – gördüm nə
var, nə yox.

Sakit, ayılı bir axşam idi. Tom eyvanda oturmuşdu.
Günləri barmaqla sayırdı, evə qayıdib ailəsinə qovuşacağı
günü gözləyirdi. Oturduğu yerdə Tomu mürgü apardı.
Birdən addım səsləri, qapının bərkdən döyülməsi onu
oyatdı. Xərəkə kimisə gətirmişdilər. Xərayin üstü adyal-
la örtülmüşdü. Tom özünə gələndə dəhşətlə çığırdı.

Nə baş vermişdi axı? Sen-Kler axşam qəzetinə baxmaq
üçün qəhvəxanaya giribmiş. Orada oturduğu vaxt iki sər-
xoş qalmaqla salıb. Sen-Kler dalaşanlardan birinin əlin-
dən bıçağı almaq istəyəndə onu böyründən ölümçül
yaralayılar.

Evdə qopan vay-sivən, Marinin cığırtiları içində
soyuqqanlılıq göstərənlər təkcə miss Ofeliya ilə Tom dayı
idi.

Bir azdan həkim gəldi. Sen-Kler çoxlu qan itirdiyindən
huşu özündə deyildi. Həkim yaralını nəzərdən keçir-
dikdən sonra onun üzünün ifadəsindən hamı anladı ki,
ümid yoxdur.

Sen-Kler gözlərini açdı. Son gücünü toplayıb yanında
oturmuş Tomun əlinə toxundu:

– Yazıq dostum... Mən ölürəm... Dua elə...
Bu sözlərlə də Oqüsten Sen-Kler dünyadan köçdü.

Kimsəsizlər

Başına gələn müsibətlər Marini bir az da qəddarlaşdırmışdı. Qulluqçular da artıq anlayırdılar ki, onları bu qadının zülmündən heç kim qurtarmayacaq. İndiyə kimi Yeva, Sen-Kler onların arxasında dururdu. Artıq nə o var idi, nə də o biri...

Dəfndən iki həftəyə yaxın bir vaxt keçirdi. Bir dəfə miss Ofeliya öz otağında oturanda qulluqçu qız Roza qapını döyüb içəri girdi. Ağlamaqdan gözləri qızarmışdı.

– Miss Feli, – qız həyəcanla xanımın qarşısında diz çökdü, – missis Marinin yanına gedin. Yalvarıram sizə! O məni döydürməyə göndərir. Budur, baxın! – O, iki qatlanmış kağızı miss Ofeliyaya uzatdı.

Marinin incə xətti ilə yazılmış kağız qulları kötəklə cəzalandıran idarəyə ünvanlanmışdı. Yazırdı ki, bu kağızı gətirən adama on beş sallaq zərbəsi vurulsun.

– Nə etmişən axı? – Miss Ofeliya soruşdu.
– Ah, miss Feli, mənim bir pis xasiyyətim var. Missis Marinin paltarını geyinib özümə baxırdım. O da məni vurdu. Fikirləşmədən cavab qaytardım. Onda xanım dedi ki, daha mənim lovğalığıma dözə bilmir. Sonra da bu kağızı yazdı. Məni öldürsəydi, bundan min qat yaxşı idi.

Miss Feli, özünüz fikirləşin, məni kəsi xeylağı döyəcək. Miss Ofeliya Rozaya necə kömək edəcəyini düşündü.

– Burada qal, gedim Mari ilə danışım, – dedi.

Amma o, Marini yola gətirə bilmədi.

– Mən belə özbaşınalığa yol vermərəm, – Mari acıqla dilləndi. – Bu qız öz hərəkətlərinin bəhrəsini dadmasa, ağı başına gəlməyəcək. Qoy rüsvay olsun!

– Siz bu qəddarlığınıza görə Allah qarşısında cavab verəcəksiniz! – Miss Ofeliya həyəcanla dedi.

– Qəddarlıq? Mən əmr etmişəm ki, ona cəmi on beş zərbə vurulsun. Özü də yüngülcə. Bundan sonra kim özbaşınalıq eləsə, göndərəcəyəm ora!

Miss Ofeliya dodaqlarını sıxıb otaqdan çıxdı. Bir az keçmiş Rozanı şallaqxanaya aparmaq üçün nökrər gəldi. Yazıq qızın yalvarışları və göz yaşlarına baxmayaraq, onu zorla tutub apardılar.

Bir-iki gündən sonra nökrərlər arasında söz-söhbət yayıldı ki, xanım onları satacaq. Bunu eşidən Tom miss Ofeliyanın yanına getdi:

– Mister Sen-Kler məni azadlığa buraxacağına söz vermişdi, – Tom dedi. – Deyirdi ki, bütün kağızlar hazırdır. Siz bunu xanımın yadına salsaydınız, bəlkə də mərhumun istəyini yerinə yetirərdi.

Miss Ofeliya yaxşı-yaxşı düşüncə bu nəticəyə gəldi ki, ötən gün Rozanın məsələsi ilə bağlı bir az sərt danışmış, ona görə də bu dəfə yumşaq danışsa yaxşıdır. O, Marinin yanına gələndə xanım özünə paltar tikdirmək üçün parça seçirdi.

– Əynim-başım tamam çıpaqdır. Bu paltar məsələsini gərək tez yoluna qoyam. Gələn həftə buradan gedirəm, – Mari dedi.

– Gedirsiniz?

– Hə, Sen-Klerin qardaşı yazır ki, avadanlığı da, qulları da hərraca qoyub sataq. Evi isə vəkili himayəsinə verək.

– Elə mən də sizinlə bu haqda danışmaq istəyirdim, – miss Ofeliya dedi. – Oqüsten Tomu azadlığa buraxacağına söz vermişdi. Bəzi işləri artıq görmüşdü də. Ümid-varam ki, siz onun başladığı işi sona çatdıracaqsınız.

– Heç ağılınıza da gətirməyin! – Mari onun sözünü kəsdi. – Tom qulların içində ən qiymətlişidir. Mən belə israfçılığa razı ola bilmərəm. Bir də, azadlıqda o neyləyəcək ki?

– Tomun arzusu azad adam olmaqdır, üstəlik, ağası da bunu ona vəd vermişdi.

– Əlbəttə! – Mari çığırdı. – Onların hamısının arzudur bu! Mənsə zəncilərin azad olunmasının əleyhinəyəm. Başlarının üstündə ağa olanda adam balası kimi yaşayırlar. Acıb buraxsan, gedib içkiyə qurşanacaqlar.

– Tom ki işgüzar, sözəbaxan, mömin adamdır.

– Əzizim, nəgıl danışmayın! Zənciləri yaxşı tanıyıram.

– Əriniz Yevaya söz vermişdi ki, Tomu azad edəcək.

Mari bunu eşidən kimi hay-həşir qopardı:

– Hamı mənə düşmən kəsilib! Gözümün ağrı-qarası birçə qızım vardı, öldü. Məni başa düşməyən ərim vardı, o da öldü. Bu itkilər mənə necə ağır dərd olub! Bir yandan da siz onları mənə xatırladırsınız! Bu, qəddarlıqdır!

Miss Ofeliya söhbəti davam etdirməyin mənasız olduğunu başa düşdü. Onun Toma birçə köməyi dəydi: Tomun başına gələn müsibətləri yazıb məktubu missis

Şelbiyə göndərdi. Miss Ofeliya Topsini də götürüb tezliklə evinə qayıtdı.

Az sonra Sen-Klerin qullarını qul alverçisinin ixtiyarına verdilər.

Kölə barakı

Tom da, yoldaşları kimi, özü ilə pal-paltar yığılmış kiçik çanta götürmüşdü. Onları qul barakına yığmışdılar. Canlı mal tacirləri adətən dəridən-qabıqdan çıxırlar ki, kölələr şən görünsünlər.

Bədbəxt Tomun şənlənəsi halı yox idi. O, bir qıraqda oturmuşdu.

Qul yiyələri zəncilərlə kobud davranırdılar. Budur, döşəməyə uzanmış on yaşlı qızciğazın anasını dünən satıblar; o da ağlamaqdan yorulandan sonra yuxuya gedib. Əldən düşmüş qarısı isə bir kənarda oturub; sabah onu dəyər-dəyməzinə satacaqlar. Bu iki qadın isə ana-baladır: biri Susanna, biri Emmi. Qız anasına təsəlli verir:

– Bəlkə də, bizi bir yerdə satdılar, ana.

– Ah, Emmi, səni itirməkdən elə qorxuram! Heç nəyə inamım qalmayıb...

Budur, səhər açılır. Bir azdan hərrac başlanacaq.

Birjanın dairəvi zalında saysız-hesabsız adamlar gəzişməkdəydi. Qullar adamsız meydançanın yanına

toplaşıb satışın başlanmasını gözləyirdilər. Sen-Klerin nökərləri, Susanna ilə Emmi də onların arasında idi.

Tom ağalara kədərlə baxırdı. Fikirləşirdi ki, görəsən, bu adamlardan hansı onun ağası olacaq? Onun gözlünün önündən cürbəcür adamlar keçirdi. Amma onların arasında alicənablıqda Sen-Klərə oxşayanı yox idi.

Hərrac bazarının açılmasına az qalmış enlikürək, alçaqboy bir adam dirsəkləri ilə yol aç-aça qulları gözdən keçirməyə başladı. Bu adamı görən kimi Tom ona qarşı nifrət hiss elədi. Adam Toma çatanda:

– Haradansan? – soruşdu.

– Kentukkidən, ağa, – Tom dörd yanına baxıb yazıq-yazıq döyükdü.

– Nə işə baxırdın?

– Ağağın təsərrüfatını idarə eləyirdim.

– Sən bir yalana bax! – deyə yad adam aralandı.

Sonra o, Susanna ilə Emmi gözdən keçirdi.

Bir azdan alver başlandı.

Tom meydançaya qalxıb ürkək baxışlarla ətrafa baxırdı. Əvvəlcə hər yandan qışqırıqlar gəlirdi, sonra birdən lövhəyə çırpılan çəkicin səsi eşidildi. Tom başa düşdü ki, artıq satılıb!

Onu itələyib meydançadan saldılar. Tom başına gələni dərk eləmirdi. Alver işə yeni-yeni qızışırdı. Çəkicin səsi bir də gəldi: Susanna satıldı!

Susanna onu alan ağaya ilan dili çıxartdı:

– Yalvarıram, qızımı da alın...

Emmi də əllərini anasını alan adama sarı uzadıb yalvardı ki, onu da alsın.

– Mən sənin qızını həvəslə alardım. Amma qorxuram pulum çatmaya, – deyən cənab auksiona bir də qoşuldu. Lakin qiymətlər o qədər qalxdı ki, cənab Emmi ala bilmədi. O, bayaqkı alçaqboy kişiye qismət oldu. Bu ağanın adı mister Leqri idi. Onun Red-Riverdə pambıq plantasiyası vardı. Tom da onun qismətinə düşdü.

Yolda

Köləliyin ən dəhşətli cəhətlərindən biri də odur ki, varlı evdə, xeyirxah ağa yanında yaşamış zənci bir də görürsən taleyin amansız hökmü ilə bir zülmkarın əlinə düşdü.

Tomu alan sahibkar ondan başqa da bir neçə zənci aldı. Onları dörd yerə ayırıb iki-iki buxovlayandan sonra gəmiyə mindirdi.

Gəmi körpüdən ayrılan kimi Leqri zəncilərini yoluxmağa gəldi. Hərraca aparılanda Tom ən yaxşı paltarlarını geyinmişdi. Leqri onun yanında dayanıb əmr elədi:

– Qalx!

Tom ayağa durdu.

– Qalstuku çıxart!

Tomun əlləri qandallı idi. Leqri özü qalstuku onun boynundan dartıb çıxartdı. Sonra onun sandıqçasından köhnə şalvar, iş gödəkçəsini tapıb Tomun əllərini açdı. Göyərtəyə yüklənmiş yeşikləri göstərib:

– Get, orada paltarını dəyiş, – dedi.

Tom bu əmri də yerinə yetirdi. Leqri ona sarı bir cüt köhnə ayaqqabı tulladı:

– Ayağındakını çıxart, bunu gey.

Tom tabe oldu. Leqri Tomun bütün əşyalarını götürüb onlardan bəzilərini, o cümlədən Yevadan yadigar qalanları suya tulladı. Paltarları isə tezliklə matroslara satıldı.

Leqri yumruğunu zəncilərin başı üzərində yellədi:

– Bunu görürsünüz? Bilirsiniz niyə möhkəmdir? Çünki bu yumruqla mən zənciləri döyürəm. Döydüyümü bir zərbə ilə o dünyalıq eləyirəm. Sırğa eləyin, asın qulağı-

nizdan: mənim bir sözüümü iki eləmək olmaz. Mənimlə ancaq bu cür yola getmək mümkündür. Sizin nazınızla oynamaq fikrim yoxdur. Birdəfəlik yadınızda qalsın!

Qadınlar özlərini saxlaya bilməyib ah çəkdiilər. Saymon Leqri isə viski içməyə getdi.

– Mən öz qullarıma, bax, bu cür təlim verməyə başlayıram, – Saymon onu dinləyən centlmenə söylədi. – Onların gözüünün odunu bəri başdan almaq lazımdır.

– Doğrudanmı? – Centlmen ona elə maraqla baxdı ki, sanki indiyəcən rast gəlmədiyi vəhşi heyvan görürdü.

– Hə, hə! Mən əlini ağdan-qaraya vurmayan nərmə-nazik plantasiyaçılarından deyiləm. Onlar zəncilərin nazi ilə oynayırılar. Bir baxın yumruqlarıma – daşdır, daş. Bunu zəncilərin üstündə sınaşım. Utanmayın, yoxlayın.

Həmsöhbəti əlini Leqrinin yumruğına toxundurdu:

– Hə, doğrudan da. Sizin ürəyiniz də belə möhkəmdir?

– Əlbəttə, möhkəmdir! – Saymon qəhqəhə çəkdi. – Onu yumşaltmaq çətin məsələdir. Mənə heç nə ilə təsir eləmək olmaz – nə göz yaşı ilə, nə yalvarışla.

– Kölələriniz də lap say-seçmədir.

– Hə, şikayətim yoxdur. Götürək elə Tomun özünü – o ucaboyu deyirəm. Ona bir balaca çox xərcim çıxdı. Ancaq eyb eləməz, onu ya faytonçu, ya da nəzarətçi qoyacağam. Əvvəl-əvvəl onun aqlını başına yığmaq lazımdır. Gərək keçmiş ağalarının yanındakı erköyünlüyünü unutsun. O mulat qadında isə aldatdılar məni. Görünür, xəstədir. Amma bir-iki il yaşasa, bəsdir, xərcini çıxarar. Bu zənciləri qorumağa dəyərmə? Birini yaxşıca işlət, öldür, yenisini al. Bu, daha ucuz başa gəlir, – Saymon sözünə ara verib bir qurtum viski içdi.

– Bəs orta hesabla nə qədər tab gətirə bilirlər? – Centlmen soruşdu.

– Necə deyim sizə... hər şey sağlamlıqdan asılıdır. Lap möhkəmləri altı-yeddi il davam gətirir. Zəiflər də olsa-ol-sa üç il. Əvvəllər bir Allah bilir onlara necə qulluq eləyirdim. Xəstələnəndə müalicə elətdirir, yaxşı geyindirir, yorğan da verirdim. Amma faydası olmurdu. Nə qədər pulu havayı sovurdum. İndi isə bir qayda qoymuşam sağlam olsun, ya xəstə, fərq etməz, işləməlidir. Ölər, ağırsını alaram. Ən ucuz başa gələn bu üsuldur.

Onun həmsöhbəti üzünü döndərərək onların danışığını eşidən başqa bir kişinin yanında oturdu:

– Nə əclaf məxluqdur! – Centlmen dedi.

Gəmi bir səhərciyin yanında lövbər salıb dayandı. Leqri öz zənciləri ilə burada gəmidən düşdü.

Ürəksixan mənzərələr

Yorulub əldən düşmüş Tomla yoldaşları arabanın dalına düşüb kələ-kötür yolla gedirdilər.

Saymon Leqri arabanın ön hissəsində özünə yer eləmişdi. Bir-birinə zəncirlənmiş qadınları da geridəki yükün üstünə çıxartmışdı.

Yolun sonu görünmür, bataqlıqlarsa bitib-tükənmirdi. Yan-yörədə bir insan övladı gözə dəymirdi. Yolçuların ayaqları altında tez-tez qıvrılan zəhərli ilanlar onları qorxudur, vahiməli səssizlik isə həm dəhşətə gətirir, həm də qüssələndirirdi. Qullar hamısı kədərliydi. Saymonun isə

kefi göylə gedirdi. Hər dənbir cibindən viski şüşəsi çıxarır, qurtum-qurtum içdikcə nəşələnirdi.

Birdən qullara qışqırdı:

– Bir mahnı oxuyun görək! Hə, nə oldu?!

Zəncilər dinməzəcə bir-birlərinə baxdılar. Saymon qırmancını şappıldatdı. O, bir ağız da bağırandan sonra zəncilərdən biri oxumağa başladı. O biri zəncilər də onunla səs-səsə verdilər. Saymon Emmiyə sarı dönüb əlini onun çiyninə qoydu:

– Hə, gözəlim, az qalıb, çatırıq evə.

Əlini Emminin qulağında gəzdirib:

– Sən heç sığa gəzdirməmişən? – soruşdu.

– Xeyr, ağa, – Emmelina titrəyə-titrəyə, səsinə qısa-qısa dilləndi.

– Hələ qoy evə çataq... Özünü yaxşı aparsan, sənə elə sığalar bağışlayacağam ki! Qorxma, səni işlətməyəcəyəm, sən mənim evimdə xanım kimi yaşayacaqsan.

Onlar evə yaxınlaşdılar.

Bura nə vaxtsa gözəl zövqlü, varlı-hallı bir centlmenin mülkü olmuşdu. Yiyəsinin ölümündən sonra onun borclarını ödəmək üçün dəyər-dəyməzinə satılmışdı. Yəni Saymona bu mülk çox ucuz başa gəlmişdi. Onunsa fikri-zikri o idi ki, bu mülkdən daha çox pul çıxarsın. İllər keçdikcə malikanə baxımsız vəziyyətə düşmüşdü.

Həyat başdan-baş taxta qırıqları, saman çöpləri, quruyub çatlamış çəlləklər, yeşiklərlə doluydu. Dörd yırtıcı köpək təkər səsinə çıxıb gələnlərə cumdu. Nökərlər özlərini vaxtında yetirməsəydilər, yeni qulların işi müşkül olacaqdı.

– Buradan qaçmağı aqlınıza gətirsəniz, görün sizi nə gözləyir! – Leqri itləri tumarlaya-tumarlaya dedi. – Onlara qaçan zənciləri tutmağı öyrətmisəm. Hec göz acmağayın!... Hə, Sembo, – o, cındırından cin ürəkən nökrə üzünü tutdu, – buralarda işlər necədir?

– Əladan da əladır, ağa.

– Kvimbo! – Leqri üstü-başı tökülən, özünü gözə soymağa çalışan zəncini səslədi. – Sənə tapsırılan işlərin hamısını yerinə yetirmisən?

– Mən olam, işim yarımçıq qala?!

Bu iki zənci plantasiyanın yüksək vəzifəli işçiləri idi. Zalımlıqda itlərdən geri qalmazdılar. Leqri qulların arasına nifaq sala-sala onlara hökmranlıq eləyirdi. Sembo ilə Kvimbo da bir-birinə sonsuz nifrət bəsləyirdilər. O bir zəncilərin isə onların hər ikisindən zəhləsi gedirdi.

Leqri darıxdığından bu iki zənci ilə dostluq eləyirdi. O, yenidən gətirdiyi kölə qadınlardan birinin zəncirini açdı onu Semboya sarı itələdi:

– Bu gözəli sənə gətirmişəm. Mən verdiyim sözü unutmuram.

– Siz nə danışırsınız, ağa! – Lusi adlı qadın dedi. – Mənim Yeni Orleanda ərim var!

– Gör bir sən Allah, nə böyük iş olub! Mən sənə başqa ar verirəm. Artıq-əskik cərənləmə! İtil burdan! – Leqri qışqırdı.

O, Emmelinanı da götürüb evə yönəldi. Sembo isə zənciləri qəsəbəyə sarı qovaladı.

Sahibkarın evindən xeyli aralıdakı komaları görəndə

Tomun ürəyi sıxıldı: yaqın bu komalardan birində yaşayacaqdı. Eybi yox, qoy döşəməsi torpaq olsun, təki orada salıq-sahman yarada bilsin. Sembo yeni nökrələri ağzınacan dolu olan komalara birtəhər yerləşdirdi. Qullar burada ağır vəziyyətdə yaşayırlar, Leqri isə onların səraitini yaxşılaşdırmaqdan ötrü hec nə eləməirdi.

Kassi

Tom tezliklə başa düşdü ki, Leqri kimi sahibkarın əlinin altında yaşamaq nə deməkdir, adamı burada nələrlə gözləyə bilər. Amma fikirləşdi ki, işinə namusla, vicdanla yanaşmağı onu Leqrinin təqibindən, zülmündən qoruyar.

Leqri təzə köləsini qiymətləndirsə də, ürəyində ona kin bəsləyirdi. Anlayırdı ki, Tom onun köməksiz, kimsəsiz qullarla rəftarını bəyanmır. Bu da onun hec xosuna gəlmirdi. Tom öz yoldaşlarına mehribanlıq göstərirdi, buradakı qullarsa belə xos rəftara alısmamışdılar. Bu münasibəti gördükcə Leqrini od götürürdü.

Bir dəfə səhər-səhər tarlaya çıxanda Tom qəsəbədə tanımadığı bir qadın gördü. Ucaboy, qaməti düz qadının incə əlləri vardı. Salıqəli və təzə geyimi ilə digər kölələrdən seçilirdi. Görkəminə baxanda ona otuz beş-qırx yaş vermək olardı.

Onun kimliyi haqqında Tom hec nə bilmirdi. O biri kölələr isə onu tanıyırdılar. Birisi xəbis bir sevinclə:

– Axır ki, buna da bir qayda-qanun qoyuldu, – dedi.

Bir başqası:

– Birca onun döyüldüyünü görsəydib, bel deyib atmaca atdı.
Qadinsa elə bil bu sözləri eşitməmiş deyir. Görürdü. Tarlada bacarıqla işləyirdi.

Tom arada fürsət tapıb Lüsini yanıladı. Yazıq tamamıdan düşmüşdü, ayaq üstə güclə dururdu. Tom öz səməndəki pambığı ovucalayıb onun sabatına basdı.

– Neyləyirsiniz? Lazım deyil! – Lusi özünü itirdi. – Buna görə sizi incidərlər.

Bu yerda elə bil Sembo göydən düşdü. Lusi ona arvadlıq eləməyə razılıq verməmişdi deyə, qadına qarşı adəvət saxlayırdı. Lüsini is başında yaxalayan Sembo ağır əyagi ilə onu möhkəm vurdu. Tomun isə üzünə şallaq cəkdi.

Tom dinməzəcə isinə davam elədi. Lusi isə ölü kimi yerə sarıldı. Tom qadına kömək eləmək istəyəndə Sembo onu itələdi:

– Mənim öz-dərmanımı var.

O, cibindən bir iynə çıxarıb Lüsünün cılıpaq dabanına batırdı. Qadın qışqırdı, özündə güc tapıb ayağa qalxdı. Sembo gedəndən sonra Tom yığdığı pambığın hamısını Lüsünün sabatına bosaltdı.

– Lazım deyil! Lazım deyil! Hələ Allah bilir sənə başına nə oyun gətirəcəklər.

– Nə eləyirlər, eləsintər, – deyib Tom öz yerinə qayıtdı. Onların söhbətini eşidən tanımadığı qadın Toma yaxınlaşib yığdığı pambığı onun sabatına bosaltdıb dedi:

– Sən bu yerlərin qayda-qanunundan xəbərsizsən. Birca ay burada yaşayıandan sonra başqalarına kömək əli uzatmaq yadına da düşməyəcək. Öz canının havına qalacaqsan.

Sembo onun hərəkətlərini tarlanın ə basından görmüşdü. Qatıldan qadının üstünə sıçdı.

– Bu nə deməkdir?

Qadının gözlərində ildırım çaxdı:

– Hünərin var toxun mənə, əclaf! Bircə kəlmə sözüm bəsdir, səni itlərə dir-diri yedirərlər. Buna hökmüm çatır hələ!

– Sən axı niyə tarlaya çıxmısan, missis Kassi? – Sembo qorxdı. – Bir də ki, mən nə pis iş gördüm?

– Onda elə get, heç kölgən də qalmasın buralarda! – Qadın ona təpindi.

Axsam ağır isdən yorulan kölələr bir-bir anbara girir və səbətlərini qorxa-qorxa tərəziyə qoyurdular. Leqri kimin nə qədər pambıq yığdığını qeyd edirdi. Pambıq səbətləri tərəzidə çəkildəndən sonra Leqri Tomu yanına çağırdı və dedi:

– Səni təsərrüfatın nəzarətçisi qoyuram. Apar o qadını kütəklə.

– Yox, ağa, mən bunu bacarmaram.

– Necə? – Leqri qışqırıb şallağı Tomun üz-gözüne endirdi. – Bir, iki, üç... Yenə imtina eləyirsən?

– İmtina eləyirəm, ağa, – deyib Tom üzünün qanını silirdi. – Mən gecə-gündüz işləməyə hazıram. Ancaq öz vicdanıma qarşı getməərəm.

Tomun cavabı qulları həyəcanlandırdı. Hamısı eyni anda ah çəkdi. Leqri əvvəl cəsib qaldı, sonra tez özünü ələ aldı.

– Bir bu heyvana bax! Deməli, ağanın əmrini yerinə yetirməyə sənin vicdanın yol vermir? Mister Tom ağaya haqq-ədalət dərsi keçir? Demək, bu əcinnəni şallaqlamağa sənin vicdanın yol vermir?

– O, tamam naxoşdur, zəifdir, ağa. Bu qədər də qəddarlıq olarmı? Mən heç vədə bu işə razılaşmaram. Ağa, əgər məni öldürmək istəyirsənsə, öldür. Ancaq mən ona al qaldıra bilmərəm.

Tom sakit, amma qətiyyətlə danışdı. Leqri hirsindən coşdu:

– Ay səni, riyakar mömin! Kim sənə görə min iki yüz dollar pul verib? Mən! Sən indi bütün varlığınla mənimləsən! – deyib var gücü ilə Toma bir təpik vurdu. – Ey, Sembo, Kvimbo! Aparın bu köpəyin dərslərini verin. Elə azışdırin ki, bir ay özünə gələ bilməsin!...

Kvarteron qadının tarixçəsi

Gecədən xeyli keçmiş Tom pambıq təmizlənen emalatxanadakı balaca anbarda ağrıdan inildəyirdi. Susuzluğunun əzablarını bir az da artırır.

Birdən anbarda ayaq səsi eşidildi. Tom güclə dedi:

– Allah xatirinə... su!

Gələn Kassi idi. O, cırağı yerə qoyub özü ilə gətirdiyi bardaqdan dolcaya su tökdü. Tomun başını azacıq qaldırdı. Tom suyu acgözlüklə başına çəkdi.

– İç, iç. Bilirəm sənə nə lazımdır, birinci dəfə deyil bura gəldiyim. – Kassi qüssə ilə dedi.

Sonra Tomun yaralarına dərman sürtdü. Onun ağrıları bir az yüngülləşdi.

– Sən iblisin cəngindəsən, – Kassi, nəhayət, danışmağa başladı. – O səndən güclüdür. Boyun əyməlisən. Başqa yolun yoxdur.

- Hec vaxt. - Tom dedi.

- Mən bəs idir burada yaşayıram. Ona nəfətimin hədd-hüdudu yoxdur. Bu plantasiya da tərs kimi gözəndən-könüldən uzaq yerdədir. Yazınqıda bir ağdərli də yoxdur ki, bu mülbəclərdən zəbər tutsun. Kəsi də başına gələnləri danışdır.

- Mən nəz-nəmət içində böyümüşəm. On dörd yaşım olanda atam öldü. Bərcu var imiş. Qulları siyahıya alanda mənə də ora saldılar, anam qul idi. Atam mənə azadlıq kağızı verməyə hazırlardı, vaxtı çatmadı. Bir gün vaxtı bir cavan oğlanla gəldi. Oğlan dedi ki, mənə çoxdan gözləyir, sən dəmə, sevirəm mənə. İki min dollar sayıb aldı mənə. Mən də onu sevdim.

İstədiyim birca bu idi ki, Henri mənə qanuni ərizə yazıb, biz kabin kəşidrak, o mənə azadlıq kağızı versün. Amma Henri inandırır ki, bu, mümkün olan is deyil. İki uşağımız vardı. Oğlumun adını atasının şərəfinə Henri qoymuşduq. Körpə Elsi isə mənə oxşayırdı. Necə xosbəxt günlər yaşayırdıq! Birdən hər şey dəyişdi. Ərimin atası oğlu Batler ilə gəldi. Onu gören kimi anladım ki, bu adam bizim evimizi dəşəcəkdir.

Henri onunla tez-tez hərsə gedirdi. Öyrəndim ki, qumar oynayırlar. Henri qumara ələ bağlandı ki, bu lədən al cəlcə bilmədi. Sonra da Batler onu bir qadınla tanış elədi. Batler Henriyə bədən cəvəri ki, mənə də, uşaqları da ona satıb borcdan canını qurtaran. Henri bizi səld.

Sonra o əclaf gəlib dedi ki, biz artıq ona məxsusluq. Boyununa da aldı ki, iki gündən mənə gözü tutubmuş. Henriyə də qumara qəsdən dedəndən ki, arım borca

qaldı. Batler mənə hədələdi ki, ona təslim olmasam, uşaqlarım ələ keçəcək. Uşaqların xətrinə ona boyun əyəli olmasın. Amma oğlum Henri dikbaş, dəliqanlı idi. Batler də oğlanla yola getmir, onun kiçik günahından belə keçməli. Çəkərdim o, uşaqları az görsün. Ancaq bunun kəməli olmadı. Batler uşaqları səld. Qazabdan ağlım oşadı. Birca o yadımdadır ki, stolun üstündəki ovcu kağızı götürüb Batlerin üstünə atdım. Aylarda özümü bir otaqda gördüm. Mənə bir zənci qadın qulluq eləyirdi. Sənə danışdılar ki, Batler mənə satmağı tapşırıb. Özü də cəlb gedib.

Bəgələndən sonra mənə müstərilərə göstərməyə başladılar. Ancaq qasqabaqlı olduğuma görə hec kim mənə ələməq istəmirdi. Bir gün Stüart soyadlı bir centlmen mənə bəzməyə gəldi. Görünür, nə cəldiyimi duymuşdu, bundan sonra biza tez-tez gəlməyə başladı. Axırda mənə ona hər şeyi danışdım. Stüart mənə aldı, üstəlik, uşaqlarımıza da qaytaracağına söz verdi. O, Henriyə islədiyi məhəməzanaya gətirdi, amma orada dedilər ki, Henriyə Mərvəri çayından hansısa plantasiyəci alıb aparıb. Qızım yaşlı bir qadının yanında idi. Stüart onu almaq üçün çoxlu pul versə də, razılaşmadılar. Batler mənə məktub yazdı ki, qızımı bir də hec vaxt görə bilməyəcəyəm.

Stüartın yanında yaxşı yaşayırdım. Bir ildən sonra oğlumuz dünyəyə gəldi. Körpəmə mənədən ötrü nə qədər əziyyət olsa da, qəti qərara gəldim: onun yaşamağına dəyməz! Göz yaşları içində iki həftəlik cəgəyə tiryək verdim. O, əbədi yuxuya gətirdi. Hec olmasa, bələmin birini azəbdən qoruya bildim!

Sonra Stüart vəba xəstəliyindən öldü. Məni yeməyə
saldılar. Axırda Saymon Leqrinin əlinə düşdü.
Kassi suadı. Sonra su bardağını Tomun yanında qo-
yub çıxdı.

Tilsim

Leqri tör-töküntülü qonaq otağında oturub öz
özünə donquldanırdı:

- Lanata gəlsin Sembo! İsin qızgın çağında mənə ləza-
z qulların üstünə saldırdı. İndi Tom həftələrlə ayığa düş-
bilməyəcək.

- Günah özündədir! - Kassinin səsi gəldi.

- Ha, şeytan, qayıtmısan?

- Qayıtmısam. O, soyuq-soyuq cavab verdi. - Yəni
da öz bildiyimi eləyəyəm.

- Hec vaxt! Mən necə demisəm, elə də olacaq. Ya aq-
lına basma yığ, ya da itil qəsbəyaya, hamı ilə birlikdə yaşa

- (İfunətli daxmədə qalmaq sənin cəynəgində yaşa-
maqdan min dəfə yaxşıdır! - Kassi bağırırdı.

- Mənim cəynəgimdən qurtula bilməzsən, - Leqri
onun əlindən tutdu.

- Özlütlü gözük, Seymon! - Kassi əvvəlcə bağırırdı, son-
ra onun qulağına pıclıdadı. - Axı sən məndən qorxursan

- Bəsdir! Sən, doğrudan, şeytanla əlbirsən, - Leqri
qışqırıb onu özündən araladı. - Qulaq as, Kassi. Gəl

əvvəlki kimi dost olaq.

- Dost! - Kassi hirsindən ayrı bir söz tapmadı.

Leqri Kassidən açıq-aşkar çəkinirdi. Son vaxtlar qadın
tez-tez özündən çıxır, dəliyə dönürdü. Leqri də mövhu-
matçı idi, dəlisov adamlardan qorxurdu. Emmelinanı evə
gətirəndən sonra Kassi qızın müdafiəsinə qalxıb Leqrinin
üstünə düşdü. Saymon onu çöl işlərinə göndərməklə
cəzalandırmaq istədi. Kassi də başını dik tutub dedi ki,
hec nədən qorxmur...

Toma vəhşicəsinə divanı tutulması isə Kassini cırı atına
mindirmişdi. Evə də ona görə qayıtmışdı ki, Leqrinin dərs-
sini versin.

Bu vaxt Sembo içəri girib ağaya bir düyünçə uzatdı.

- Bu nədir belə? - Leqri soruşdu.

- Tilsim.

- Nə tilsimdir elə?

- Zəncilər onu cadugərdən alırlar. Ağrını azaldır. Ca-
dunu özü ilə gəzdirənə kütək-filan asar eləməir. Tomu bunu
ipə keçirib boynundan asmışdı.

Bütün zalımlı, allahsız adamlar kimi, Leqri də caduya
inanırdı. O, düyünçəni qorxa-qorxa açanda oradan
gümüş dollar, bir çəngə də uzun qızıl saç çıxdı. Saç elə
bil diri adamınkı idi, Leqrinin əlini yandırdı. O bağıraraq
buxarıya tolaqladı.

- Lanata gələsən! Yandır bunu! Bir də mənə belə şey
gətirmə, - deyib gümüş dolları da bayıra tolaqladı.

Bunların başı qarışanda Kassi otaqdan çıxıb Toma bas-
çəkəməyə getdi. Bu barədə biz artıq danışmışıq.

Bas Leqriyə nə oldu? Qızıl saçı görəndə niyə onu as-
mağa tutdu? Çarə onunkininki yada salaq. Saymon

– Mən razıyam lap bataqlıqda **gəzim**, **ağac** gəmirim. İlanlarla yaşamaq bu adamın yanında qalmaqdan xoşdur! – Emmelina həyəcanla dedi.

– Çoxları elə fikirləşirdi. Ancaq bataqlıqda çox qala bilməyəcəksən, itləri izinə salıb tutacaqlar. Sonra da...

– Tutanda adama neyləyirlər ki? – Qız maraqla onun üzünə baxdı.

– Onu heç bilməsən yaxsıdır. Bu əclaf peşəsinə Vest-Hinddə, dəniz quldurlarının arasında yiyələnib. Mən bura da nələr gördüyümü danışsam, yuxun qacar. Hec kim bunları sənə söyləməyə cəsarət eləməz.

– Axı nəyi?

– Mən də deməyəcəyəm. Bunu yada salmaq belə dəhşətdir.

– Aman Allah, bəs biz neyləyək? – Emmelina ağappaq ağardı.

– Bir çarəsi var: içmək! Əvvəl-əvvəl alımaq çətin olur. İndi isə şərabsız dura bilmirəm.

– Anam qoymurdu məni, heç vaxt içmə deyirdi, – Emmelina fikrə daldı.

– Anası qoymurdu! – Kassi acı-acı dilləndi. – **Bizi alıb** satırlar. Biz öz canımızın yiyəsi deyilik. Mənim də **qızım** vardı axı. İndi kim onun üstündə ağalıq eləyir, Allah bilir. Onun balalarını da bu tale gözləyir. Bunun sonu yoxdur.

– Hec doğulmasaydım, nə yaxşı olardı! – Emmelina dedi.

– Mən də belə deyirdim, neçə dəfə özümü öldürmək də istəmişəm. Amma bacarmamışam.

– Axı bu, günahdır, – Emmelina pıcıldadı.

– Bəs belə yaşamaq günah deyil?

Emmi üzünü yana çevirib əlləri ilə gözlərini qapadı.

Onlar söhbət eləyən vaxt aşağıda hay-küy kəsilmişdi. Leqri yuxuya getsə də, çox narahat yatmışdı. Yuxuda görürdü ki, ağ kafənə bürünmüş qadın soyuq əlini onun alnında gəzdirir. Diksinib yuxudan ayılanda Kassini qarşısında gördü.

– Yaman narahat yatıram, – Saymon şikayətləndi.

– Hələ belə gecələrin çox olacaq.

– Niyə?

– Sonra bilərsən niyə. İndi mənim məsləhətimi dinlə:

Tomu rahat burax.

– Sən niyə onun dərdinə qalırsan?

– Səbəbini heç özüm də bilmirəm. Amma o qədər pul əldə etmişəm ki, heç nəyin üstündə şil-küt elətdirmişəm. Necə dəfə sənin kölələrinə qulluq eləmişəm, pullarını batmaqdan qorumuşam. Səninçün belə işçinin sıradan çıxması heç nədirsə, onda mənim dünəndən vecimə deyil.

Kassi onun zəif damarını bilirdi. Leqri o biri plantaşiyacılarla mərc gəlmişdi ki, ən bol məhsul onda olacaq.

– Di yaxşı, qalsın onunku qiyamətə. Bircə məndən üzr istəsin.

– İstəməyəcək.

– Niyə?

– Ona görə ki, düzgün hərəkət eləyib. Bunu da yaxşı bilir. Tom yavaş-yavaş öləcək, amma pəşman olduğunu boynuna almayacaq.

– Baxarıq, haradadır o?

– Emlatxananın anbarında.

Leqri qərara aldı ki, Tomla təklildə görüşsün. Zənci ona tabe olmasa, ona divan tutmağı sonraya saxlasın. Səhər açılanda Tom Leqrini başının üstündə gördü.

– Hə, hörmətli dost, işlər necədir? – Tomu ayağı ilə vurdu. – Dərsini aldınmı? Daha günahkarlara moizə oxumayacaqsan ki?

Tom susurdu.

– Dur ayağa, heyvan! – Leqri bağırır onu təpiklədi.

Bərk döyülmüş Tom üçün ayağa durmaq çox çətin idi, amma birtəhər qalxdı.

– Məlun! Sən hələ ayaq üstə dura da bilirsən? Deməli, az döşəyiblər qabırğana! Haydı, diz çök, üzr istə.

Tom qımıldanmadı.

– Diz çök, köpəyin biri köpək! – Leqri onu sallaqla vurub bağırdı.

– Ağa, – Tom dilləndi, – mən peşman olmalı bir iş tutmamışam. Vicdanım necə buyurub, elə də eləmişəm. Bundan sonra da belə olacaq, neyləyirsiz eləyin.

Leqri hirsindən Toma bir zərbə vurub onu yıxdı. Bu vaxt çiyinə bir əl toxundu. Kassi fransızca dedi:

– Nə demişdim sənə? Toma dəymə. Qoy ona qulluq eləyib ayağa qaldırım ki, yenə işləyə bilsin.

Leqri bir az düşünüb Toma dedi:

– Yaxşı, indi sənə baş qoşmuram. Mənə işçi lazımdır. Amma vaxtı gələndə səninlə haqq-hesabı çürüdəcəyəm.

O dönüb anbardan çıxdı.

– Dayan bir, – Kassi dedi, – sən də vaxtın çatır!.. Hə, necəsən, zavallı? Özlünlü gözlə, o, çox kinli adamdır. İt kimi hər gün güdəcək səni, qanını damla-damla içəcək. Tanıyıram mən onu!

Azadlıq

İndi isə gələn Corcia Elizaran taleyinə qaydaq.

Onlar Kanadaya qaçmaq üzrəydilər. Amma esitmə-
diklər ki, minəcəkləri gəmini qul alverçisinin adamları
gətir. Ona görə də onlar gəmiyə ayrı-ayrı getməyi və
görünüşlərini dəyişdirməyi qərara aldılar.

Corc allərini başına dayaq verib kişl paltarı geymiş
arvadına fikrli-fikrli baxırdı.

- Qaldı sonuncusu, - Eliza özünü güzgüdə süzə-süzə
gur saçlarını çiyinə tökdü. - Onlara heyfim gəlir, Corc.
Corc qüsurə ilə gülürmüdü.

Eliza qaycını əlinə alıb saçlarını kaşımaya başladı.
Bitirəndən sonra arına tərəf çevrildi:

- Ha, necədi, bu cavan oğlan xoşuna gəlir?

- Güzəlliyinə heç nə xətə gətirə bilməz, - Corc dedi.

Bu zaman qapı açıldı, otağa əhli bir qadın girdi. O, qu
paltarı geymiş Harriinin əlindən tutmuşdu.

- Bu nə qəşəng qız olub! - Eliza onu sevä-sevä göz-
dən keçirdi. Biz onu Harriyet çağırıraq. Münaşib əddir.

Uşaq anasını qarlıba geyimdə görüb qasqabagını
salladı.

- Harri anasını tanımadımı? - Eliza allərini oğluna
uzatdı.

Oğlan missis Smitə qışıldı. Missis Smit Kanadada
yaşıyırdı. Buraya qısa müddətlik gəlmişdi. İndi də geri
qayırdı. O, qəcaqlara kömək etməyə razıq vermişdi.

Corc oğlunun hərəkətindən kədərlənən Elizaya dedi:

- Lazım deyil, Liza, onu özünə almadır. Anı bilirsən
ki, gəmidə sənə yaxın gəlməli deyil.

- Ha, düzdür. Amma o mənədən üzünü döndərir.
Nəyə ana dözər buna? Di yaxşı!

- Bəla, missis Smit, unutmayın, siz Harriinin xalası-
sınız. Bəlihim himayəmiz altında yol gedirsiniz, - Corc
məsləhətç.

- Deyirlər, gəmi körpüsünə adamlar gəlib. Bütün
ləpələnən xəbərdar eləyiblər ki, arvad-uşaq ilə səfərə
çatan kişini izləmək lazımdır. - missis Smit dedi.

- Nələr, əgər beləsi gözümüzə dəysə, dərhal xəbər
veririk.

Qəcaqlar laytona minib, nəhayət, yola düşdülər. Bir
azdan layton körpüyə yan aldı. İki cavan oğlan taxta
körpü ilə gəmiyə qalxdı. Onlardan biri Eliza idi, nazakətli
missis Smitin qoluna girmişdi. Corc isə yükləri götür-
müşdü. O, arxada dayanmış iki kişinin söhbətini eşitdi.

- Mən bütün səmişinləri gözədən keçirdim. Zəmin du-
ruram ki, onlar bizim gəmidə deyillər.

- Qadın, demək olar, aqlardan seçilmir. Kişi mulatdır.
Əlində damğası var.

Corcun biletləri və pulun qalığını tutmuş əli azca titrə-
di. Amma o, sakitcə dönüb danışan adama soyuqqan-
lıqla baxaraq göyartarın küncünə doğru getdi. Eliza onu
orada gözləyirdi. Gəmi sahildən uzaqlaşdıqca Corc sinə
dolusu nəfəs alırdı. Bir neçə gündən sonra onlar
Kanadanın bir saharçiyinə yan aldılar. Artıq özlərini azad
sayə bilirdilər.

Missis Smit onları xeyrixah bir adamın yanına apardı.
Harriin adamı bu səhile pənəh gətirənləri himayəsinə gö-
türüb yaxşılığını onlardan əsirgəməirdi.

Leqri Tomun yaralarının sağalmasını gözləmədi, tezliklə ona işə çıxmağı əmr etdi. Ağır zəhmətlə, söyüş-təhqirlə keçən dözülməz iş günləri başladı.

Yığının qızgın çağında Leqri qullarını bazar günü də işlədirdi ki, mərci udsun. Qul ölsə, yenisini almaq olardı. Pambıq quldan qiymətli idi.

Tom isə miss Ofeliyanın onun keçmiş ağasına yazdığı məktubu tez-tez xatırlayır, Allaha yalvanb imdad diləyirdi. Ancaq günlər ötüb keçir, onun dalınca heç kəs gəlmirdi. Kassi ilə də tək-tük rastlaşırdı.

Axşamların birində Tom tonqal qırağında oturub ocaqda miskin qul yemi bişirirdi. Bu vaxt Leqri ona yaxınlaşdı:

– Sən axmaqsan! Mən sənə yaxşılıq eləmək istəyirdim. Sembodan, Kvimbodan da yaxşı yaşayacaqdın. İndi hər gün şallaqlanırsan, ancaq onda özün zəncilərin üstündə ağa olacaqdın. Aqlını başına yığ, qoca.

Tom dillənmədi.

– Axmaq deyilsən, nəsan? – deyib Leqri Tomun üzünə tükürdü, sonra ona bir tapik illədirib getdi.

O gedəndən sonra Tom ocağın qırağında xeyli oturub özü ilə cərpışdı. Elə orada da yuxuya getdi. Səhər açılanda ocaq sönmüşdü, onun paltarı da nəm cəkib islanmışdı. Amma Tomun qəlbi bir sevincə, işıqla dolmuşdu. Qəti qərara gəlmişdi ki, bu dünyadan əlini bırıyolluq üzüb bütün ümidlərini o dünyaya, Allaha bağlasın.

Onda baş verən dəyişikliyi hamı sezdi.
– Bu nədir, Toma nə olub belə? – Leqri Sembodan soruşdu. – Axır vaxtlar çox düşkünləşmişdi. İndi isə elə bil onu gizlicə dəyisiblər!

– Bilmirəm, ağa! Balkə qaçmaq istəyir?

– Hünəri var cəsarət eləsin! – Saymon Leqri nifrətlə

gəlmədi. – Maraqlıdır, görəsən, onda necə alınacaq?
Ha, Sembo?

– Ha-ha-ha! – Sembo kişnədi. – Qoy o qaçmağında olsun, biz də onun bataqlıqda ilişib qalmasına, itlərdən qorunmasına tamasa eləyərək.

– Sembo, gözdə-qulaqda ol. Çənəni boş qoyub əsnəmə! Əgər Tom, doğrudan da, qaçmağı fikirləşirsə, onun dərisini soymaq da azdır.

– Arxayın olun, ağa, bu iş ona baha başa gələcək.

Tom isə yan-yörəsindəki adamlara ürəkdən acıyır, onların ağrısını hansısa yolla azaltmağa çalışırdı. Düzdür, bundan ötrü onun imkanları az idi. Amma yenə də tarlaya gedib-qayıdanda yorulub əldən düşmüş adamlara kömək əli uzadırdı. İnsan cildindən çıxmış yazıq canlılar əvvəl-əvvəl onu anlaya bilmirdilər. Ancaq həftələr, aylar keçdikcə onların qəlbinin çoxdan susmuş telləri dilə gəlirdi. Tom başqasına kömək etməyə hər zaman hazır, özünə isə bir şey ummayan adam idi. Getdikcə Tom onların üzərində qəribə bir hakimiyyət qazanırdı. Hətta yarımdivanə Kassi də onun yanında təsəlli tapırdı.

Bir gecə hamı yatanda Tom yüngül bir xışıltıya oyanıb Kassinin üzünü gördü.

– Bura gəl. Tom dayı, – qadın əlini Tomun çiyninə qoyub pıçıldadı. – Bura gəl, səninlə söhbətim var.

– Nə olub, missis Kassi? – Tom həyəcanla soruşdu.

– İstəyirsən azadlığa çıxasan?

– Vaxtım çatanda azad olacağam, missis Kassi. – Tom cavab verdi.

– Yox, elə bu gün, elə indicə! – Kassi özünü qışqırmaqdan güclə saxladı. – Gedək mənimlə!

Tom duruxub qalmışdı.

– Gedək! – Kassi gözlərini onun üzünə dikdi. – Gedək! O yatıb. Mən onun stəkanına yuxu dərmanı tökmüşəm. Heyif az oldu, yoxsa səni köməyə çağırmazdım. Di yaxşı, gedək! Onun otağının qapısı açarlanmayıb. Mən orada balta gizlətmişəm. Özüm bitirərdim işini, qorxuram gücüm çatmaya.

– Yox, missis Kassi, yox! – Tom onu saxlayıb qətiyyətli deddi.

– Bir fikirləş, gör nə qədər bədbəxt azadlığa çıxacaq!

– Xeyr! – Tom əvvəlkindən də qəti deddi. – Şər is heç vaxt xeyir gətirməz! Belə günaha batmaqdan əlimi biləkdən kəsib ataram!

– Onda bu işi mən özüm görərəm! – Kassi dedi.

– Missis Kassi! – Tom qışqıraraq onun qarşısında diz çökdü. – Yalvarıram, şeytanı qəlbinizə yaxın buraxmayın. Günaha batırmayın özünüzü! İlahi, düşmənlərimizi sevməyi öyrət bizə!

– Sevməkmi? – Kassi gözlərini bərəltirdi. – Bu cür düşməni sevmək? Axı bu, insan təbiətinə ziddir!

– Elədir, missis Kassi! Ancaq Allah bizə özümüzə qalib gəlmək qabiliyyəti verir.

Tomun sözləri, göz yaşları qadının qəlbinə yumşaltdı. Kassinin əzələləri boşaldı, heydər düşdü:

– Tom, dostum, daha mənim dua eləməyə halım qalmayıb. Balalarım satıldığı gündən şükranlığı unutmusam. İndi bildiyim bir qarğısıdır, bir də nifrət...

– Missis Kassi, mümkünsə, qaçın buradan. Emmi də götürüb qaçın.

– Sən də razısan bizimlə qaçmağa?

– Yox, daha istəmirəm. Mən bu bədbəxtlərlə qalıram. Öz işgəncəmi axıracan çəkəcəyəm. Ancaq sizin üçün bu, fəlakətdir. Bacarırsınızsa, qaçıb canınızı qurtarın.

– Nə xilas eləyə bilər axı bizi qəbirdən başqa? – Kassi ümitsiz bir kədərlə dedi. O, indiyə qədər bütün qaçış planlarını götür-qoy eləmişdi, ancaq yol tapa bilməmişdi.

– Bir sınayın bəxtinizi, xanım, mən sizə dua eləyəcəyəm, – Tom uzun sükkutdan sonra dedi.

Birdən elə bil Kassinin beyni işıqlandı. Yanaqları ümid çırağı kimi alışıb-yandı.

– Yaxşı, dostum, çalışaram, – dedi.

– Allah köməyiniz olsun!

Hiyləgər tədbir

Leqrinin evinin çardağı bütün köhnə evlərdəki kimi başdan-başa toz-torpaq, zir-zibil içindəydi. Plantasiyanın gözəl günlərində burada yaşayan ailənin çox gözəl avası...

danlığı vardı. Onun bir hissəsini ev yiyələri özləri ilə apar-
mış, qalanını çardağa atmışdılar. Orada divar boyu qo-
yulmuş bir cüt iri yesik də vardı, nə vaxtsa evə gətirilmiş
mebelin qutuları idi. Bura çoxdan ayaq dəymədiyindən
hər yeri toz basmışdı. Hətta bir az vahiməli də görünürdü.

Neçə il əvvəl Leqri bir zənci qadını ora salmışdı. Çar-
daqda onun başına nə gəldiyini bilən yox idi. Lakin bir
aydan sonra oradan qadının ölüsünü düşürdülər. O vaxt-
dan zəncilər arasında söz gəzirdi ki, çardaqdan qarğıs,
söyüş səsi, inilti eşidilir.

Kassinin ağlına gəlmişdi ki, Leqrinin mövhumatçılı-
ğından istifadə eləyib özünü də, Emmini də qurtarsın.

Onun otağı çardağın altında yerləşirdi. Bir gün heç ki-
mə heç nə demədən Kassi evin uzaq küncündəki otağa
köçmək fikrinə düşdü. Leqri evə qayıdanda köçhaköçün
qızğın çağı idi.

– Ey, Kassi, bu nə mərəkədir başlamısan? – Saymon
bağırırdı.

– Otağımı dəyişmək istəyirəm.

– Niyə?

– Elə-belə.

– Yalan deyirsən! De görüm yenə ağlına nə gəlib?

– Gecələri rahat yatmaq istəyirəm.

– Səni kim qoymur ki yatmağa?

– Hər gecə başımı yerə qoyan kimi çardaqda bir hay-
küy, vurnuxma başlayır ki! Kimsə döşəmədə dığırlanır,
inildəyir. Səhərəcən belədir.

– Kim olar bu, sən bilən? Yoxsa adamdır? – Leqri sax-
ta gülüşlə soruşdu.

– Olmaya bilirsən? – Kassi gözlərini Saymona dikdi.

Leqri söyüş söyüb qamçısını yellədi. Kassi zərbədən
yayınıb otağına girdi.

Leqri coşdu, söydü, sonra kiryib öz otağına keçdi.
Kassi başa düşdü ki, oxu hədəfə dəyib. Bundan sonra
işə girişdi. Çardağın divarlarında oyuqlar axtarıb tapdı.
Ora ağzı qırıq su şüşələri düzdü. Bir balaca külək əsən
kimi onlardan bir inilti qopurdu ki!

Bu səslər zəncilərin də qulağına gedib çatırdı. Bir ara
unudulmuş sayə – çardaqda yurd salmış ruhlar haqqında
əfsanə yenidən yada düşdü. Evdə hamı qorxu içindəydi.

Bir gün Leqri otağında oturub hesab dəftərini vərəq-
ləyirdi. Çöldə tufan qopmuşdu, külək bomboş evdə vahi-
məli səslər çıxarırdı. Leqri hirsle dəftəri örtüb Kassinin
bayaqdan oxuduğu kitabı götürdü. Bu, ruhlar haqqında
ucuz hekayələr toplusu idi.

Leqri söyüş söyüb kitabı döşəməyə tulladı.

– Sən axı ruhlara inanmırsan, Kassi.

– Sənə nə qalib mən nəyə inanıram! – Kassi qasqa-
bağını tökdü.

– Çardaqda nə ola bilər ki? Siçanlar qaçsır, bir də kü-
lək viyıldayır.

Kassi müəmmalı baxışlarını Saymona zillədi; bu ba-
xışların Leqriyə pis təsir bağışladığını bilirdi.

– Demək, siçan istəsə, çardaqdan enib arxasına stul
qoyulmuş bağlı qapını açsın da bilər. Sonra da gizlicə ya-
tağa yaxınlaşıb əliylə sənə toxunar.

– Nə boş-boş çərənləyirsən? Ola bilməz! Mən yoxlaya-
ram bunu.

– Nə deyirəm, yoxla, – Kassi nifrətlə gülümsədi.
Leqri ayağını yerə döyüb söydü.
– Söyüş söymə, – Kassi dedi. – Dur, bu nə səsdir belə?
– Küləkdir, – Leqri donquldandı.
– Bir bura gəl, Saymon, – Kassi onu pilləkənə sarı dardı. – Qalx yuxarı, aydınlaşdır.

– Getmirəm.
– Niyə? – Kassi üç-dörd pillə yuxarı qalxdı. – Bəs deyirsən qarabasma-zad yalandır? – O, bir az da yuxarı qalxıb güldü. – Gəl dalımca!

Kassi qəhqəhə çəkib çardağın qapısını açdı. Şiddətlə içəri dürtülən külək Leqrinin əlindəki şamı söndürdü. İnsan səsinə oxşamayan fəryaddan onun qulaqları batdı.

Özünü itirən Saymon qonaq otağına sarı götürüldü. Bir azdan Kassi də gəldi.

– İndi inandınmı? Mən bir də çardağın altındakı otaqda yatan deyiləm.

Kassi hələ səhər tezdən başa düşmüşdü ki, külək qalxacaq. Ona görə də çardağın pəncərəsini açıq qoymuşdu. Qapını açanda isə külək vıyıldaııb şamı söndürdü. Leqriyə müəmmalı gələn hadisənin sirri bunda idi.

Qadın gecələr çardağa azuqə, pal-paltar daşıyırdı. Qaçmaq üçün artıq hər şey hazır idi.

Kassi Leqrinin kefikök vaxtında ağasını dilə tutdu ki, qonşu şəhərə gedəndə onu da özü ilə aparsın. Qadının güclü müşahidə qabiliyyəti, yaxşı yaddaşı vardı; şəhərə gedən yolun hər döngəsini yadında saxladı. Piyada getmək üçün nə qədər vaxt lazım olduğunu təxmini hesabladı. Artıq onlar qaçmağa hazır idilər.

Kassi ilə Emmelina hava qaralmamış yola çıxdılar. Kassi qəsdən elə vaxt seçmişdi ki, onların qaçdığını görsünlər. Plan belə idi: onlar arxa qapıdan çıxırlar. Nökərlər onların qaçdığını görüb dallarınca düşürlər. Qaçaqqlar isə dərəyə enib çay boyunca evin arxa artırmasına qayıdırlar. Bu vaxt itlər qaçanların izini itirir. Onların axtarışına çıxanlar hər yanı ələk-vələk elədikləri bir vaxtda qadınlar çardağda gizlənilər.

Leqri onların qaçmağından xəbər tutan kimi nökərləri harayladı.

– Ağa, tuta bilməsək, güllə atmaq olarmı? – Leqrinin əlindən tüfəngi alan Sembo soruşdu.

– Kassini vur, onun yolu elə orayadır. Ancaq cavanına dəymə. Di fürsəti əldən verməyin! Tutana beş dollar, qalanların hərəsinə bir stəkan şərab.

Nökərlər bağırışa-bağırışa bataqlığa sarı götürüldülər. Evdə heç kim qalmadı. Qaçaqqlar evə asanlıqla girdilər. Kassi qonaq otağına

keçib yazı masasının siyirməsini açarla açdı. Oradan bir qalaq pul çıxarıb saymağa başladı.

– Sən neyləyirsən? Lazım deyil! – Emmelina onu saxlamaq istədi.

– Niyə lazım deyil? Bataqlıqda acından ölmək yaxşıdır, yoxsa bu pullarla azad statlara gedib çatmaq? – Kassi pulları götürüb dedi.

– Axı bu, oğurluqdur! – Emmelina köksünü ötürdü.

– Oğurluqdur? – Kassi nifrətlə güldü. – Emmi, buradakı hər dollar bizim kimi bədbəxt, ac-yalavac adamların haqqıdır. Di qalxdıq çardağa.

Çardaqdakı yeşiklərin içində yorğan-döşək vardı. Kassi şamla kitab da götürmüşdü ki, çardaqda darıxmasınlar.

Gecədən xeyli keçmiş həyətdə at finxırtısı eşidildi.

– Qayıdıblar. Qorxma, Emmi. Bu deşikdən bax.

– Yavaş danış, eşidərlər, – Emmelina pıçıldadı.

– Eşidərlər, bir az da çox qorxarlar. Burada istədiyimiz qədər hay-küy sala bilərik.

Səslər get-gedə kəsildi. Axtarış sabaha saxlanmışdı.

Əzabkeş

Kassi ilə Emminin qaçmağı qəddar Leqrini daha da quduzlaşdırdı. O, hirsini köməksiz Tomun üstünə tökdü.

Leqri qadınların qaçdığını qəsəbəyə xəbər verəndə Tomun sevincdən gözləri parıldadı, əlləri əsdi. Onun sevinməsi Leqrinin gözündən yayınmadı. Onu da yadda saxladı ki, Tom təqibə qoşulmadı.

Axtarış zamanı Tomu güclə bu işə qoşmağa vaxt yox idi. Köləsinin əqidədən dönməzliyini yada salan Leqri ona divan tutmağı sonraya saxladı.

Bataqlıqda növbəti uğursuz axtarışdan qayıdan Leqri evə çatan kimi qışqırdı:

– Ey, Kvimbo! Tomu bura gətir. Bu işlərin baiskarı odur, o qoca haramzada. Mən onun dərisini soyacağam. Axırına çıxmalıyam bu işin!

Bir-birindən zəhləsi gedən Sembo ilə Kvimbonu yalnız bir şey birləşdirirdi: Toma dərin nifrət. Onlar bilirdilər ki, ağa Tomu baş nəzarətçi qoymaq istəyir. Odur ki, Kvimbo ağasının əmrini canla-başla yerinə yetirib Tomu gətirməyə qaçdı.

Tom nə üçün çağırıldığını dərhal anladı. O, qaçış planından xəbərdar idi, Kassi ilə Emminin gizləndiyi yeri də bilirdi. Bununla yanaşı, Tom Leqrinin qəddarlığının sərhədsiz olduğunu anlayırdı. Lakin o, köməksiz qadınları satmaqdan əl çəkirdi.

Leqri onun qabağına çıxdı:

– Məqsədinə çatdınmı, əzizim? – Tomun boynundan yapışib qəzəblə fışıldadı. – Məni o yerə gətirib çıxartdın ki, səni öldürməyi qərara aldım.

– Nə olar, ağa, öldürün, – Tom itaətlə cavab verdi.

– Öldürəcəyəm. Boynuna almasan, öldürəcəyəm.

Haradadır onlar?

Tom dinmədi.

– Eşidirsən? – Leqri qəzəbli şir kimi nəriləyib ayağını yerə döydü.

– Mənim sizə deməyə sözüüm yoxdur, ağa, – Tom asta-asta, qətiyyətlə dedi.

– Danış, elə bu dəqiqə danış! – Leqri bağırır yumruğunu onun sifətinə endirdi. – Sən onların yerini bilirsən?

– Bilirəm, ağa, ancaq heç nə deyə bilmərəm. Öldürün məni, mən hazıram ölümə.

Leqri Tomun dirsəyindən yapışdı.

– Qulaq as, Tom, sən elə bilirsən bu dəfə də cəzasız qalacaqsan? Yox, səhv eləyirsən! Mən daha qəti qərara gəlmişəm. Heç ziyana düşməyim də gözümdə deyil. Sən həmişə mənə qarşı getmişən. Daha buna dözə bilmərəm! İkisindən biri olacaq: ya mənə tabe olacaqsan, ya da səni öldürəcəyəm. Nə ki qanın var, damla-damla canından çıxaracağam, amma məqsədimə çatacağam, – deyib güclü bir zərbə ilə Tomu yerə sərdi.

Leqri ağlını o qədər itirmişdi ki, Tomu bir an belə dayanmadan zülmkarlıqla döyür və şallaqlayırdı.

– Deyəsən, heç nəfəs almır, ağa, – Tomun dözümlülüyündən təsirlənən Sembo dedi.

– Vur, boynuna alanacan döy onu! – Leqri qışqırdı. Tom gözlərini acıb pıçıltı ilə:

– Bədbəxt, sən onsuz da mənə heç nə eləyə bilməzsən, – deyəndən sonra huşunu itirdi.

– Hə, deyəsən, gəbərdi! – Leqri ona sarı əyildi. – Nə olar, heç olmasa, indi biryolluq susar.

Ancaq Tom sağ idi. Onun mərdliyi həтта Sembo ilə Kvimbonun da daşlaşmış ürəklərini mütəəssir edə bilmişdi. Leqri gedən kimi onlar yaralı əzabkeşi həyata qaytarmaq üçün əllərindən gələni etdilər.

– Bu nə iş idi biz tutduq? Böyük günaha batdıq! – Sembo dedi. – Bunun cavabını kim verəcək o dünyada? Qoy ağa özü cavab versin, bizlik deyil.

Onlar Tomun yaralarını yuyub onu pambıq palazın üstünə uzatdılar. Biri evə qaçıb yalvar-yaxarla Leqridən konyak aldı. Guya zəhmətlərinin müqafatı idi. Konyakı zorla Tomun boğazına tökdülər.

Gənc sahibkar

İki gün sonra Leqrinin evinə doğru uzanan yolda bir araba göründü. İçində cavan bir oğlan əyləşmişdi. O, artırmanın ağzında arabanı saxlayıb plantasiyanın sahibini görmək istədiyini bildirdi.

Gələn Corc Şelbi idi. Onun buraya necə gəlib çıxdığını bilmək üçün bir az geri qayıtmalı olacağıq.

Miss Ofeliyanın missis Şelbiyə yazdığı məktub tərs kimi iki ay poçt idarəsində ilişib qalmış, məktub ünvana çatanda isə Tom Red-River sahillərindəki bataqlıqlarda itib-batmışdı.

Yazılanlar missis Şelbini həyəcanlandırdısa da, belə vaxtda heç nə eləyə bilməzdi, o, bütün gününü qızdırma içində yatan ərinin yanında keçirirdi. Onun yeganə dayacağı oğlu idi. Corc böyüyüb cüssəli bir cavan olmuşdu. İndi malikanəni o idarə eləyirdi. Mister Şelbi vəfat etdikdən sonra Şelbilərin qayğısı başlarından aşırı. Yalnız yarım il sonra Corc Cənuba yola düşdü ki, Tomu axtarıb tapsın. Axtarış bir necə ay çəkdi. Yeni Orleanda Corc

təsadüfən bir nəfərlə rastlaşıb ondan dəqiq məlumat alan kimi birbaşa Saymonun malikanəsinə üz tutdu ki, köhnə dostunu xilas eləsin.

Nökər onu Leqrinin otağına apardı. Saymon qonağı bacardığı qədər nəzakətlə qarşıladı.

– Mənə məlumdur ki, – qonaq sözə başladı, – siz Yeni Orleanda Tom adlı bir zənci almısınız. O, bir vaxtlar mənim atama məxsus olub. İstərdim onu geri alım...

Leqri qasqabağını sallayıb Corcun sözünü kəsdi:

– Hə, məndə belə bir zənci var. Boş yerə ona pul xərclədim. O, çox həyasız, həm də qiyamçıdır. Başqa zəncilərin qaçmağına şərait yaradıb. İki qadın yerli-dibli yoxa çıxıb. Hərəsinin də bir dünya qiyməti var. Boynuna alıb ki, onun işidir, di gəl harada gizləndiklərini demir. Şallaq da onun dilini açmadı. İndi də özünü elə göstərir ki, guya ölür. Amma mən buna inanmıram.

– Hardadır o? – Corc tələsik soruşdu. – Onu görmək istəyirəm!

Gəncin yanaqları qızarmışdı, gözləri alışıb-yanırdı. Amma özünü saxlayırdı.

– Tom anbardadır, – Corcun atını tutan zənci uşağın pəncərə arxasından səsi gəldi.

Leqri oğlanın üstünə çəmkirdi. Corc heç nə deməyib otaqdan çıxdı.

Tom artıq ikinci gün idi ki, anbarda uzanmışdı. Çox vaxt hussuz olur, ağrı bilmirdi. O dəhşətli gecənin işgəncələri onun hissiyyatını keyləşdirmişdi. Bədbəxt kölələr gecələr ona baş çəkirdilər. Çox istəyirdilər Toma kömək eləsinlər. Amma onların gücü nəyə çatardı? Uzaqbaşı bir dolça suya.

Kassi də Tomun onların güdazına getdiyindən xəbər tutmuşdu. Bir gecə təhlükəyə baxmayıb ona baş çəkməyə gəldi. Tom Kassi ilə vidalaşdı. Kassi onun yanından göz yaşları içində ayrıldı.

Corc anbara girəndə ağrıdan ürəyi sıxıldı.

– Ola bilməz... ola bilməz! – O, Tomun qarşısında diz çökdü. – Tom dayı, dostum!

Tanış səs can verənin qulağına yetişdi. O, başını yüngülcə tərpəlib gülümsündü.

– Tom dayı! Ayıl, heç olmasa, bir söz de! Gözlərini aç, mənə bir söz de! Mən Corcam!

– Mister Corc... – Tom gözlərini açıb astadan dedi, – Mister Corc!

Yavaş-yavaş huşu özünə gəldi:

– Yaradana şükür! Artıq mənə heç nə gerek deyil. Məni xatırlayırlar, unutmayıblar! Necə də yüngülləşdim... İndi rahat ölə bilərəm...

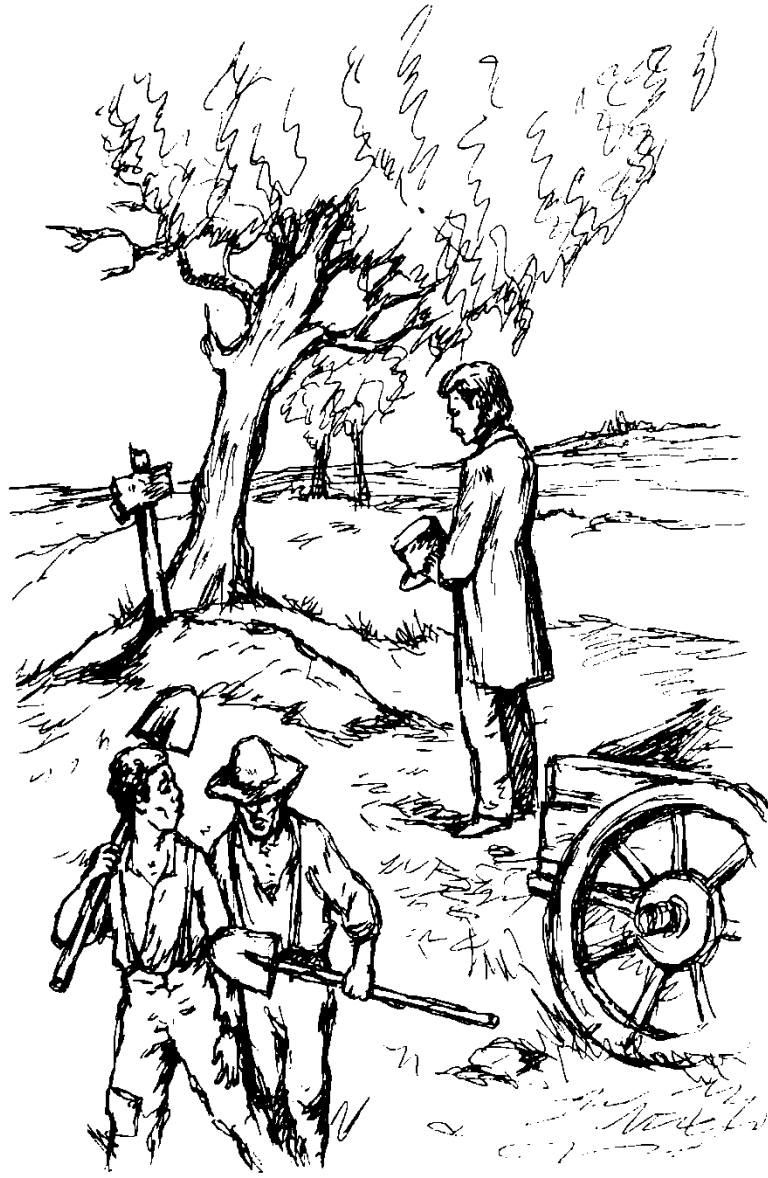
– Ölməyəcəksən, Tom dayı, bunu ağına da gətirmə. Səni alıb evə aparacağam! – Corc həyəcanla səsləndi.

– Gecdir, mister Corc, gecdir.

– Tom dayı, ölmə. Mən dözə bilmərəm buna. Sən nə qədər əzab çəkmisən! Gör səni harada tapdım! Zir-zibilli anbarda!

Tom onun əlinə toxundu:

– Bircə Xloya bilməsin bunu. Niyə dərd çəksin, yazıqdır! Balalarım! Onlar yadıma düşəndə ürəyim tikə-tikə olur... Mənim salamımı yetirin ağaya da, xanıma da... hamıya... hamıya...

Bu anda Leqri anbarın qapısı ağzında göründü. Saxta laqeydliklə içəri boylandı, sonra da dönüb getdi.

– İblis! – Corc qışqırdı.

Ölüm ayağında olan Toma gənc sahibkarla görüşü elə bil təpər vermişdi. Amma bu, uzun çəkmədi. O dartınıb uzandı, iki dəfə sinə dolusu nəfəs aldı. Sonra isə dodaqlarına bir təbəssüm qondu. Yuxuya gedirmiş kimi gözlərini yumdu.

Gözünün qabağında Tomu aparan ölüm Corcu sarsıtmışdı. O, Leqrinin yanına gedib özünü zorla saxlayaraq dedi:

– Siz ondan nə bacarırdınızsa, hamısını aldınız. O artıq sizə lazım olmayacaq. Meyitə görə sizə nə qədər pul verməliyəm? Onu dəfn eləmək istəyirəm.

– Mən ölü alveri eləmirəm, – Leqri donquldandı. – Basdırırsınız basdırın, öz işinizdir.

– Uşaqlar, – Corc Toma baxan üç zənciyə üzünü tutdu, – kömək eləyin onu arabaya aparaq. Bir də bir bel tapıb verin.

Zəncilər dərhal köməyə gəldilər. Leqri Corca etiraz eləməyə özündə cəsarət tapmadı. Yalançı bir biganəliklə fit çalmağa başladı.

Corc plasını arabaya sərib Tomu onun üstünə uzatdı. Sonra Leqriyə sarı çevrildi:

– Mən hələ cinayətləriniz barədə sizə heç nə deməmişəm. İndi bunu müzakirə eləməyin yeri deyil. Amma ədalət məhkəməsi günahsız axıtdığınız qanlara görə sizi cəzasız buraxmayacaq. Bircə gedib yaxınlıqdakı şəhərə çatım... Hökumət orqanlarına hər şey məlum olacaq!

– Şahidləriniz var? İfadələrinizi kim təsdiqləyəcək?
Saymonun sözləri əbəs deyildi. Corc bunu dərhal anladı. İkisindən başqa plantasiyada ağdərili yox idi. Zənci ifadəsi isə məhkəmələrdə keçmirdi.

– Zənci gəbərib. Guya böyük iş olub! – Leqri dedi.
Bu sözlər elə bil barıt anbarına düşən qığılcım oldu. Corc irəli şığıyıb bir zərbə ilə Saymonu yerə sərdi.

Kötəklənmə bəzi adamların xeyrinə olur. Belələri onların burnunu ovan adamlara hörmət eləməyə başlayırlar. Leqri də dinməzəcə yerdən durub gödəkcəsinin tozunu silə-silə arabanın dalınca ehtiramla baxdı. Hec cıncırını da çıxarmadı.

Malikanənin sərhədini adlayan Corc üstündə iki-üç ağac bitmiş qumlu təpəlik gördü. Qəbri orada qazmaq üçün göstəriş verdi.

– Plaşı özünüzləmi götürəcəksiniz, ağa? – Qəbir hazır olanda zəncilər soruşdular.

– Xeyr, elə plaşa bükülü basdırın!
Meyiti məzara endirib üstünü torpaqladılar.

– İndi isə gedin, – Corc zəncilərə dedi.

Onlardan biri dilləndi:

– Ağa, bizi alsaydın...

– Bura çox dözülməzdir... Mərhəmət göstərin, bizi alın, ağa!

– Bacarmaram, bacarmaram! – Corc birtəhər dilləndi. – Bu, mümkün deyil...

Yazıqlar başlarını aşağı dikib peşman-peşman getdilər.

– Rəhmli Allah, – oğlan qəbrin qarşısında diz çökərək dedi, – səni şahid çəkirəm. And içirəm ki, bütün gücüm ilə

köləliyə qarşı mübarizə aparacağam! Bu ləkəni bu torpaqdan silmək üçün çarpısacağam!

Qəhrəmanı xəyal olan gerçək hadisə

Bu müddət ərzində Leqrinin malikanəsində bütün nö-kərlər ruhlar haqqında əfsanəni xatırlayırdılar. Pıçhapıç gəzirdi ki, kimsə gecələr evi dolaşır. Hamı danışır ki, gecə ağ kəfənə bürünmüş ucaboy bir xəyal evdə peyda olur, qapıları açır, otaqları fırlanır, sonra da çardağın qarənlişində əriyir.

Bu söz-söhbəti Leqrinin də qulağı çalmışdı. Əvvəl-kindən baxmış daha tez-tez içməyə başlamışdı.

Corc Tomu aparıb basdırandan bir gün sonra Leqri şəhərə getdi. Bütün günü yeyib-içib geri qayıtdı. Yataq otağına keçib qapını bağladı. Yanına da iki tapança qoydu. Öz-özünə «Daha mənim üçün heç iblisin özü də qorxulu deyil» deyib yatağa uzandı.

Kefli olduğundan dərin yuxuya getdi. Amma yuxusuna nəşə bir ağ kölgə düşdü. Hə, bu ki Kassidir, əlində də bir kəfən tutub, Saymonun anasının kəfənini... Uzaqdan ağlaşma, qışqırıq səsi eşidilir. Leqri bilirdi ki, bu, yuxudur, ancaq gözlərini açanda dəhşətə gəldi: kiminsə içəri girdiyini hiss elədi. Bəli, qapı açıqdır! Bircə saniyə də keçdi, kiminsə əli lampanı söndürdü.

Leqri soyuq tər içində uzanıb qalmışdı. Birdən hər şey yoxa çıxdı. O, çarpayıdan sıçrayıb qapını özünə sarı dartdı. Qapının bağlı olduğunu görəndə huşunu itirib döşəməyə sərilirdi.

O gündən sonra Leqri ara vermədən içməyə başladı. Tezliklə qonşu plantasiyalara xəbər yayıldı ki, Saymon ölüm ayağındadır. Həqiqətən də beləydi: ıçki, sərxosluq onu qarabasma xəstəliyinə tutdurmuşdu, elə hey cırpınır, vurnuxur, bağırırdı. Leqriyə elə gəlirdi ki, kimsə yatağının başını kəsdirib ona: «Gedək, gedək» deyir.

Leqrinin otağında xəyal göründüyü gecənin səhəri eyvanın qapısı təsadüfən açıq qalmışdı. Bir neçə zənci plantasiyadan aralıda ağ geyimli iki qadının qaçdığını görmüşdü.

Emmi ilə Kassi ancaq səhərə yaxın şəhərdən o qədər də uzaqda olmayan meşədə nəfəs dəre bildilər. Kassi başdan-ayağa qara geyinmişdi. Şlyapasının toru üzünü örtürdü. Şərtləşmişdilər ki, Kassi özünü kübar xanım. Emmi isə onun qulluqçusu kimi qələmə versin.

Şəhər qırağına çatanda onlar bahalı bir çamadan aldılar. Bir nəfər də yükdaşıyan tutub kiçik bir mehmanxanaya gəldilər. Orada gördükləri birinci adam Corc Şelbi oldu. O da həmin mehmanxanada qalır, gəmi gözləyirdi.

Kassi bu gənci çardaqdan görmüşdü. Tomun meyitini necə apardığını, Leqriyə necə dərs verdiyini də bilirdi. Xəyal kimi evdə dolaşanda zəncilərin söhbətindən Corcun kim olduğunu anlamışdı. İndi onlar bir gəmidə getməli idilər.

Kassinin duruşu, ədalət, səxavətlə pul xərcləməsi ondan şübhələnməyə yer qoymurdu. Kassi bunu qabaqcadan nəzərə alıb xərclik üçün çoxlu pul götürmüşdü.

Qaş qaralanda çaydan fit səsi gəldi. Onlar paroxoda mindilər. Nə qədər ki gəmi Red-Riverlə üzürdü, Kassi

xəstələndiyini bəhanə eləyib göyərtədə görünmürdü. Qulluqçusu da xanımının yanından ayrılmırdı.

Missisipiyə çatanda Corc öyrəndi ki, yolları xanımlarla birdir. Qayğıkeş bir centlmen kimi onlara bir yerdə getməyi təklif elədi.

Elə həmin gün üçü də paroxoddan düşüb, çay yuxarı üzən bir ayrı gəmiyə mindilər. Kassi artıq yol yoldaşlarına qaynayıb-qarışırdı. O, Corca kimisə xatırladırdı. Amma kimi? Heç cür xatırlaya bilmirdi. Onun baxışlarını Kassi də tutmuşdu. Əvvəlcə cavandan şübhələnirdi, amma sonra ona etibar eləyib hər şeyi danışdı.

Mister Şelbi Leqridən qaçan hər kəsə yardım göstərməyə hazır idi. O, qadınlara söz verdi ki, əlindən gələn köməyi onlardan əsirgəməyəcək.

Onların qonşuluğundakı kayutu on iki yaşlı qızciğazla səfərə çıxmış fransız madam de Tü tutmuşdu. O, Corcun Kentukkidən olduğunu biləndə oğlanla yaxından tanış oldu. Qadının söhbətindən aydın oldu ki, o, Kentukkini yaxşı tanıyır, hətta Şelbilərin qonşuluğunda yaşayıbmış.

Söhbətlərin birində madam de Tü Corcdan soruşdu:
– Qonşularınız arasında Harris soyadlı plantasiyaçı yoxdur?

– Var, lap yaxınlıqda yaşayır.

– Gərək ki, onun çoxlu qulu var... – Madam de Tü marağını gizlətmək istədisə də, bacarmadı.

– Tamamilə doğrudur, – Corc təəccüblə cavab verdi.

– Bəlkə eşitmiş olarsınız... onun bir köləsi vardı... mulat Corc. Tanımırdınız?

– Əlbəttə, tanıyırdım! O, anamın qulluqçusu ilə evlənmişdi. Ancaq sonra Kanadaya qaçdı.

– Qaçdı? – Madam de Tü tələsik soruşdu. Allaha şükür!

Core çasbaş qalsa da, bir söz demədi.

Birdən madam de Tü üzünü tutub ağlaya-ağlaya:

– O mənim qardaşımdır, – dedi.

– Aman Allah! – Core qışqırdı. – O deyirdi ki, Emili adında bir bacısını Cənuba satıblar.

– Hə, onda qardaşım uşaq idi. Ancaq mən yaxşı ola düşdüm. Ağam məni Vest-Hində aparıb orada mənə azadlıq verdi. Özü də mənimlə evləndi. Bu yaxınlarda dünyasını dəyisib, dul qalmışam. Kentukkiyə gədirdim ki, qardaşımı axtarıb tapım. Tapandan sonra almaq istəyirdim onu. Danışın gördüm o necə oğlan olub?

– Ağillidir, möhkəm xarakterli var. Hamı ona hörmət eləyir. Mən onu yaxşı tanıyıram, çünki bizdən evlənilib.

Bəs arvadı necədir? – Madam de Tü həyəcanla soruşdu.

– Nə deyə bilərəm? Qadın deyildi, xətina idi. Atam onu Yeni Orleandan alıb gətirəndə qızın səkkiz doqquz yaşı olardı. Hec qiymətini anama deməmişdi. Sonradan onun kağızlarını araşdıranda gördük ki, çox pul veribmiş. Yəqin Eliza uşaqlığında çox gözəl olub.

Core hiss eləyirdi ki, Kassi onların söhbətini gərginliklə dinləyir. Qadın onun çiyinə toxunub:

Bəs o qız kimdən alındığını bilirsiniz? – soruşanda rəngi qar kimi ağarmışdı.

– Səhv eləmirəmsə, sövdələşmə Simmons adlı birisi ilə aparılıb. Kağızda gördüyümü deyirəm.

Kassi qışqırıb özündən getdi. Ətrafdakılar onun səsinə yığıldı. Qadını özünə gətirdilər. Bədbəxt Kassi üzünü divara çevirib ağladı. İnandı ki, taleyin ona yazığı gəlib. Artıq arxayın idi ki, qızını axtarıb tapa biləcək.

Bir neçə aydan sonra onlar görüşdülər... Amma gəlin tələsməyək.

Hekayəmiz sona yaxınlaşır

Core cavan oğlana məxsus qızgınlıqla Kassinin başına gələnlərlə maraqlandı. O, Elizanın satılması barədə səndələri qadına göndərdi. Faktlar Elizanın Kassinin qızı olduğunu təsdiqləyirdi. Bircə onun izinə düşmək qalırdı.

Madam de Tü ilə Kassini birləşdirən tale onları dostlaşdırdı. Qadınlar Kanadaya yola düşüb gizli yoldakı dəyənəklərdə məlumat toplamağa başladılar; adətən qaçaq qullar belə yerlərdə özlərinə sığınacaq tapırdılar. Onlar Core ilə Elizanı evində qonaq saxlamış keşişlə də görüşdülər. Onun məsləhəti ilə qadınlar Monrealə üz tutdular. Keşiş də onlara qoşuldu.

Bizim qaçaqlar artıq beş il idi azad yaşayırdılar. Core emalatxanada işləyir, qazancı əlləşini götürürdü. Bir qızları da olmuşdu, onun da adını Eliza qoymuşdular. Yarasıqlı, ağıllı Harri məktəbə gedir, yaxşı da oxuyurdu.

Axşam idi. Core yəni mənzilinin arxasında oturub oxuduğu kitabdan nə isə kəçürürdü. Eliza isə yemək hazırlıqda idi.

layırdı. Balaca qızcığaz atasının qucağına dırmaşib onu kitabdan ayırdı. Corc ayağa durub stola yaxın gəldi, dərs hazırlayan Harriyə baxdı:

– Hə, dostum, nə oldu, həll elədin məsələni?

– Həll elədim. Özüm elədim! – Harrinin səsinə bir təntənə vardı.

– Afərin, oğlum! – Corc dedi. – Yalnız özünə arxayın ol, oxu! Belə xoşbəxtlik atana qismət olmayıb.

Elə bu vaxt qapı döyüldü. Corc keşişi görəndə sevindi. Eliza qadınları evə dəvət etdi.

Keşiş əvvəlcədən görüş üçün proqram hazırlayıb qadınları da öz planı üzrə davranmağa razı salmışdı. Əvvəlcə hər şey plana uyğun gedirdi. Oturdular. Keşiş dəsmal çıxarıb burnunu sildi. Birdən madam de Tü bütün planları pozub Corcun boynuna atıldı:

– Corc, qardaşım, məni tanımadın? Sənin bacınam. Emiliyəm!

Kassi özünü saxlayırdı. Bəlkə də axıracan dözəcəkdi. Birdən balaca Eliza qaçıb onun qabağında durdu. Kassi elə bil öz Elizasını gördü; axı qızı onun yaddaşında təxminən elə bu yaşda qalmışdı. Qəfildən qışqırdı:

– Ömrüm-günüm! Sənin ananam mən!

Nə deyəsən! Belə hallarda əvvəlcədən hazırlanmış qaydalarla oturub-durmaq olmur!

Hamı sevinc içində diz çöküb üzünü göyə tutmuşdu...

Bir-iki gün keçdi. Kassi tamam dəyişmişdi, o soyuq qadından əsər-əlamət qalmamışdı. Balaca Eliza ona doğma qızından da yaxın idi; Kassi onun timsalında elə bil uzun-uzun illər qabaq itirdiyi balasını tapmışdı.

Madam de Tü qardaşına öz işlərindən danışdı. Dedi ki, əri öləndən sonra ona çoxlu var-dövlət qalıb. İndi istəyir varını qardaşı ilə bölsün.

– Sən bu pulları nəyə xərcləmək istədin?

– Mənə imkan yarat, təhsil alım, Emili. Həmişə ən böyük arzum bu olub.

Qərara aldılar ki, ailəlikcə Fransaya köçsünlər. Emelinanı da özləri ilə apardılar.

Yolda gözəl Emmi kapitan köməkçisinin ürəyini ovladı. Mənzil başına çatan kimi onların kəbini kəsildi.

Corc Fransa universitetlərinin birində dörd il oxuyub məqsədinə çatdı, savadlı, təhsilli bir adam oldu. Sonra isə öz ailəsi, bacısı ilə birgə Afrikaya köçdü.

Bizim miss Ofeliya ilə Topsidən də xəbərimiz var. Miss Ofeliya Topsini özü ilə Vermonta apardı. Onun ailəsi dəcəl qızın xasiyyətini onların həyat tərzini pozan bir əngəl hesab edirdi, ona görə də Topsinin evdə qalmaqından narazı idilər. Lakin miss Ofeliya heç nəyə məhəl qoymadan qərarının üstündə durdu və Topsinin qarşısında öz vəzifə borcunu yerinə yetirdi. Topsi onun tərbiyəsi ilə böyüyüb ailə üzvlərinin, hətta qonşuların da hörmətini, sevgisini qazandı. Topsi böyüdükdən sonra dini qəbul etdi və Afrikaya yollanaraq missioner* məntəqələrində işləməyə başladı.

Madam de Tü isə Kassinin oğlunun axtarılıb tapılması üçün əlindən gələni etdi. Bu cəsarətli gənci Şimalda

* Missioner - xristian olmayan əhali arasında xristianlığı yaymaq üçün kilsə tərəfindən göndərilən şəxs

tapdılar. O, oraya anasından da qabaq qaçmış, yaxşı insanların havadarlığı ilə təhsil də almışdı. Bir müddətdən sonra o da öz yaxınlarının yanına – Afrikaya köçdü.

Xilaskar

Corc Şelbi anasına yazmışdı ki, bir-iki günə evə çatacaq. Tomun ölüm xəbərini yazmağa əli gəlməmişdi. Hər dəfə bunu yazmaq istəyəndə qəhər onu boğmuşdu.

Həmin gün Şelbilərin evində şadyanalıq vardı: hamı gənc mister Corcun gəlişini gözləyirdi.

Missis Şelbi qonaq otağındakı buxarının yanında oturmuşdu. Xloya xala gözəl bir şam süfrəsi açmışdı, özü də bəzənib-düzənib təzə çit paltarını geyinmişdi. Qara çöhrəsi sevincdən gülürdü. Xanım ilə söhbətləşməyə bir bəhanə axtarırdı.

– İstəyirəm hər şey necə lazımdırsa, elə də olsun, – dedi.
– Onun yerini buxarıya sarı qoyuram. İsti sevəndir axı.

Birdən əlini saxladı:

– Bəs mister Corc məktub göndərməyib?

– Göndərib, Xloya. Cəmi-cümlətən bir neçə söz. Yazdığına görə, Allah qoysa, bu axşama gələsindir.

– Bəs mənim qocam haqqında bir şey yazmayıb? – Xloya fincanların yerini dəyişə-dəyişə söz almaq istədi.

– Yox, Xloya, heç nə yazmayıb. Deyir gələndə hər şeyi danışacaq.

– Mister Corc həmişə belədir. İstəyir hər şeyi özü danışsın. Onun xasiyyətini yaxşı bilirəm.

Missis Şelbi gülümsədi:

– Oturub elə hey fikirləşirəm ki, qocam uşaqları tanımayacaq. Polli axı yekə qız olub. Qocama xoşladığı piroqdan bişirmişəm.

Missis Şelbi köksünü ötürdü. Narahat idi, ürəyinə dammışdı ki, nəşə olub. Yoxsa oğlu belə qısa məktub yazmazdı.

– Missis Şelbi, mənim pullarımı hazırlamısınızmi? – Xloyanın birdən yadına düşdü.

– Hazırlamışam, hazırlamışam.

– Qoy Tomum baxıb görsün ki, nə qədər pul qazanmışam. Bilirsiniz qənnadı dükanının yiyəsi mənə nə dedi? «Getmə, – dedi, – Xloya, qal». Mən də dedim ki, can-başla qalaram, amma mənim qocam qayıdıb gəlir. Xanıma da mənsiz çətindir. Allah haqqı, elə belə də dedim.

Şirniyyat sahibkarının yanında işə girəndə Xloya xalasının arzusu bu olmuşdu ki, qazancı yığılsın. Fikirləşirdi ki, Tom qayıdanda yığdığı pulu ona göstərib fərəhlənəcək. Xanım da onun qazancını qəpiyinəcəni yığmışdı.

Uzaqdan təkrar səsi eşidiləndə:

– Mister Corc! – deyib Xloya xala cəld pəncərəyə sarı qaçdı.

Missis Şelbi eyvana yüyürdü. Xloya xala qucaqlaşan ana-balanın yanında dayanıb həyəcanla qaranlığa boy-lanırdı.

– Mənim zavallı Xloyam! – Corc yanıqlı-yanıqlı dillənib qadının qabarlı əllərini ovcuna aldı. – Onu evə gətirmək üçün mən hər şeydən keçməyə hazır idim. Amma o ayrıldı bizdən.

Missis Şelbi qışqırdı. Xloyanın cıqırığı da çıxmadı.

Hər üçü qonaq otağına keçdi. Xloya xalanın öyündüyü pullar stolun üstündə idi.

– Götürün, xanım, – o, pulları dəstələyib xanımına uzatdı, – gözümlə görməsin bunları!

Onun əlləri titrəyirdi:

– Ürəyimə dammışdı ki, belə də olacaq.

Satdılar onu...

Orada isə ölümü yetişdi...

Öldürdülər...

Xloya döndü. Başını dik tutub qapıya sarı yeridi. Missis Şelbi ona çatıb qoluna girdi, qadını kresloya oturdub özü də yanında əyləşəndən sonra:

– Mənim əzizim, – dedi.

Xloya xala başını onun çiyninə söykəyib acı-acı ağladı:

– Bağışlayın məni, xanım... Ürəyim parçalanıb tikə-tikə olur, bağışlayın...

Araya uzun sükut çökdü. Üçü də ağlayırdı. Nəhayət, Corc özünü toplayıb Tomun ölümünü təsirli tərzdə nağıl elədi. Onun son sözlərini olduğu kimi təkrarladı.

...Aradan bir aya yaxın vaxt ötmüşdü. Bir səhər Şelbilərin malikanəsində yaşayan bütün zənciləri aqalıq evinə çağırdılar. Gənc sahibkarın onlara sözü var idi.

Mister Corcun əlində bir qalaq kağız vardı. Məlum oldu ki, bu kağızlar başqa şey yox, azadlıq kağızıdır. O, sevincdən ağlayan zəncilərin göz yaşları altında hər birinin kağızını özünə verib dedi:

– Mənim dostlarım, sizi buradan qovmuram. Bizə əvvəlki kimi yenə işçilər lazımdır. Ancaq indi siz azad adam-

larsınız. Öz zəhmətinizə görə aylıq maaş alacaqsınız. Bunu danışib razılaşacağıq. Əgər mən borca düşsəm, ya ölsəm – hər şey ola bilər – heç kəs sizin xətrinizə dəyməyəcək. Heç kim sizi satmayacaq. Mən sizə hüquqlarınızı anladacağam. Axı birdən-birə bunu anlamaq çətindir.

Sözümün sonunda bunu da deyim: bizim xeyirxah, mərhəmətli Tom dayını xatırlayırsınızmı? Elə isə eşidin, bilin! Mən onun qəbri üstündə and içmişəm: bundan sonra mənim bir nəfər də qulum olmayacaq. And içmişəm ki, mənim günahım üzündən sizlərdən heç kəs ailəsindən ayrı düşməyəcək, Tom dayı kimi qəriblikdə ölməyəcək.

Qoy Tom dayının koması hər dəfə sizin yadınıza onu da salsın ki, daha aranızda qul yoxdur. Öz azadlığınızın qədrini bilin! Sədaqətli, namuslu olmağa çalışın, bizim Tom dayı kimi!..

Harriyet Biçer-Stou

TOM DAYININ DAXMASI

Dünya ədəbiyyatından seçmələr

MƏKTƏBLİNİN
KİTABXANASI

Harriyet Biçer-Stou
(1811-1896)

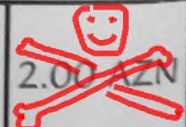

Harriyet Biçer-Stou Konnektikut ştatında dinşünas ailəsində dünyaya gəlmişdir. Onu bütün dünyada məşhur edən "Tom dayının daxması" əsəri 1852-ci ildə yazılmışdır. Əsər qul sahibləri və köləliyin tərəfdarları tərəfindən böyük narazılıqla qarşılanmışdı. Bunu görən müəllif "Açar" adlı məqalə yazaraq "Tom dayının daxması"nda yazdıqlarının real həyatdan götürüldüyünü sübut etmişdir.

"Tom dayının daxması" XIX əsrdə Amerika Birləşmiş Ştatlarında geniş vüsət almış köləliyə etiraz olaraq yazılmışdır. Əsərdə zənci kölə Tom dayının simasında XVI-XIX əsrlərdə Amerika ştatlarında əziyyət çəkən, ağır və dözülməz zəhmətə qatılan, ağalar tərəfindən amansızcasına istismar olunan kölələr təsvir olunmuş və yazıçının onlara olan humanist münasibəti sərgilənmişdir.

www.altunkitab.az

ISBN 978-9952-24-112-9

altun kitab